

2022

Maria Iwanowa, Teresa Iwanowa-Chmiel

JEZYK POLSKI

5

Maria Iwanowa
Teresa Iwanowa-Chmiel

JEZYK POLSKI

5

KLASA

**Maria Iwanowa
Teresa Iwanowa-Chmiel**

JĘZYK POLSKI

Podręcznik dla klasy 5.
z polskim językiem nauczania
ogólnokształcących szkół średnich

Zalecany przez Ministerstwo Oświaty i Nauki Ukrainy

Львів
Видавництво “Світ”
2022

УДК 811.162.1(075.3)

I-20

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 08.02.2022 № 140)

Іванова М.

I-20 Польська мова : підруч. для 5 кл. з навч. польськ. мов. закл. заг.
сер. осв./ М. Іванова, Т. Іванова-Хмель. — Львів : Світ, 2022. — 224 с.

ISBN 978-966-914-394-5

УДК 811.162.1(075.3)

ISBN 978-966-914-394-5

© Іванова М.С., Іванова-Хмель Т.М., 2022
© Шингур О.В., художнє оформлення, 2022
© Видавництво «Світ», оформлення, 2022

*I jak w Ojczyźnie, tak i w obcym kraju
Czuwam i strzegę skarbu polskiej mowy,
Polskiego ducha, polskiego zwyczaju...*

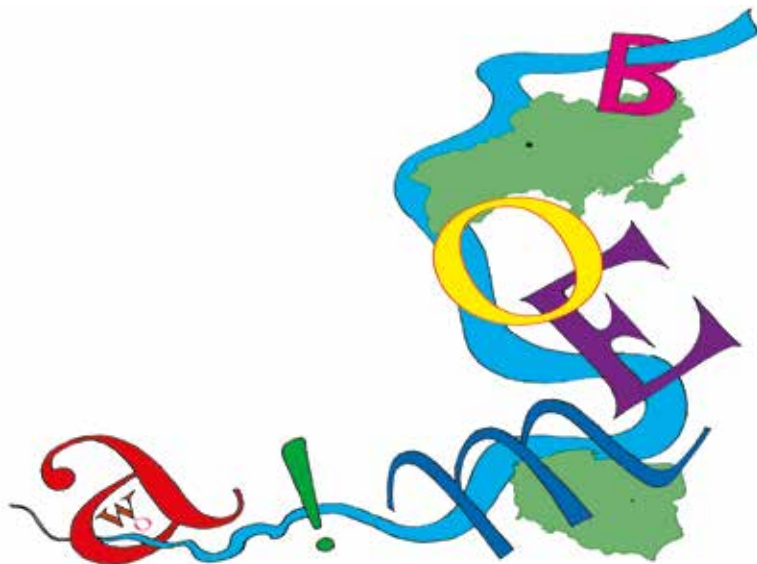
Jan Lechoń

Droga użytkowniczko! Drogi użytkowniku!

Język pozwala nam mówić i pisać po polsku o świecie, w którym żyjemy. Aby sprawnie posługiwać się mową ojczystą, musisz poznać zasady i prawa nią rządzące. Wykonanie ćwiczeń znajdujących się w tym podręczniku pozwoli Ci na posługiwanie się poprawnie słowem i piórem. Będziesz mógł pełniej i piękniej mówić i pisać o świecie, który poznajesz, a także o swoich przeżyciach i dążeniach.

Życzymy Ci wytrwałości w poznawaniu języka.

Autorki

1. Przeczytaj uważnie teksty i odpowiedz na pytania.

I) Mowa ludzka to jak stary, tajemniczy, wielki bór, pełen życia, pełen śpiewów głośnych, wesołych i strasznych, nieznośnych szeptów, pełen wesela i smutku. Są w mowie ludzkiej wyrazy mocne i wielkie jak dęby, które do niebios się wznoszą: *męstwo*, *bohater*; wyrazy wesołe, jak: *słońce*, *pieśń*; wyrazy, które dzwonią jak skowronek w błękitach wiosennego poranku lub syczą jak żmija jadowita lub skarżą się jak jęk.

Patrzcie, jakie to ogromnie ciekawe: niektóre wyrazy samym brzmieniem swym naśladują to, co wyrażają, na przykład: *ryk*, *grzmot*, *świsł*, *syk*, *huk*.

– Ale po co nam gramatyka? – zapytacie może.

Bo bez gramatyki nie można dobrze mówić ani tym bardziej dobrze pisać.

– Ale dlaczego trzeba bez błędów mówić albo pisać, kiedy i tak mnie rozumieją?

Bo błąd w mowie – to jak plama tłusta i brzydka na fotografii matki, którą kochasz. Źle mówić lub pisać – to znaczy krzywdzić swoją mową tych wszystkich, którzy ją budowali.

Gramatyka uczy szanować mowę ludzką – podziwiać rozum ludzki.

(wg J. Korczaka)

?! 1) Z czym porównuje Janusz Korczak mowę ludzką?

2) Jakie wyrazy są w mowie ludzkiej?

3) Po co nam jest potrzebna gramatyka?

4) Dlaczego trzeba bez błędów mówić i pisać?

5) Czego uczy gramatyka?

II) Czy zastanawiałeś się kiedyś nad tym, jak ważny jest w naszym życiu język? Wyobraź sobie, co by się stało, gdyby ludzie nagle stracili zdolność mówienia i rozumienia. Nikt by nie pisał, nie wydawał książek, zamilkłyby radio, telewizja, telefony i faksy, opustoszałyby instytucje, ludzie nie przekazywaliby sobie żadnych wiadomości.

Są na szczęście to tylko sytuacje wyobrażone. Tylko dzięki językowi ludzie mogą myśleć, poznawać świat, porozumiewać się ze sobą, przekazywać i odbierać informacje.

Możliwość myślenia i poznawania świata, przekazywania i odbierania informacji oraz skutecznego porozumiewania się jest zależna od sprawności językowej mówiących. Wszyscy więc powinni pracować nad jej rozwojem.

Ty również!

?! Napisz w zeszycie kilkoma słowami do czego służy język.

– wyraża myśli człowieka;;;;

KSZTAŁCENIE JĘZYKOWE

Ogólne wiadomości o komunikacji językowej i języku

2. Przeczytaj. Zwróć uwagę na to, jak ludzie porozumiewają się między sobą.

Wiesz już, że język jest najważniejszym środkiem komunikowania się ludzi i poznawania świata. Język wyraża nasze myśli.

Komunikowanie się ludzi jest niemożliwe bez słów, związków wyrazowych, zdań, tekstów i wiadomości z gramatyki. Wykorzystanie tych środków językowych przez człowieka w celu wyrażenia myśli i uczuć nazywa się **mową**.

W życiu ludzie stale komunikują się między sobą, rozmawiają, wymieniają swe przemyślenie, spostrzeżenie, wiadomości – wykorzystują rozmowę, mówienie.

Więc komunikacja językowa jest to sposób przekazywania myśli, swych zdań za pomocą środków języka. Odbywa się ona drogą ustną lub pisemną.

Porozumiewać się możemy w różny sposób. Aby żyć w społeczeństwie, człowiek musi komunikować się z innymi ludźmi, dlatego sposób przekazywania myśli jest sprawą bardzo ważną. Człowiek najczęściej przekazuje informacje w formie **zdań**.

Ludzie niestety wykorzystują w swoim języku zaledwie jedną dziesiątą wyrazów, które można znaleźć w słowniku. Ale wszyscy muszą przestrzegać norm językowych.

- 3.** Pomyśl, kiedy korzystamy z komunikacji ustnej, a kiedy z pisemnej. Przeczytaj wiadomości podane niżej.

Komunikacja językowa – to porozumiewanie się za pomocą środków językowych. W tym celu należy znać dobrze język, jego formę ustną i pisemną.

Sposoby porozumiewania się

ustnie

pisemnie

czytanie

słuchanie

- ?! Zwróć uwagę na rysunki. Jak ludzie porozumiewają się między sobą?**

Po to, żeby dwoje ludzi porozumiało się między sobą za pomocą języka, muszą być spełnione pewne warunki. Jeden z tych ludzi – **nadawca** – musi wypowiedzieć lub napisać to, co chce przekazać, to jest **komunikat** (przekaz). Komunikat ten musi dotrzeć do osoby, która go odbierze, zwanej **odbiorcą**. Między **nadawcą** a **odbiorcą** musi zaistnieć kontakt. Komunikat do odbiorcy dociera przez kanał komunikacyjny.

- 4.** Zapisz najważniejsze pojęcia, o których dowiedziałeś się z powyższego tekstu. Ułóż plan tekstu.
- 5.** Wyobraź sobie, że wybierasz się na spacer z koleżanką na wycieczkę z klasą. Jak o tym zakomunikujesz mamie? Zależy ci bardzo, żeby mama pozwoliła ci na ten spacer i wycieczkę.
- 6.** Jak zwrócisz się do bibliotekarki, prosząc ją o wypożyczenie książki?
- 7.** Jak prowadzisz rozmowę telefoniczną z kolegą (koleżanką)?

8. Co to znaczy być uprzejmym? Znajdź w słowniku wyrazów obcych wyraz *savoir-vivre* – przepis to hasło do zeszytu.

9. Zapoznaj się z regułami, dotyczącymi prowadzenia rozmowy. Postaraj się je stosować.

Zasady uprzejmej rozmowy

1. Postaraj się, aby rozmowa z tobą była przyjemną. Pomagaj ludziom słowem i uczynkiem.
2. Bądź uprzejmy i życzliwy, szanuj swojego rozmówcę.
3. Uważnie wysłuchaj drugiego człowieka.
4. Nie jest przejawem dobrego wychowania przerywanie współrozmówcy i mówienie tylko o sobie.
5. Pamiętaj, że rozmowa musi być interesująca dla ciebie i twego rozmówcy.
6. Nie rozmawiaj głośno, nie używaj wyrazów wulgarnych.

10. Przeczytaj uważnie wypowiedzi o języku. Jaka wypowiedź podoba ci się najbardziej? Dlaczego? Postaraj się ustnie uzasadnić swoje zdanie.

- 1) “A niech narodowie wżdy postronni znają,
iż Polacy nie gęsi, iż swój język mają”.

(Mikołaj Rej (1505–1569) polski poeta, prozaik)

- 2) “Naród żyje, dopóki jego język żyje”.

(Karol Libelt, językoznawca)

- 3) “Język naszym skarbem świętym,
Nie igraszką obojętną...”.

(Tadeusz Boy-Żeleński)

- 4) “A nade wszystko szanuj mowę ojczystą,
Nie znać języka swego – hańbą oczywistą.”

(Franciszek Ksawery Dmochowski)

11. Wyobraź sobie, że prowadzisz w klasie dyskusję na temat jednej z wypowiedzi o języku z ćwiczenia 10. Pozwól wypowiedzieć się kolegom (koleżankom), zatem też sformułuj swoje zdanie, uzasadnij je.

12. Opowiedz o tym, jak minęły ci wakacje. Zapisz to. Wyobraź sobie, że chcesz z kolegą czy koleżanką się podzielić wakacyjnymi przeżyciami.

- 13.** Przeczytaj uważnie tekst. Obejrzyj dokładnie podaną niżej tabelę. Jakie rozdziały nauki o języku poznasz na lekcjach języka polskiego? Czym zajmuje się każdy rozdział?

Na świecie istnieje ponad pięć tysięcy różnych języków. Wszystkie te języki mają dużo wspólnego. W każdym języku do wyrażenia swoich myśli człowiek używa słów, które składają się z oceanu słów i gramatyki. Każdy język ma swoje normatywy, budowę i niepowtarzalną historię.

Zasadnicze rozdziały nauki o języku

Rozdziały nauki o języku	Czego uczą wymienione rozdziały
Fonetyka	Dźwięki języka
Grafika	Znaki pisma
Leksykologia	Słowa (ich znaczenie pochodzenie, użycie)
Słotwórstwo	Sposoby tworzenia słów, znaczące części słowa
Gramatyka Morfologia Składnia	Części mowy Związki wyrazowe, zdania
Stylistyka	Style języka
Ortografia	Pisownia wyrazów
Ortoepia	Poprawna wymowa
Interpunkcja	Reguły dotyczący znaków przestankowych

§ 1. TEKST. POWTÓRZENIE WIADOMOŚCI O TEKŚCIE

- 14.** Przeczytaj uważnie tekst i odpowiedz na pytania.

SŁOŃCE W DOMU

Już jesteś duży, nie muszę ci wiele tłumaczyć. Sam wiesz, jak bardzo atmosfera domu zależy od dziecka. Dlatego proszę cię: bądź słońcem swojego domu – bądź pogodny, serdeczny, uśmiechnięty. Zwłaszcza, gdy wyczujesz, że jest coś niedobrze pomiędzy rodzicami. Swoim złym zachowaniem nie wywołuj awantur, kłótni, sprzeczek. To po pierwsze.

A po drugie. Już jesteś duży. Pomagaj w pracy domowej. Skończ wreszcie z tym, żebyś był przedmiotem troski i opieki. Nie tłumacz się, że nie masz czasu, bo ty chodzisz do szkoły i musisz się uczyć. To byłoby nieuczciwe. Nie czekaj, aż rodzice będą cię prosić o pomoc. Już jesteś mądry, widzisz, jakie są potrzeby w domu. Sam podejmij to, co jest do zrobienia. Dbaj o swój dom. Staraj się o to, by było czysto, posprzątane – by było pięknie w twoim domu. Ale najważniejsze: bądź pogodny, uśmiechnięty, serdeczny, wdzięczny.

(M. Maliński)

- ?! 1) Dlaczego tekst nosi taki tytuł?
2) Jak musisz zachowywać się w domu?
3) Jaki masz obowiązki do spełnienia?
4) Ułóż plan tekstu. Dlaczego podzielony jest na akapity?
5) Przypomnij sobie, czym słowo różni się od zdania, a zdanie od tekstu.

15. a) Przeczytaj teksty. O czym dowiedziałeś się z pierwszego tekstu? Co ciekawego poznałeś na podstawie drugiego tekstu?

1) *Koala*. Wyglądem przypomina niedźwiadka, należy jednak do podgromady torbaczy, a więc spokrewniony jest z kangurem. Długość jego ciała nie przekracza 60 cm, ma welnistą, szarą sierść i sterzące na boki uszka zakończone charakterystycznymi pędzelkami. Żyje na drzewach, żeruje zwykle nocą, a jego pożywienie stanowią liście i pędy niektórych gatunków eukaliptusa. Młode, po opuszczeniu torby, matka nosi na grzbiecie.

Występuje tylko w lasach wschodniej Australii, a i tam coraz bardziej zagraża mu wyginięcie z powodu wycinania lasów eukaliptusowych.

2) *Tajga*. Występuje w podbiegunowej strefie półkuli północnej, a w szczątkowej postaci także na Wyspach Falklandzkich, najbardziej na południe wysuniętym cyplu Ameryki Południowej, na północnych wybrzeżach Antarktydy i Wyspach Koergulena,

na Oceanie Indyjskim. Ze względu na szerokość geograficzną lato jest tam krótkie, mgliste i chłodne; zima długa i surowa, choć z niewielkimi opadami, wiatry bardzo silne. Wszystko to, wraz z wieczną zmarzliną gleby, nie sprzyja rozwojowi roślinności drzewiastej

(wyjątek – wierzba polarna).

- b) Określ temat pierwszego i drugiego tekstu.
- c) Turniej. Znajdź przymiotniki w tekście, dopisz do każdego przynajmniej jeden rzeczownik. Zwycięży ten (ta), kto dopisał/ła najwięcej rzeczowników.

16. Przeczytaj tekst. Zwróć uwagę na akapity w tekście. Ułóż plan. Zastanów się nad tym, co nazywamy tekstem.

Obecnie Ukraina jest jednym z największych krajów Europy.

Ukraina zajmuje terytorium o powierzchni 603,7 tys. kilometrów kwadratowych. Jej obszar jest większy od obszaru Belgii, Holandii, Danii, Portugalii i Szwajcarii wziętych razem.

Warunki naturalne Ukrainy są bardzo różnorodne. Na północy znajduje się strefa lasów – to Polesie, w części środkowej jest step i las, a na południu ciągną się urodzajne ziemie ukraińskie.

W części zachodniej znajdują się Karpaty, a na południu Półwyspu Krymskiego – Góry Krymskie.

Temat to jest to, o czym opowiada się w tekście. Więc w pierwszym fragmencie była to opowieść o koali, a w drugim – o tajdze.

Każdy tekst posiada **główną myśl**. Temat i główna myśl tekstu może być wyrażona w jego tytule.

17. Porównaj podane niżej tytuły wypracowań uczniowskich. Które z nich wskazują na główną myśl? A które wyrażają stosunek mówiącego do tekstu? Wskaż te wyrazy, które o tym zawiadamiają.

Ciekawy spacer. – Spacer do parku.

Jak odpoczywam. – Wolny dzień.

Witaj, szkoło! – Najciekawszy dzień w szkole.

- 18.** Turniej. Wykorzystując liczebniki, odpowiedz pełnym zdaniem.
Zadaj kolegom (koleżankom) podobne pytania.

- 1) *Ile dni ma wrzesień?* 4) *Ile dni zostało do końca miesiąca?*
2) *Ile miesięcy trwa zima?* 5) *O której godzinie wstajesz?*
3) *Ile czasu odrabiasz lekcje?* 6) *Ile będziesz miał lat za dwa lata?*

- 19.** Przeczytaj podane wskazówki. Jakim powinien być twój język podczas prowadzenia rozmowy?

Wymagania dotyczące mówienia

Jak należy mówić	Jak to osiągnąć
Treściwie	Swą wypowiedź postaraj się podporządkować tematowi, o którym mówisz czy piszesz.
Logicznie	Dotrzymuj się kolejności wypowiedzi w mowie i w piśmie.
Ciekawie	Używaj różnorodnych słów i zdań, unikaj powtórzeń.
Dokładnie	Używaj odpowiednich wyrazów.
Wyraziście	Dobieraj wyrazy, które najdobitniej przekazują główne myśli.
Prawidłowo	Uwzględnij, z kim rozmawiasz. Prawidłowo buduj zdania, prawidłowo je wymawiaj.

- 20.** Przeczytaj tekst. Określ jego temat. Sformułuj główną myśl. Ułóż plan.

Pismo i druk. Można je uznać za fundamenty naszej cywilizacji, które obok mowy, stanowią podstawę komunikacji.

Bez nich nie bylibyśmy w stanie przekazać kolejnym pokoleniom swojego dziedzictwa. Jednocześnie jest to jeden z najstarszych dowodów na siłę naszych umysłów. Początkowo pismo zastrzeżone było dla najbardziej rozwiniętych społeczności, ale z każdym kolejnym stuleciem stawało się coraz prostsze i coraz bardziej dostępne dla mas.

W powszechnym użyciu pojawiły się książki, a potem gazety. I choć słowo drukowane jest wypierane przez ebooki, audiobooki czy elektroniczne wydania gazet, to jednak wciąż funkcjonuje w naszym codziennym życiu.

POWTÓRZENIE

§ 2. CZĘŚCI MOWY

- 21.** a) Przeczytaj tekst. Opowiedz jego treść. Znajdź wyrazy, łączące zdania.
b) Podkreśl rzeczowniki. Znajdź przymiotniki określające rzeczowniki. Znajdź rzeczowniki żywotne i nieżywotne.

Polami wśród zbóż kłosistych idzie dniem i nocą bezradna bogini Demeter w zgrzebnej szacie z kłosem poczerniałym w dłoni i szuka po ziemi swej ukochanej córki Kory. Gdzie przejdzie smutna Matka, straszna klęska nawiedza świat. Zielone liście żółkną, kolorowe kwiaty usychają, złote kłosy pszenicy czernieją, łamią się i kwitną sztywne dotychczas łodygi.

- 22.** Przepisz. Podkreśl przymiotniki wraz z określonymi przez nie rzeczownikami. Sprawdź, czy przypadek, liczba i rodzaj rzeczownika oraz określającego go przymiotnika się zgadzają.

Nad nieszczęsną Demeter zlitowała się matka Rea i za jej namową Zeus zmienił srogie wyroki. Gdy pewnego razu Demeter siedziała w swej ulubionej kryjówce, stanął przed nią Hermes o stopach skrzydlatych. Przyniósł posłanie od Rei, by dała się zawieść w olimpijskie progi. Tam dowiedziała się, że odtąd jej ukochana córka Kora będzie spędzać u swego małżonka Hadesa tylko trzecią część roku.

- 23.** a) Przeczytaj głośno i wyraziście tekst. Nadaj mu tytuł.
b) Przekaż dokładnie jego treść. Postaraj się używać wyrażen, które stosuje autor w swym tekście.

W ciągu wielu stuleci istnienia narodu ukraińskiego powstała swoista kultura materialna, byt i obyczaje. W rzemiośle korzystano z narzędzi prostych: siekier, młotków, nożyc. Prócz wsi i miast istniały też na ziemiach ukraińskich miasteczka i chutory zazwyczaj położone nad jeziorami i wzdłuż rzek.

Dla Ukraińców swoiste są oryginalne zwyczaje, tradycje świąt i zabaw ludowych. Żywe, radosne są obrzędy weselne, początek i zakończenie żniw, narodziny dziecka, Boże Narodzenie, Nowy Rok.
(wg „Historii Ukrainy”)

24. Z podanego tekstu wybierz poznane części mowy.

Mała Kasia bardzo lubi lody śmietankowe. Wczoraj zjadła cztery kubeczki czekoladowych i dzisiaj boli ją gardło. Nie pierwszy raz tak postąpiła. Martwi się, ponieważ mama nie pozwoli jej jutro iść do koleżanki Ewy. Miały fantastyczne plany. Chciały iść pojeździć na sankach.

czasowniki – ...

rzeczowniki – ...

przymiotniki – ...

przysłówki – ...

liczebniki – ...

25. Odmień przez przypadki w liczbie pojedynczej wyrażenie „czerwone jabłko”.

26. Dopisz formę celownika liczby mnogiej do następujących rzeczowników:

krowa – ...

teczka – ...

parasolka – ...

wiadra – ...

komputery – ...

koty – ...

27. Uzupełnij tekst przymiotnikami w odpowiedniej formie.

Wiewiórka to (śliczny) stworzonko. Jest bardzo (zwinny).

Kiedy widzi grupę (mały) przedszkolaków, chowa się.

To (mały) i (niepozorny) zwierzątko lubi, kiedy karmi się je (łaskowy) orzechami.

28. Z podanego tekstu wypisz czasowniki w formie osobowej i określ ich: osobę, liczbę, czas.

Jutro idziemy na sanki. Weźmiemy ze sobą kanapki, herbatę i ciastka. Zabawimy tam do wieczora, ponieważ bardzo lubimy zimowe zabawy. Dzisiaj przygotowujemy się do zabawy. Tola sprawdza, gdzie schowała łyżwy.

29. Uzupełnij przysłowia przymiotnikami podanymi w ramce.

Z ... chmury ... deszcz. Na ... Rok przybywa dnia na ... skok. Kłamstwo ma ... nogi. Wśród ... przyjaciół psy zająca zjadły. ... woda brzegi rwie.

wielki, mały, zajęczy, krótki, Nowy, serdeczny, cicha

- 30.** Dostosuj formy gramatyczne przymiotników do określonych rzeczowników. Podaj przypadek, liczbę i rodzaj każdego przymiotnika.

Piotruś wyjął z (wiklinowy) koszyka prezenty (imieninowy): (kudłaty) szczeniaka, (kolorowy) piłkę i (ilustrowany) książkę. Później Ania czytała (mały) braciszкови (ciekawy) baśnie.

- 31.** a) Zwróć uwagę na wyrazy napisane wielką literą.

b) Zatytułuj tekst, określ jego główną myśl.

W Krakowie nad Wisłą na wysokim skalistym wzgórzu wznosi się potężny zamek dawnych królów polskich – Wawel. Został gruntownie przebudowany za panowania Zygmunta Starego z rodziny Jagiellonów. Bywał na Wawelu Mikołaj Rej, Jan Kochanowski, którego po śmierci swej córeczki ogarnęła tęsknota. W Katedrze Wawelskiej spoczywają wielcy Polacy. Tu modlił się sławny syn narodu polskiego papież Jan Paweł II.

- 32.** Przepisz, uzupełniając tabelkę imionami własnymi.

Imiona pospolite	Imiona własne
chłopiec	
dziewczynka	
kraj	
miasto	
rzeka	
pies	
morze	
ocean	
narodowość	

- 33.** a) W podanym tekście podkreśl czasowniki. Powiedz, jaka jest rola tych czasowników w zdaniu.

Zając z żółwiem spotkali się u źródła. Zając wyśmiewał się z żółwia, że ten wolno chodzi. Żółw nie zważał na przymówki zająca, lecz zaproponował mu wyścigi. Poprosili więc wiewiórkę, aby wyznaczyła metę. Wkrótce rozpoczął się wyścig. Ale zając zobaczył na polu kapustę. Zlekceważył przeciwnika i puścił się między zagony. Po zjedzeniu śniadania zdrzemnął się. Gdy się obudził, żółw już kończył wyścig.

b) Zatyłuj tekst.

c) Podzielcie się na pary. Ułóżcie dialog żółwia i zająca. Inscenizujcie ten tekst, zabawcie się w aktorów.

34. Przeczytaj. Wypisz czasowniki, określ ich czas i rodzaj.

Niedźwiedź, w mrówce zakochany,
siedział w norze zapłakany.

Pewne piskłę w głos się śmiało,
gdy w lusterku się ujrzało.

W dni upalne dla ochłody
osy jadły tylko lody.

Rzekła sarna: „Po zabawie
będę brała kąpiel w stawie”.

Dwaj wędkarze spod Katowic
wieloryba chcieli złowić.

35. Od podanych rzeczowników według wzoru utwórz czasowniki. Przypomnij sobie pisownię zakończeń **-uję**, **-ują** w czasownikach.

Wzór: haft – haftować – haftuję, haftują.

hałas –	kierunek –
rysunek –	opiekun –
ładunek –	ratunek –

36. Z podanego wiersza Igora Sikiryckiego „Roztargniony” wypisz czasowniki z przeczeniem **nie**. Przypomnij sobie pisownię czasownika z **nie**.

ROZTARGNIONY

Nie poszedł do szkoły,	Puknąłby się w czoło,
Bo dziś jest klasówka,	By mieć pomysł nowy,
A on nie pamięta	Lecz nie może znaleźć
O zadanych słówkach.	Ni czoła, ni głowy.

Poszedłby do ZOO,
Lecz nie lubi zwierząt,
Zajrzałby do książek,
Lecz nie wie, gdzie leżą.

37. Przepisz i zamiast kropek wpisz zaprzeczone czasowniki z ramki.

nie miał, nie umiem, nie jadł, nie lękam się, nie wyjadę, nie spała, nie obraziliśmy, nie zagraża, nie zdążyliście, nie znałeś

... nadziei

... cały dzień

... całą noc

... grać na skrzypcach

... o ciebie

... z domu

... otoczeniu

... nikogo

... na pociąg

... litości

38. a) Przepisz podane fraszki i wypełnij miejsca wykropkowane przeczeniem **nie**.

JAS

Jaś chce zostać marynarzem,
który się ... lęka burzy.
Lecz w łazience dobrowolnie
głowy w wannie ... zanurzy.

PAPLA

Wciąż powtarzając jednakowo:
„Daję słowo, daję słowo!”
I dlatego, bądźmy szczerzy,
jego słowom nikt ... wierzy.

JEGO RĘCE

Jego ręce i szyja
to świetne dowody,
że się na kolonii
... palił do wody.

TECZKA TOLKA

Tyle jest szpargałów
w każdym jej zakątku,
że już wcale ... ma
miejsca dla porządku.

39. Uzupełnij zdania czasownikami dobranymi spośród podanych. Zamień bezokoliczniki na formy osobowe:

skomleć, kłapać, wyć, ujadać, skowyczeć, warczeć, szczekać

Szczeniak ... pod drzwiami. Zraniony pies ... z bólu. Ogromny buldog złowrogo ... na intruza. Mały Azorek ... zębami, jakby

chciał złapać muchę. W całej wsi psy ... do księżyca. Reks głośno ..., widząc obcego. Chory piesek cicho

40. Przeczytaj zdania. Zwróć uwagę na wyróżnione wyrazy. Przypomnij sobie, jakie to części mowy i do czego służą.

Skromność i cnota droższe od złota. Grzeczność nie jest nauką łatwą ani małą. Grzeczność wszystkim należy, lecz każdemu inna. Ostatnie dni jesieni były krótkie, ale ciepłe i pogodne. Był to człowiek silny, choć niemłody.

41. Połącz podane niżej zdania pojedyncze za pomocą spójników. Podkreśl spójniki.

1. Nadszedł wieczór. Podróżni rozpalili ognisko. 2. Na niebie ukazały się pierwsze gwiazdy. Księżyc skrył się za chmurą. 3. Zrobiło się chłodno. Ukryliśmy się w namiotach.

42. Przeczytaj wierszyk. Zwróć uwagę na wyróżnione wyrazy. Jakie są to części mowy?

PRACA

Gdy dorosnę *ja*,
gdy dorośniesz *ty*,
kiedy wszyscy dorośniemy,
do roboty się *weźmiemy*
raz, *dwa*, trzy.

Ja zuch i ty zuch,
jest *nas* zuchów dwóch.
Gdy weźmiemy się do pracy,
to *dopiero* świat zobaczy,
jaki będzie *ruch*.

(E. Szymański)

43. a) Uzupełnij przysłowia spójnikami **a**, **ale**, **lecz**, **ani**. Postaw potrzebne przecinki.

Nie radź się starego ... bywałego. Wszystkich się radź ... jednego słuchaj. Cudze ręce lekkie ... nieużyteczne. Ryba szuka, gdzie głębiej ... człowiek, gdzie lepiej. Wszędzie dobrze ... w domu najlepiej. Ucz się powoli ... gruntownie. Nie trzeba się kierować gniewem ... rozpaczą ... rozważą.

b) Wybierz jedno przysłowie i ustnie wytłumacz, jak je rozumiesz. A może spróbujesz to napisać? (4–5 zdań).

44. Rozwiąż zagadki. Podkreśl w nich znane ci zaimki.

Gdy deszcz się zbliża,
swój lot obniża.

...

Spotkasz ją w lesie lub w parku,
albo w domowym zegarku.

...

Mówią o nim, że ze strachu
ciągle swą głowę chowa w piachu.

...

Choć ja mam wielką torbę
nie jestem listonoszem.
W swej torbie na brzuchu
moje dzieci noszę.

...

45. a) Uzupełnij tekst brakującymi przyimkami. Z jakimi wyrazami łączą się te przyimki? Jak je zapisałeś razem czy osobno?

Mój pan wsadził mnie ... pudełka i ... najbliższy dzień targowy zawiózł mnie ... miasta. Szczęśliwie towarzyszyła nam ... podróży moja opiekunka. Pudło było zamknięte ... wszystkich stron i tylko przewiercono ... nim kilka dziur, aby powietrze mogło dostać się ... wnętrza. Inaczej byłbym chyba się udusił ... tej ciemnej skrzyni. Gospodarz siedział ... koniu, ... sobą trzymał ... siodło córkę, a ona ... pudełku ... pachą mnie.

(wg J. Swifta „Podróże Guliwera”)

b) Napisz streszczenie tekstu.

46. Połączcie się w pary. Zbudujcie związki wyrazowe składające się z tych wyrazów.

do,
z,
przed,
obok,

w,
na,
o,
zza,
za

47. Wstaw brakujące przyimki: *do, od, na*.

krople ... serce, szczotki ... podłogi, syrop ... kaszlu, woda ...
herbatę, klucz ... konserw, szczotki ... butów, krem ... ręk, szafa
... bieliznę, tabletki ... bólu głowy, butelka ... mleko

48. a) Przeczytaj tekst. Znajdź w nim liczebniki.

W miastach ukraińskich działa wiele uniwersytetów, około 140 szkół wyższych, sześć teatrów operowych, 78 teatrów dramatycznych, 28 dziecięcych, 44 operetki oraz około 200 muzeów różnych typów.

b) Postaw do liczebników w tekście odpowiednie pytania.

49. Podzielcie się na pary. Przeczytajcie tekst. Ułóżcie do niego pytania. Postarajcie się ustnie zbudować dialog: pytanie – odpowiedź.

Kijów – stolica Ukrainy – to miasto o tradycjach sportowych. Posiada 20 stadionów, 22 baseny, 440 sal sportowych, sto trzydzieści sześć strzelnic, ponad 1500 placów sportowych.

50. Wyobraź sobie sytuację: jedna z twoich koleżanek czy jeden z kolegów zrobił ci grzeczność (pomógł w odrobieniu lekcji, pożyczył potrzebną lekturę itp.), a ty chcesz wyrazić mu wdzięczność. Opisz tę sytuację w formie rozmowy-dialogu. Jakich reguł będziesz się dotrzymywał?

Możesz wykorzystać następujące zwroty:

Dziękuję. Bardzo dziękuję. Jestem ci niewymownie wdzięczny. To bardzo uprzejmie z twojej strony. Nie wiem, jak mam ci dziękować. To drobnostka. Nie ma za co dziękować. Proszę. Cała przyjemność po mojej stronie.

51. a) Przeczytaj. Powiedz, na jakie pytanie odpowiadają wyróżnione wyrazy. Przypomnij sobie, jakie to części mowy;

b) Na podstawie tekstu napisz przepis na swój miły dzień.

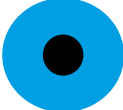
Przepis na miły dzień – wszędzie i zawsze udaje się!

Weź sporą porcję humoru i wymieszaj ją z garścią świeżo zerwanych pomysłów. Następnie dodaj przyjaciela i jedno dobrze utarte marzenie. Delikatnie wymieszaj wszystkie składniki i cierpliwie poczekaj, aż minie doba. Wtedy wszystko zacznij od początku.

52. Dopisz przysłówki o znaczeniu przeciwnym.

wąsko –	dużo –
jasno –	słodko –
długo –	ładnie –
ciepło –	blisko –
wysoko –	twardo –

53. Rozwiąż rebusy. Zapisz hasła w zeszycie. Jak nazwiesz wyrazy, które stanowią te hasła?

Po ek = ku, do ni t = d.

54. Podkreśl rdzeń w podanych wyrazach:

mocny, mocarz, mocarny, mocować, mocarstwo;
wojna, wojownik, wojowniczy, wojenny, wojenka;
praca, pracownik, pracować, pracownia.

55. Od podanych wyrazów utwórz wyraz pokrewny za pomocą przedrostków.

szyć, jeść, śpiewać, jechać, malować, budować, dzwonić,
pracować, gotować, brać, liczyć, grać, pisać, tworzyć,
sprzątać, mówić, składać, liczyć, czytać, czesać, myć, myśleć

56. Utwórz nowe wyrazy za pomocą przyrostków.

szkoła –	klucz –	ciepło –
słowo –	serce –	krzesło –
książka –	robota –	samochód –
pogoda –	papier –	woda –

57. Ułóż rodziny wyrazów do wyróżnionych słów.

męczennik, szkło, aptekarz, męka, **szklarz**, aptekarski, szklan-
ka, męczarnia, **widok**, męczyć, widokówka, **mądry**, szklić, wi-
doczek, **szklanka**, aptekarstwo, szklarnia, widoczny, zmądrzeć,
apteka, mądrała, apteczny, mędrzec, szkiełko, **mędrkować**

58. Podaj nazwiska kolegów i koleżanek z przyrostkiem **-ski**, **-ska**, **-cki**, **-cka**.

- 59.** a) Uzupełnij tekst, wiedząc, że **ó** występuje tylko w wyrazach, w których zachodzi wymiana na **o**, **e**, **a**. W pozostałych przypadkach wpisz **u**.

UPARCIUCH

Zastanawiam się, czy m..j nastr..j jest odpowiedni do syt..acji, w jakiej się znalazłem. M..j kochany zesp..ł m..zyczny się rozlat..je, a ja cz..ję w d..szy spok..j! Bo jakich argument..w mogę ..żyć, prosząc po raz ..smy J..rka, żeby został? ..parł się jak osioł, chociaż obiecywałem m.. jego ..ł..bione c..kierki kr..wki i m..j zbi..r znaczk..w. Obraził się o taki drobiazg! Powiedziałem tylko, że jest gł..chy jak pień i że mu słoń na ..cho nadepnał. Może wr..ci, jak go przeproszę?

- b) Spróbuj ułożyć dialog (rozmowę) na podstawie powyższego tekstu.

- 60.** Wpisz hasła w kratki, a przypomnisz sobie jedną z zasad pisowni **ó**.

1. Zupa z fasoli.
2. Samochód przewożący towary.
3. Inaczej rebus, krzyżówka.
4. Służy do temperowania kredek i ołówków.
5. Mieszka w niej leśniczy.

	1					ó	w	k	a
2									
3									
4									
5									

- 61.** Wyrazy zawierające **ó** niewymienne trzeba zapamiętać. Pomoże ci w tym wiersz Witolda Gawdzika. Uzupełnij **ó** w wyróżnionych wyrazach.

Bito żaka r..zgą kr..tką,
 Aż na biednym cierpła sk..ra,
 Gdy napisał źle: ż..tw, ż..tko,
 Tch..rz, r..wnina, źr..dło, g..ra.

Pr..żno biedny żak pr..bował
 Wszystko jakoś uog..lnić,
 Bo jak związać takie słowa:
 Wł..kno, str..ż, og..rek, wsp..lny?

Bito p..ty, p..ki uczeń
 Słów nie zapamiętał r..żnych;
 Kł..tnia, c..rka, pł..tno, wł..czka,
 Ch..r, jask..łka, r..ża, p..żny.

Dziś pomaga wierszyk uczniom,
 Spytaj, odpowiedzą ch..rem:
 Wr..żba, kr..ł, wiewi..rka, wł..cznia,
 Opr..cz tego: wr..bel, og..rek.

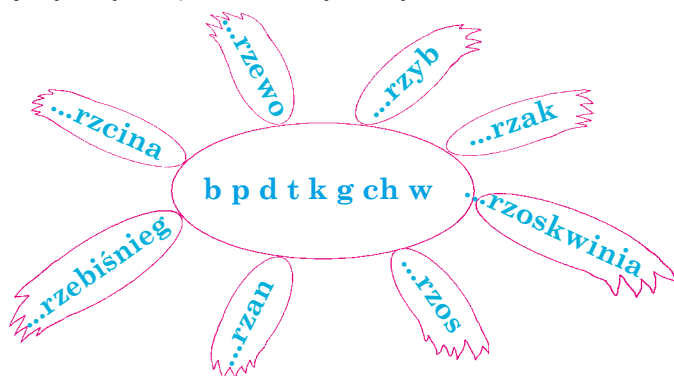
(W. Gawdzik)

62. Dobierz parami wyrazy pokrewne i zaznacz wymianę **rz** na **r**.

Wzór: aptekar**z** – aptekar**ski**.

morze, bierze, starzec, futrzany, harcerz, elementarz, iskrzyć się, otworzyć, tworzyć, lustrzany, wzorzec, powtarzanie, jutrzejszy, lustro, iskra, harcerski, elementarny, otwór, wzór, brać, jutro, stary, morski, powtórka, twór, futro

63. Uzupełnij wyrazy na płatkach wybranymi literami ze środka kwiatka.

64. **Rz** czy **ż**? Rozwiąż zagadki.

Nie chodzi, a pełza,
groźnie syczy wciąż,
łuski ma na grzbiecie.
Kto to jest?

To

Gdy śpię w mule zagrzebana,
to nie boję się bociana. ...

Zawsze jadowita.
Ogonem wywija.
Nie zbliżaj się do niej!
Uważaj!
To

Choć nie szyję nic, jak wiecie,
pełno igieł mam na grzbiecie!

...

Jest leniwy wielce,
krok wolno odmierza.
Chodzi w kamizelce
z twardego pancerza.

...

Białopióry ptak,
to jest Polski znak. ...

Kim jestem –
szybko odgadnięcie.
Mógłbym nosić krawat
najdłuższy na świecie.

...

On brzmi w trzcinie,
w Szczebrzeszynie.

...

- 65.** a) Uzupełnij oferty i reklamy biur podróży. Przypomnij sobie regułki o pisowni **j – i**.

Biuro Podróży „Krokodyl”

Biuro Podróży „Dookoła świata”

Wycieczka do
(Amazonia)

Najtaniej do
(Rosja)
(Gruzja)

Sylwester we
(Francja)
(Szwecja)

Oferta specjalna –
Kraje Beneluksu!

W kilka chwil możesz
znaleźć się w

(Holandia) (Belgia)

Oferty tanich wycieczek do
(Kenia) (Azja)
(Grecja) (Słowacja)
(Chorwacja)

Z nami zobaczysz zbiór kawy w
(Brazylia)

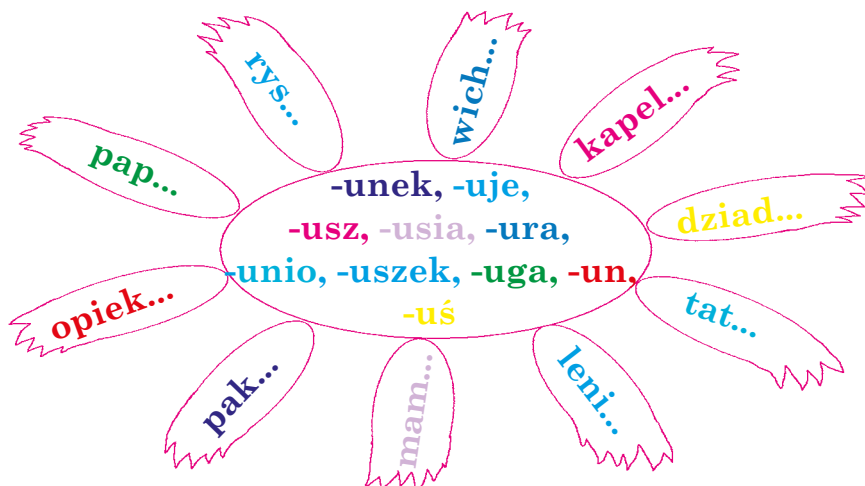
- b) Opowiedz o swojej ostatniej wycieczce/podróży klasowej (6 zdań lub więcej).

- 66.** Ułóż krótkie teksty o dowolnej treści z podanymi wyrazami i wyrażeniami. Podkreśl je w swoich tekstach i sprawdź, czy nie zrobiłeś błędu.

a) straż miejska, kradzież, wydarzenie, spokój, rozbój, zagrożenie;

b) odżywiać się, jarzyna, korzeń, życie bez chorób, warzywa, dużo, źródło zdrowia.

- 67.** „Ortograficzny kwiatek”. Wpisz zakończenia ze środka w odpowiednie płatki.

68. Przepisz wyrazy, wpisując zamiast kropek literę **i** lub **j**.

Szwec..**a**, fantaz..**a**, Grec..**a**, poz..**omka**, śc..**ana**, gimnaz..**um**,
kolac..**a**, telewiz..**a**, krac..**asty**, Bułgar..**a**, Ros..**aninlil..a**, Krys..**a**,
histor..**a**, s..**ano**, Cecyl..**a**, dyskus..**a**, Az..**a**, pens..**a**, ses..**a**.

69. Przepisz podane związki wyrazowe. Podkreśl litery, po których występuje **j**. Dopisz formę dopełniacza liczby pojedynczej.

ukraińska telewizja – ukraińskiej telewizji

rzadka okazja –

trudna poezja –

zwykła fantazja –

liczne komisje –

pachnąca akacja –

krótkie wakacje –

mała porcja –

stacja kolejowa –

70. Zapisz w środku kwiatka głoski, na które może wymienić się **ż**. Pomogą ci w tym wyrazy umieszczone na płatkach.

71. Uzupełnij tekst wyrazami z ramki podanymi w różnej kolejności. Podkreśl w każdym **rz**, **ż**, **ó**. W razie potrzeby zmień formę wyrazu.

Najstarsza ... знаła tajemne wyjście z twierdzy. Ona ... przeprowadzić ludzi ... grodu. Kobiety wzięły ... i starcy pilnowali dzieci. ... było ..., choć nie bez łez i Być ... zdołają się uratować. ... zostali. Teraz będą mogli ... śmierci w oczy.

żywność, na zewnątrz, córka, spojrzeć, dowódca, ból, krótki, odzież, niedołączny, pożegnanie, moc, rycerz, może

- 72.** Uzupełnij zdania rzeczownikami w odpowiednim przypadku dobranymi z ramki. Zapisz obok nazwę przypadku i liczbę.

Widzi przyszłość jak
 Liście chwieją się na
 Cieszę się razem z moimi
 Zatopił się w ciekawej
 Zrobił to w dobrej
 Nie chodził nigdy do żadnych

szkoła, wiara, lustro, wiatr, przyjaciel, lektura

- 73.** Rozwiąż krzyżówkę ortograficzną, wpisując wyrazy o podanych znaczeniach.

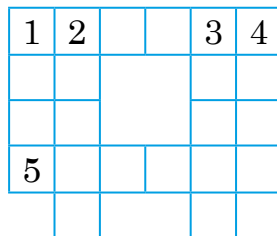
Poziomo:

1. „Sukienka” na lampę.
5. Okrągła kość w kolanie.

Pionowo:

1. Dziurkowany wzór haftu lub tkaniny.
2. Bywa gradowa, śnieżna, piaskowa.
3. Ma to kubeczek i każde małe dziecko.
4. Uważana za najpiękniejszy z kwiatów.

Słowa, które ci pomogą: róża, abażur, ażur, uszko, rzepka, burza.

- 74.** Dokonaj przekładu na język polski.

Колись-то давно, не за нашої пам'яті, ма-
 буть, та й батьків і дідів
 наших не було на світі,
 жив собі убогий чоловік
 з жінкою, а в них був од-
 ним один син, та й той
 не такий, як треба: таке ледащо отой одинчик, що господи!
 Нічого не робить – і за холодну воду не візьметься, а все тіль-
 ки на печі сидить та просцем пересипається.

(Українська народна казка „Ох”)

- 75.** Przeczytaj początek baśni. Postaraj się ją kontynuować i opowiedzieć. Wykorzystując znane ci wiadomości, wyjaśnij, o jakich grupach wyrazów opowiada się w tej baśni.

Dawno, dawno temu wszystkie wyrazy były zwalone na duży stos. Apotem przysłała pani Gramatyka i podzieliła wyrazy na grupy.

- 76.** Spróbuj ułożyć ortograficzną rymowankę, w której będą przeważały wyrazy z **rz**, **ż**, **ó**. Może być trochę bez sensu, ale z rymem. Twój kolega ułożył taką:

Rzęsa w rzece się kąpała, – Taka rzęsa się nie zdarza!
Z brzegu na brzeg przepływała. Rzęsa w rzece nie przebywa,
Rzekł więc cesarz do malarza: Rzęsa w stawie jest szczęśliwa!

- 77.** Na koniec naszych zmagania z częściami mowy przeczytaj wierszyk. Może pomoże ci zapamiętać wiadomości o częściach mowy.

RYMOWANE CZĘŚCI MOWY SAME WEJDĄ CI DO GŁOWY!

Kto? co? – o **rzeczownik** pytaj:

uczeń, Stach, gramofon, płyta.

Jaki? Który? – żółty, słodki.

Czyj? – państwowy – to **przymiotnik**.

Ja, ty, jakiś, nigdzie, wielu – to **zaimki** przyjacielu!

Liczebniku – włącz w nasz wierszyk!

Ile? – jeden. *Który (z kolei)?* – pierwszy.

Co ktoś robi? Co się dzieje?

Czasowniki: śpiewa, dnieje.

NIEODMIENNE CZĘŚCI MOWY:

Jak? Gdzie? Kiedy? – To **przysłówek**:

ładnie, blisko, dziś – dość słówek.

Znajdź **przymiotniki** przy imionach:

z Jankiem, w Stachu, do Szymona.

Spójnik spaja doskonale słowa, zdania: *i, lecz, ale*.

Wykrzykniku, jeśli wola,

wykrzycz się: *hej! hop! hola!*

Wreszcie **partykuły** te:

li, czy, no, że, niech, by, nie.

(W. Gawdzik „Gramatyka na wesoło”)

§ 3. ZDANIE. POŁĄCZENIA WYRAZOWE. GŁÓWNE I ZALEŻNE WYRAZY

78. Z podanego zdania wypisz odpowiednie wyrazy.

Piękna królewna spotkała w lesie miłe, pracowite krasnoludki:

królewna co zrobiła? ...

królewna jaka? ...

spotkała gdzie? ...

spotkała kogo? ...

krasnoludki jakie? ...

Wyrazy w zdaniu łączą się w **związki wyrazów**.

Związek wyrazów = wyraz nadrzędny + wyraz podrzędny.

(określany)

(określający)

Mały pies bardzo głośno szczeka.

związki wyrazów	wyraz nadrzędny	wyraz podrzędny
pies szczeka	pies <i>co</i> robi?	szczeka
mały pies	pies <i>jaki</i> ?	mały
szczeka głośno	szczeka <i>jak</i> ?	głośno
bardzo głośno	głośno <i>jak</i> ?	bardzo

79. Wypisz związki wyrazów występujące w podanych zdaniach.

Biedna dziewczynka sprzedaje zapalki. Maleńka Calineczka płynie na dużym liściu. Mała Gerda poszukuje zaginionego Kaja. Śliczny Kopciuszek gubi pantofelek i ucieka z królewskiego balu.

80. Dopisz pytania. Ułóż poprawne zdanie. (Pamiętaj, że wyrazy podrzędne powinny znajdować się blisko wyrazów nadrzędnych).

smok – mieszkał

mieszkał – w grocie

smok – straszny

w grocie – mrocznej

- 81.** Z rozrzuconych wyrazów ułóż 3 zdania. Najpierw połącz wyrazy tworzące ze sobą związki.

roztacza się, poważna, Cieszę się, nami, przykrość, wycieczki, piękny, mnie, jutrzejszej, Spotkała, Przed, widok, z

- 82.** Ułóż 2 zdania – jedno ze związków wyrazowych w grupie a), drugie w grupie b).

a) stary sad

wiśniowy sad

sad zaszumi

zaszumi cicho

zaszumi niedługo

zaszumi płatkami

płatkami kwiatów

białymi płatkami

b) wiosenne słońce

ciepłe słońce

słońce obudzi

obudzi rychło

obudzi w ulach

obudzi pszczoły

pracowite pszczoły

- 83.** Do podanych wyrazów dopisz wyrazy wybrane z tekstu, wchodzące z nimi w związki. W nawiasie podaj pytania o dopisane wyrazy.

Mars był rzymskim bogiem wojny.

Cieszył się wielkim poważaniem.

Nazwa marzec pochodzi od jego imienia.

Mars – kim był?

bogiem ... (____?)

bogiem ... (____?)

cieszył się ... (____?)

poważaniem ... (____?)

nazwa ... (____?)

pochodzi ... (____?)

od ... imienia (____?)

- 84.** Uporządkuj podane w ramce związki wyrazowe, wpisując je do dwóch grup.

Związki podrzędne:

Związki współrzędne:

wyrażać rozkaz; wyrażnie i wyraziście; pytające, wykrzyknikowe; uczucie radości; rozkaz, prośba lub życzenie; rady dla czytelników; cieszyć się prezentem; Jaś, Grześ i Hania

- 85.** Podkreśl w tekście linią prostą wszystkie związki współrzędne, a falistą – pięć związków podrzędnych.

Wąska, ale wygodna dróżka prowadziła w kierunku ciemnego świerkowego lasu. W przeźroczystym, szklanym powietrzu srebrzyły się niedalekie dość wysokie wzgórza. Wszędzie było widać narciarzy. Czerwonymi żółtymi lub zielonymi plamami odcinały się od bieli śniegu ich wiatrówki, szaliki, czapki.

- 86.** Najpierw podkreśl zdania ze związkami współrzędnymi, a potem dopisz brakujące w nich przecinki.

Zagadka

One o ludziach mówią dawnych
o morzach wyspach miastach lasach
o bohaterach wodzach sławnych
o naszych i o dawnych czasach. ...

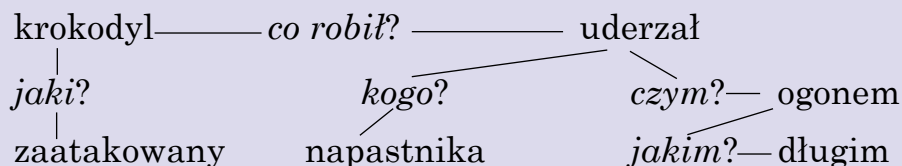
(wg Cz. Janczarskiego)

Związki wyrazów w zdaniu można przedstawić na wykresie.
Zaatakowany krokodyl uderzał napastnika długim ogonem.

związki wyrazów

krokodyl	co robił?	uderzał
krokodyl	jaki?	zaatakowany
uderzał	kogo?	napastnika
uderzał	czym?	ogonem
ogonem	jakim?	długim

wykres zdania

- 87.** Zamień pary wyrazów „rzeczownik – rzeczownik” na związki wyrazowe „przymiotnik – rzeczownik”.

Wzór: brzeg morza – morski brzeg.

promienie słońca, murawa lasu, ulica miasta, zebranie klasy,
biblioteka szkoły, komitet rodziców, kółko geografów

88. Uzupełnij związki wyrazów i wykresy zdań.

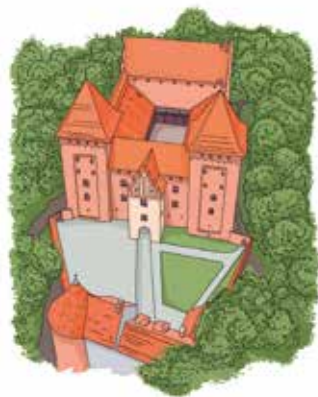
W Nidzicy stoi stary zamek rycerski.

zamek – stoi

zamek – stary

zamek – rycerski

stoi – w Nidzicy

W lochach zamkowych wojsko cesarza austriackiego więziło Janosika.

... *co robiło?* ...

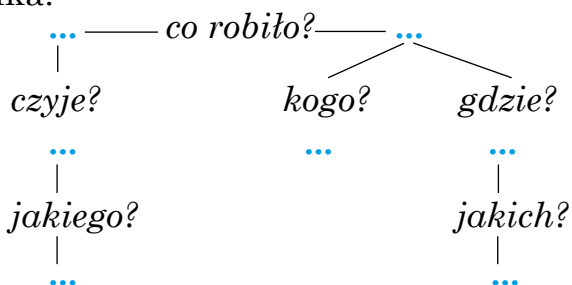
... czyje? ...

... *jakiego?* ...

... *kogo?* ...

... gdzie? ...

...jakich? ...

89. Ułóż ustne rozważanie (3–5 zdań), rozpoczynające się od jednego fragmentu (do wyboru).

1. Lubię sport (rysować, czytać,), bo ...
2. Należy dbać o przyrodę, bo ...
3. Trzeba starannie myć ręce, bo ...

§ 4. WYPOWIEDZENIE. ZDANIE. RÓWNOWAŻNIK ZDANIA

90. Przeczytaj, które wypowiedzi są zrozumiałe.

Bernardyn szuka ludzi zasypanych przez lawiny. Podskakuje borsuki radosny na dywan. A wokół nic, tylko skrzący się śnieg. Eskimosi wymyślili kajak i harpun. W oddali widać stado reniferów. Wędki na śniegu dołków spał. Nie żartuj.

Wypowiedzenie – to grupa wyrazów, która zawiera zrozumiałą informację. Wypowiedzenie zaczynamy pisać wielką literą. Na końcu wypowiedzenia stawiamy kropkę, wykrzyknik lub znak zapytania.

Czytamy opowiadanie. (oznajmienie)
Co czytasz? (pytanie)
Czytaj! (rozkaz)

91. Z podanych wyrazów ułóż wypowiedzenia.

- 1) podobno, yeti, zaśnieżonych, w, żyje, Himalajach
- 2) dwa, ma, wzrostu, pokryty, i, futrem, metry, jest
- 3) że, uważają, niektórzy, mała, ogromna, to

92. Psotny chochlik „posklejał” wyrazy w tekście i powycinał znaki interpunkcyjne, informujące o końcu wypowiedzeń. Wpisz brakujące znaki przestankowe. Przeczytaj głośno tekst, wyraźnie oddzielając kolejne wypowiedzenie.

MarylaspojrzałanaAnięJejserceścisnęła-
ból nawidokbladęj twarzyczkiwyrażającejroz-
paczRozpaczniewinnegostworzeniazamykane-
gowklatce,zktórejwłaśniesięwyrwałoPoczuła,-
żejeśliniezostawiAninaZielonymWzgórzu,spoj-
rzeniebędzieprześladowałojadokończęciaOd-
daćzpowrotemtodziecko,tylkodłatego,żeniejestchłopcemNie,ni-
gdy.PostanowiłazatrzymaćAnię,nicjednakgłośnoniemiówiąc.

(wg L.M. Montgomery „Ania z Zielonego Wzgórza”)

93. a) Uporządkuj rozsypane wypowiedzi tak, aby powstał dialog.

- Tak myślałam – jest jeszcze większy niż w zeszłym miesiącu.
- Jest coś w skrzynce?
- Naprawdę? Nie widziałem. Sprawdź już lepiej ten rachunek.
- Wierzę, że kontrolowałeś sytuację. Tylko że Julka od miesiąca mieszka u ciotki w Nowym Jorku.
- Tak. Rachunek telefoniczny.
- Nie musisz się obawiać, kochanie. Wprawdzie nasza córka często dzwoniła do Julki, ale ja kontrolowałem sytuację i skracałem te rozmowy, jak mogłem.
- Oj, aż się boję go otworzyć.

b) Powiedz, kto uczestniczy w rozmowie, a kto jest jej bohaterem, mimo że nie bierze w niej udziału.

94. Uzupełnij tekst definicji odpowiednimi wyrazami z ramki.

Wypowiedzeniem nazywamy każdą ... informację przekazaną za pomocą słów.

zrozumiałą, ładnie brzmiącą, uporządkowaną, długą

95. Przeczytaj wypowiedzi, określ ich rodzaj.

- Zbliź się, dziecko!
- Czy ktoś widział podobne piegi?
- Ania rozplakała się.
- Czy to moja wina?
- Chodźże bliżej, mała!
- I jeszcze raz tupnięcie.

96. Połącz wyrazy tak, aby powstały wypowiedzenia. Zapisz je. Jak zaczynamy i kończymy wypowiedzenie?

ćwiczenie, czy, to, trudne, bardzo, w, było, śniegu, roku, ubiegłym, mało, na, klasa, jutro, cała, pójdzie, wycieczkę, porozumiewanie się, środkiem, jest, ludzki, język, najdoskonalszym

97. Powiedz, czym się różnią wypowiedzenia w lewej kolumnie od wypowiedzeń w prawej kolumnie.

Na ścianie wisi duża tablica.	Na ścianie duża tablica.
Jesteście ze stopni zadowoleni?	Zadowoleni ze stopni?
W mieście panuje spokój.	W mieście spokój.
W czasie lekcji zachować spokój!	Spokój w czasie lekcji!

Wypowiedzenie ma najczęściej postać zdania. W jego skład musi wchodzić czasownik w formie osobowej (*wisi, panuje*) lub nieosobowej (*zachować*). Wypowiedzenie może też mieć postać równoważnika zdania. Wówczas nie ma w nim czasownika, ale można go dodać (np. *Zadowoleni? Jesteście zadowoleni?*)

Równoważnik zastępuje zdanie.

Zdaniem nazywamy wyraz lub zespół wyrazów powiązanych ze sobą treściowo i gramatycznie.

Myśl wyrażoną w zdaniu nazywamy jego **treścią**, a gramatyczny sposób jej wyrażenia – **formą** zdania.

- 98.** Przeczytaj głośno podany fragment, intonacyjnie wyodrębnij poszczególne zdania.

Przez wakacje szkoła właściwie się nie zmieniła. Wszystko było takie same. Tylko ulubiony pies Dryndalskiego – Klejnot – trochę schudł. Nie miał go po prostu kto dożywiać na przerwach. Za to ściany pięknie odmalowano. Zniknęło pod farbą to i owo. Jaś powlókł się do klasy. Miejsca w ostatnich ławkach były już niestety zajęte. Usiadł więc pod oknem. Zaczęła się lekcja.

(wg S. Grabowskiego)

- 99.** Przepisz. Podkreśl przysłowie w formie równoważników zdań.

O wilku mowa, a wilk tuż.
Jak sobie pościelisz, tak się wyśpisz.
Jaka praca, taka płaca.

- 100.** Podane równoważniki zdań przekształć w zdania o podobnej treści.

Mroźny ranek. Za oknami śnieg.
Na parapecie głodne sikorki. Wokół cisza.

- 101.** Przekształć podane zdania w równoważniki zdań.

Niedługo rozpoczną się ferie.
Nadejdzie czas odpoczynku i zabawy.
Nie będzie żadnych zadań domowych!
Już teraz na twarzach dzieci maluje się radość.

- 102.** a) Przeredaguj podany niżej plan sprowadzania z wycieczki, zmieniając zdanie na równoważniki zdań.

1. Przygotowujemy się do wycieczki.
2. Zbieramy się na dworcu autobusowym.
3. Jedziemy do Karpat.
4. Zwiedzamy okolice Sławska.
5. Wspinamy się na Howerłę.
6. Schodzimy do Domu Turysty.
7. Jemy obiad w schronisku.
8. Wracamy do domu autobusem.

- b) Zastanów się, w jakich okolicznościach najczęściej posługujemy się równoważnikami zdań?

103. Praca w parach. Oto tytuły artykułów z młodzieżowego pisma. Przekształć niektóre zdania w zwięźlejsze równoważniki zdania albo zaawiadomienia.

Czarodziejski kufer uchyla wieka.

W roli ducha.

To była niecodzienna przygoda.

Ferie zimowe są dla nas!

Śmieć się z nami!

To są najciekawsze książki.

Spacerujemy ulicami Lwowa.

104. We fragmentach scenariusza filmu „W pustyni i w puszczy” rozróżnij zdania i równoważniki zdań. Powiedz, po czym je poznajesz. Czy jest to zapis odmiany mówionej języka, czy odmiany pisanej? Czy w tej odmianie języka występują częściej zdania, czy równoważniki zdań?

– Odezwał się, widzisz? Z tamtego miejsca... I to niedawno. Popatrz na korzenie. Wrosły w szpary i rozsadziły kamień. Jaka siła w małej roślinie!

– Ciii... Słyszysz?

– Coś szumi.

– Jakby wodospad.

– Hej! Co tam widzisz?

– Słoń! Wielki słoń! Prędko!

– On zdycha... nie mógł wyjść. Nel, odejdz!

– Stasiu, co ty chcesz zrobić? Nie chcę, żebyś go zabijał!

– Nel, bądź mądra... Przecież my tu nie zostaniemy na wieki.

– To go wypuścisz.

– Ja?! W jaki sposób?

– Ty! Ty wszystko możesz! (...)

– Ja! Ja pierwsza!

– Czekać!

– Zjadł... Ooo... rusza uszami. Patrzy na nas. Oj, wstaje. Chce jeszcze.

– Widzisz, jaki mądry.

– Jak Salomon.

(wg H. Sienkiewicza)

- 105.** Na podstawie zdań ułóż jak najkrótsze zawiadomienie w formie równoważników mające charakter reklamy.

W tym sklepie kupicie wszystko taniej. Sprzedajemy doskonale wędliny. Oferujemy smaczne lody wielosmakowe. Tu młodzież również dostanie modną odzież.

- 106.** W podanym fragmencie wiersza jest więcej równoważników niż zdań. Podkreśl czasowniki, które tworzą zdanie. Równoważniki zdania uzupełnij czasownikami. Co się stało z tekstem poetyckim po takich uzupełnieniach? Dlaczego poeta stosuje tak często równoważniki zdania?

I pełno ludzi w każdym wagonie,
A w jednym krowy, a w drugim konie,
A w trzecim siedzą same grubasy,
Siedzą i jedzą tłuste kielbasy,
A czwarty wagon pełen bananów,
A w piątym stoi sześć fortepianów,
W szóstym armata – o! jaka wielka!
Pod każdym kołem żelazna belka!
W siódmym dębowe stoły i szafy,
W ósmym słoń, niedźwiedź i dwie żyrafy,
W dziewiątym – same tuczone świny,
W dziesiątym – kufry, paki i skrzynie.

(J. Tuwim)

- 107.** Gra. Podzielimy dzieci na 6 grup.

6 kapeluszy losują:

Biały – zajmuje się liczbami, faktami.

Zielony – twórcza grupa przedstawia oryginalne pomysły.

Żółty – optymiści – dobre strony problemu, rozwiązanie.

Czerwony – ocenia problem, kieruje się emocjami.

Czarny – pesymiści, wskazują na błędy, wątpliwości.

Niebieski – podsumowuje dyskusję, co dało się ustalić.

Problem: co wiemy o równoważniku zdania?

§ 6. RODZAJE ZDAŃ ZE WZGLĘDU NA CEL WYPOWIEDZI

- 108.** Przeczytaj, zwróć uwagę na cel podanych wypowiedzi. Które z nich powiadamiają o czymś, które wyrażają rozkaz, a które pytanie?

Paweł kupił bilet na mecz koszykówki.
Czy Paweł kupił bilet na mecz koszykówki?
Pawle, kup bilet na mecz koszykówki.
Proszę odsunąć się od krawędzi peronu.
Właśnie odjechał pociąg do Drohobycza.
Czy to pociąg do Lwowa?

Ze względu na cel wypowiedzi zdania dzielimy na **oznajmujące**, za pomocą których powiadamiamy kogoś o czymś, **pytające**, za pomocą których wyrażamy pytanie, **rozkazujące**, za pomocą których wyrażamy życzenie, polecenie lub rozkaz.

Np. *Już szósta. Za chwilę będziemy w Stryju. Nie wychylać się przez okna. Pamiętaj o bagażu. Która godzina? Czy na pewno zdążymy?*

- 109.** Przepisz. Jakie znaki stawiany na końcu poszczególnych typów zdań?

- a) Pociąg raptownie przyhamował. Na pasażerów spadła wielka torba z jabłkami.
- b) Co wy robicie? Co się tu dzieje?
- c) Patrzcie uważnie. Nie ruszaj się.

- 110.** a) Z podanego tekstu wypisz po dwa przykłady zdań oznajmujących, pytających i rozkazujących.

Lasy migocą za szybą jak zielona zasłona w słoneczne pasy.
– Nie śpisz? – pyta Karol.
– Śpię.
– Eee tam – złości się. – Głupia odpowiedź.
– Na głupie pytanie.
Radek ziewa jak hipopotam.
– Musicie gadać? Nie znoszę tak wcześnie wstawać.
– To leż.
– Ładne mi leżenie na siedząco.

– To siedź na leżącym.
– Zawsze jesteś taki dowcipny?
– Dopóki nie zjem śniadanie.
– A wiecie, to jest myśl – ożywia się Karol i wyciąga spod ławki chlebak.

– Zobaczymy, co zostało. O, jest tapczanik z żółtym serem. Chcesz?

– Jaki tapczanik? – dziwi się Radek.

– Kanapka to przecież niemodny mebel, stary – mówi Karol i zabiera się do jedzenia. – Chociaż i ten tapczanik trochę trzeszczy.

(wg L. Marjańskiej)

b) Przeczytaj tekst z odpowiednią intonacją.

c) Jaki to styl? Nazwij go.

111. Przekształć odpowiednio każde z podanych wypowiedzi.

Tomek wypił szklankę mleka – na pytające i rozkazujące.

Czy pojedziemy za tydzień na narty? – na oznajmujące i rozkazujące.

Niech Józek podleje wreszcie te kaktusy – na oznajmujące i pytające.

112. Przepisz te pytania, na które znajdziesz odpowiedź w podanym zdaniu oznajmującym. (Są tylko trzy takie pytania).

Wiosną na tatrzańskich łąkach pięknie zakwitają wśród szmaragdowej trawy różnobarwne krokusy.

Czy lubisz różnobarwne krokusy?

Jakie krokusy zakwitają wiosną na tatrzańskich łąkach?

Kiedy na tatrzańskich łąkach rozkwitają różnobarwne krokusy?

Co turyści oglądają na tatrzańskich łąkach?

Komu podobają się tatrzańskie łąki?

Czy wiosną na tatrzańskich łąkach zakwitają przebiśniegi?

Czy krokusy zakwitają tylko na tatrzańskich łąkach?

Na jakich łąkach zakwitają wiosną wśród szmaragdowej trawy różnobarwne krokusy?

113. Ułóż tekst depeszy zawierającej zdanie oznajmujące i zdanie rozkazujące (np. zawiadomienie o przyjeździe i prośbę o przyjściu na dworzec).

114. Przepisz, stawiając na końcu każdej wypowiedzi odpowiednie znaki przestankowe.

Po wieczery smok uruchomił krótkofalówkę i począł wywoływać stację w Grodzie Kraka.

– Wywołuję Kraka Zgłoś się

– Mówi Krak Słyszę was dobrze Gdzie jesteście

– Dziś przyjechaliliśmy do Krainy Gburowatego Hipopotama Budujemy tratwę z drzewa bo-bo.

– Zrozumieliśmy U nas wszystko w porządku Wkrótce przystępujemy do sianokosów Spieszcie się Lękam się Baltazara Smok wyłączył krótkofalówkę.

(wg S. Pagaczewskiego)

115. Utwórz i zapisz pasujące do rysunku zdania (oznajmujące, pytające, rozkazujące).

powiadomienie

rozkaz

pytanie

prośba

116. Ułóż krótki tekst zawierający zdania oznajmujące, pytające i rozkazujące, z którymi zwrócisz się do nauczyciela (nauczycielki) i do kolegi (koleżanki). Pamiętaj o zwrotach grzecznościowych.

117. Ułóż zdania rozkazujące, oznajmujące i pytające z czasownikami: *przyjść, śmiać się*.

- 118.** Wybieramy najlepszego specjalistę od promocji. Wymyśl reklamę dowolnego produktu. Tekst reklamy musi zawierać zdania oznajmujące, pytające, rozkazujące.

Każde zdanie może być zdaniem wykrzyknikowym, wypowiedziamy je wtedy podniesionym głosem z silnym zabarwieniem uczuciowym. Są to tak zwane **zдания wykrzyknikowe**. Na końcu tych zdań stawiamy wykrzyknik.

- 119.** Przeczytaj z odpowiednią intonacją podane niżej zdania.

Pali się!

Czy w końcu posprzątasz pokój?!

Przestańcie hałasować!

- 120.** Zapisz krótką rozmowę z kolegą (koleżanką) na temat wycieczki klasowej. Zastosuj różne rodzaje zdań.

- 121.** a) W podanym dialogu podkreśl wypowiedzenia oznajmujące wykrzyknikowe.

– Masz tremę? – spytał niepewnym głosem Radek.

– Tremę? Nie żartuj! Ja się po prostu boję! – Makary był rzeczywiście zdenerwowany. – Finowie to hokejowa potęga!

– No tak, zdobyli przecież tytuł mistrza świata – dorzucił Jacek. – To o czymś świadczy!

– Pośpieszcie się! Wasi przeciwnicy wychodzą już na rozgrzewkę – powiedział wchodzący do szatni trener.

– Zaraz będziemy gotowi.

– O rany... Co się stało z Bartkiem?! – Wszyscy struchleli, widząc swego najlepszego bramkarza leżącego obok drzwi.

(L. Marjańska)

- b) Przeczytaj tekst z odpowiednią intonacją. Określ jego styl. Dlaczego zaliczyłeś go właśnie do tego stylu?

- 122.** Podane zdania przekształć na zdania wykrzyknikowe, które wyrażają dowolne uczucia. Obok każdego zdania napisz, jakie uczucie ono wyraża.

Mama kupiła mi śliczną maskotkę.

Ach, jaką mamą kupiła mi śliczną maskotkę (uczucie zachwyty).

Koleżanka wypożyczyła mi ciekawy film. Czy zrobiłeś zadanie? Daj mi spokój.

- 123.** Porównaj zdania w I i II kolumnie. Wskaż w I kolumnie zdania pytające, oznajmujące i wykrzyknikowe. Zwróć uwagę na znak wykrzyknikowy na końcu zdań w II kolumnie. Jakim tonem wypowiesz te zdania?

I

Uderzyłem się.

Bolą mnie zęby.

Spójrz na te piękne kwiaty.

Czy pójdziesz już do domu?

II

Ach, jak się uderzyłem!

Bolą mnie zęby!

Spójrz, jakie piękne kwiaty!

Czy pójdziesz już do domu?!

- 124.** Wypisz z podanego fragmentu wiersza w jednej grupie zdania pytające, w drugiej – zdania oznajmujące. Uzasadnij pisownię znaków interpunkcyjnych na końcu tych zdań.

– Czy maj jest piękny? – Właśnie,
jak Andersena baśnie.
Oczami róż, stokrotek
patrzy na słońce złote.
Co to jest radość?
Niebo, kiedy nagle w kałuży zaświeci.
Ciepły wiatr
niespodziany,
co nam wybiega naprzeciw.

(J. Kulmowa)

- 125.** Przeczytaj głośno podane niżej zdania i uzasadnij ustnie postawienie znaku wykrzyknienia na końcu tych zdań.

Pij szybciej tę herbatę i chodźmy! Nie dotykaj eksponatów!

Och, już się nie gniewaj! Niech mu będzie!

Niech siostra sprząta! Niechże cię przywitam!

126. Przeczytaj głośno podane niżej zdania i uzasadnij ustnie postawienie wykrzykników po pytajnikach.

Czyś nie obiecywał?! Gdzie podziewałeś się tyle czasu?!

Jak cię mogę przekonać?! Kiedy wreszcie zapomnisz o tej sprawie?! Czy ty nigdy nie kłamiesz?!

127. Z podanych niżej wyrazów ułóż i zapisz zdania pytające. Wyraz rozpoczynający zdanie jest napisany wielką literą.

a) jutro, do, Czy, muzeum, pójdziemy

b) się, tym, o, dowiedziałeś, Skąd

c) otrzymałeś, w, Co, na, prezencie, imieniny

128. Przepisz i uzupełnij podane niżej reguły.

... i ... stawiamy na końcu zdań i równoważników zdań. Kropkę stawiamy również po zdaniach ... , jeśli nie mają Wykrzyknik stawiamy po zdaniach

KSZTAŁCENIE JĘZYKOWE **Tekst, jego zasadnicze cechy**

129. a) Przeczytaj wyraźnie wiersz Tadeusza Kubiaka "Wieczór wigilijny". Jak rozumiesz dwa ostatnie wersy wiersza?

WIECZÓR WIGILIJNY

Biały obrus lśni na stole,
pod obrusem siano.
Płoną świeczki na choince,
co tu przyszła na noc.

Na talerzu kluski z makiem,
karp jak księżyc srebrny.
Zasiadają wokół stołu
dziadek z babcią, krewni.

Już się z sobą podzielili
opłatkiem rodzice,
Już złożyli wszyscy wszystkim
moc serdecznych życzeń.

Kiedy mama się dzieliła
ze mną tym opłatkiem,
miała w oczach łzy, widziałem,
otarła ukradkiem.

Nie wiem, co też mama chciała
szepnąć mi do ucha:
bym na drzewach nie darł spodni,
pani w szkole słuchał...

Niedojrzałych jabłek nie jadł,
butów też nie brudził...

Nagle słyszę, mama szepce:
bądź dobry dla ludzi.

(T. Kubiak)

b) Co jest tematem wiersza?

130. Spróbuj napisać opowiadanie "Moja wigilia".

131. Oto jeszcze jeden utwór o Bożym Narodzeniu. Czy ci się podoba?

DLACZEGO JEST ŚWIĘTO BOŻEGO NARODZENIA?

Dlaczego jest święto Bożego Narodzenia?

Dlaczego wpatrujemy się w gwiazdę na niebie?

Dlaczego śpiewamy kolędy?

Dlatego, żeby się uczyć miłości do Pana Jezusa.

Dlatego, żeby podawać sobie ręce.

Dlatego, żeby się uśmiechać do siebie.

Dlatego, żeby sobie przebaczać.

Żeby każda czarodziejka

po trzydziestu latach

nie stawała się czarownicą.

(J. Twardowski)

a) Czy ten utwór przypomina ci potoczny język? Dlaczego?

b) Napisz krótki tekst, w którym podzielisz się własnymi doświadczeniami i wrażeniami o atmosferze Bożego Narodzenia. Możesz "pożyczyć" sobie wyrażenia z zamieszczonych tekstów.

Tekst składa się z grupy zdań, połączonych tematycznie i gramatycznie.

Cechy tekstu:

- **temat** – to, o czym się w nim mówi;
- **mikrotemat** – to części ogólnego tematu.

W mikrotematach są **słowa-klucze**, które mają ważne znaczenie.

W tekście możemy wyróżnić **akapity**. Akapit – to część tekstu, połączone wspólnym **mikrotematem**.

132. Przeczytaj tekst. Podziel go na akapity. Znajdź temat główny i mikrotematy.

CO POWINIENIEŚ WIEDZIEĆ O IGRZYSKACH OLIMPIJSKICH?

Starożytne igrzyska olimpijskie

Zawody sportowe rozgrywane co cztery lata w Olimpii. Zawody rozpoczynały się od złożenia ofiar bogom i uroczystej przysięgi zawodników i sędziów. W jakich konkurencjach startowano? W biegach, zapasach, skokach, wyścigach konnych. Z czasem pojawił się też boks, wyścigi w zbroi. Równocześnie z ogłoszeniem terminu igrzysk ogłaszano tzw. pokój boży, czyli nakaz zawieszenia wszystkich toczonych wojen. Po to, aby zawodnicy mogli bezpiecznie dotrzeć na igrzyska i aby igrzyska odbywały się w atmosferze radości. Nagrodą dla zawodnika był wieniec oliwny. Zwycięski zawodnik powracał do swej rodzinnej miejscowości jako triumfator i do końca życia cieszył się sławą.

Nowożytne igrzyska olimpijskie

Igrzyska odbywają się w różnych państwach. Wybiera je specjalna komisja kilka lat przed igrzyskami. Ten czas jest potrzebny na przygotowanie obiektów sportowych i odpowiednie zorganizowanie imprezy. Bycie gospodarzem igrzysk to ogromny zaszczyt i szansa na rozwój danego miasta i państwa.

Jak ułożyć plan?

1. Uważnie przeczytaj tekst.
2. Znajdź temat i zasadniczą myśl tekstu.
3. Sformułuj mikrotematy. Są to punkty planu.
4. Ułożywszy plan, sprawdź, czy przekazuje on treść tekstu.

133. Przeczytaj. Ułóż plan tekstu.

HODUJCIE CHOMIKA!

Na pewno wielu z was chciałoby hodować jakieś zwierzątko. Proponuję chomika.

Chomik jest gryzoniem z rodziny chomikowatych. Jego długość dochodzi do około 30 cm, sierść od spodu jest czarna, poza tym biała, żółta, rdzawo-szara. Po bokach głowy ma tzw. torby policzkowe, w których przenosi do nory utworzonej z trocin pokarm, gromadząc go. Stąd mówi się o „chomikowaniu”, czyli gromadzeniu i odkładaniu zapasów. Chomikowi będą one potrzebne na zimę, którą częściowo przesypia. To zwierzątko na wolności zamieszkuje stepy i pola uprawne znacznej części Europy i wschodniej Azji.

Opiszę wam teraz co jest potrzebne do hodowania tego zwierzątka. Musicie się zaopatrzyć w nieduże akwarium (lub słoje) – będzie to mieszkanie dla waszego pupila. Następnie wyłóżcie dno pomieszczenia trocinami lub ligniną. Chomik będzie się w nich zagrzebywać jak w norze. Ściółkę należy co trzy lub cztery dni zmieniać, gdyż chomik ją zanieczyszcza odchodami. W tak przygotowanym pomieszczeniu możecie umieścić waszego ulubieńca.

Podam wam jeszcze trochę informacji dotyczących pielęgnacji chomika. Zwierzątko ten nie jest wybredny. Odżywia się głównie kartoflami i zieleniną, w zasadzie nie potrzebuje wody, chyba że jego dieta jest zbyt uboga w składniki obfitujące w wodę, takie jak trawa, sałata, kapusta i inne.

Musicie wiedzieć, że to zwierzątko prowadzi inny niż człowiek tryb życia – śpi w dzień, a czuwa w nocy.

Mam nadzieję, że moje wskazówki i porady pomogą wam prowadzić hodowlę chomika, która daje wiele satysfakcji i radości.

- 134.** a) Przeczytaj tekst. Jaki jest jego temat i główna myśl? W jakich okolicznościach można użyć tego stylu? Przekaż jego zasadniczą myśl.

GLEBA JAKO SIEDLIŚKO WIELU ORGANIZMÓW ŻYwych

Źródła skażenia gleby są podobne do tych, które zanieczyszczają powietrze i wodę. Emisje przemysłowe, ścieki, nawozy mineralne, środki ochrony roślin i środki piorące – wszystko to wpływa ujemnie na czystość gleb.

Naturalna zawartość metali ciężkich występujących w glebie nie szkodzi człowiekowi. Natomiast ich nadmiar spowodowany zanieczyszczeniami odkłada się w różnych częściach roślin i dostaje się do organizmu człowieka.

Kontrola gleb, zawartości metali ciężkich w warzywach i owocach ma na celu określenie ich przydatności do spożycia. Do metali tych należą: kadm, ołów i rtęć. Stwierdzono, że ilość tych metali jest wyższa w warzywach uprawianych na glebach kwaśnych, a mniejsza na glebach zasadowych i obojętnych.

(wg „*Biologii*”)

- b) Opowiedz, jak rozumiesz hasło „Chroń Ziemię – żyj ekologicznie!”?
c) Znajdź mikrotematy w tekście.

- 135.** a) Przeczytaj tekst. Do jakiego stylu go odniesiesz?

Odmianą mówioną języka posługujesz się dobrze, przynajmniej w życiu codziennym. Posługiwania się staranną odmianą mówioną i odmianą pisaną uczysz się w szkole, ale jeszcze w pełni jej nie opanowałeś. Jest to sztuka, która wymaga ćwiczeń, zwłaszcza posługiwanie się odmianą pisaną.

Poprawki i przekształcenia możesz wprowadzić w tekście w miarę jego układania albo po naszkicowaniu całości. Mogą one dotyczyć rodzaju zastosowanych wypowiedzeń, doboru słownictwa i budowy tekstu, poprawności gramatycznej i ortograficznej. Dlatego tekst trzeba powoli czytać i poprawiać kilka razy.

- b) Przekaż ustnie dokładną treść tekstu.

§ 7. GŁÓWNE I DRUGORZĘDNE CZŁONY ZDANIA. ZDANIA ROZWINIĘTE I NIEROZWINIĘTE. MYŚLNİK MIĘDZY PODMIOTEM I ORZECZENIEM

- 136.** Przeczytaj tekst, postaw pytanie do wyróżnionych wyrazów. Przypomnij sobie, jakie to człony zdania.

Nadeszła jesień. Dni stają się krótsze. Wcześniej zapada zmrok. Zoo przygotowuje się do zimowego snu. Opadają z cichym szelestem liście. Krople rosy na pajęczynach tworzą niepowtarzalną dekorację. Jesienne mgły giną w wierzchołkach drzew.

- 137.** Podkreśl orzeczenie dwiema liniami. Obok każdego zdania napisz pytanie, na które odpowiada orzeczenie.

Trzy grube chomiki zjadły szal Moniki. Mama wysłała Ulę do sklepu po cebulę. Po jeziora gładkiej toni biały łabędź kaczkę goni. Nauczyciel pytał Stacha o największe dzieła Bacha.

- 138.** Znajdź podmiot, postaw do niego pytanie, podkreśl go jedną linią.

Człowiek od dawna marzył o lataniu. Dwaj Francuzi w XVIII w. zbudowali balon. Wtedy odbyła się pierwsza podniebna podróż. Obecnie człowiek pokonuje olbrzymie przestrzenie powietrzne. Loty kosmiczne już nikogo nie dziwią.

Orzeczenie – to główna część zdania. Orzeczenie nazywa czynność lub stan i odpowiada na pytanie: *co robi?* *co się z kimś* (lub *z czymś*) *dzieje?* Orzeczeniem w zdaniu jest najczęściej czasownik (wskazujący na wykonawcę czynności). Np. *Andrzej gra w piłkę nożną* (*co robi?*). *Dziewczęta wybrały się do lasu* (*co zrobiły?*).

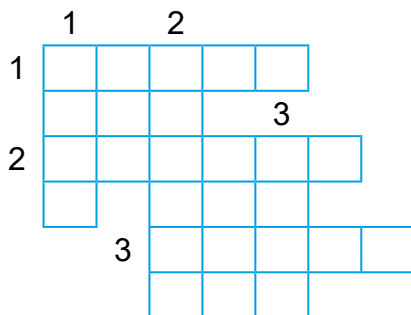
Podmiot – to główna część zdania. Podmiot nazywa wykonawcę czynności (*kogoś* lub *coś*). Odpowiada na pytania: *kto?* *co?* Podmiotem w zdaniu jest najczęściej rzeczownik. Np. *Mój brat wyjeżdża na obóz* (*kto?*). *Pociąg odjeżdża za godzinę* (*co?*).

- 139.** a) Z podanych wyrazów zbuduj zdania. Podkreśl podmiot i orzeczenie.

- a) smacznie, kot, fotel, śpi;
- b) autobus, nagle, na przystanku, się zatrzymał;
- c) spokojnie, w schronisku, turyści, odpoczywają.

b) Rozwiąż krzyżówkę. Poziomo wpisz podmioty poniższych zdań, a pionowo wpisz orzeczenia.

1. Mały Jacek z apetytem jadł soczystą gruszkę.
2. Dorota mozolnie ceruje ulubione rękawiczki.
3. Pluszowego misia tuli mała Julka.

140. Wpisz do podanych zdań orzeczenia z ramki; uzupełnij nimi zdania.

Wikingowie ... tereny Skandynawii. Ci dzielni wojownicy często ... na dalekie morskie wyprawy. Ich smukłe łodzie ... do różnych zakątków Europy. Podczas jednej z wypraw skandynawscy wojownicy ... zachodnią Francję. Później ich panowanie ... też Anglię. Wikingowie ... również na mroźnej wyspie Islandii.

podbili, udawali się, wyruszały, zdobyli, ogarnęło, panowali,

141. Zapisz w zeszycie po dwa zdania z wyrazami: *piła*, *gra*, *śmieci*. Każdego z tych wyrazów użyj dwukrotnie – raz w funkcji podmiotu i raz w funkcji orzeczenia.

142. Uzupełnij orzeczeniem teksty przysłów.

Niedaleko ... jabłko od jabłoni. Bez pracy ... kołaczy.
Czego się Jaś ..., tego Jan

143. Podkreśl orzeczenia w każdym zdaniu i zapytaj o nie odpowiednim pytaniem.

Pociąg zatrzymuje się na stacji. Wyskakuje konduktor, otwiera drzwi wagonu. Mróz przenika do środka. Za chwilę wychodzą pasażerowie. Latarnie oświetlają peron.

144. Dodaj rzeczowniki w funkcji podmiotów.

... uczy się teraz (kto?). ... jest w szufladzie (co?). ... siedzą na drzewie (kto?). ... wystaje z książki (co?). wreszcie pojawiły się ... (co?)!

Zdanie nierozwinięte – to zdanie, które zawiera tylko podmiot i orzeczenie lub samo orzeczenie.

Np. *Rodzice wrócili. Idzie burza. Zmokniemy. Wrócili.*

Zdanie rozwijamy za pomocą określeń (wyrazów określających). Takie zdanie nazywamy **rozwiniętym**.

Np. *Późnym wieczorem rodzice wrócili z pracy.*

145. a) Przepisz, podkreśl zdania nierozwinięte.

Przed milionami lat w stronę Ziemi leciał ogromny meteoryt. Jego średnica wynosiła około 10 km. Meteoryt spadł. Huknęło. Ziemia się zatrzęsała. W górę uniósł się gęsty obłok. Promienia Słońca nie mogły się przedrzeć przez chmurę pyłu. Temperatura spadała. Ochłodziło się. Rośliny wymarły. Dinozaury roślinożerne nie miały wystarczającej ilości pożywienia. Wyginęły. Później wymarły też dinozaury drapieżne.

b) Jaki jest styl tego tekstu? Dlaczego?

146. Rozwiń zdanie dowolną treścią, wzbogacając je wyrazami określającymi.

Pies biegnie. Śnieg pada. Mama czyta. Brat pracuje. Zbliża się burza. Płyną chmury. Wieje wiatr. Słońce skryło się.

147. 155. Przeczytaj wiersz. Znajdź wyrazy określające podmiot i orzeczenie. Wypisz je wraz z podmiotem i orzeczeniem.

ZIMA

Przypłynęła chmura sina.
Od północy wiatr zacina.
Kraczą wrony na jabłoni:
– Jedzie zima parą koni.
Mróz ściał lodem brzeg strumyka.
Zajac z pola w las pomyka.

(wg Cz. Janczarskiego)

Wyrazy, które w zdaniu rozwijają podmiot i orzeczenie, określają je bliżej, nazywają się **drugorzędnymi członami zdania**. Określają one główne człony lub inne człony drugorzędne.

148. Przeczytaj wierszyk, który jest instrukcją do ćwiczenia. Następnie w wyznaczone miejsca wpisz brakujące wyrazy.

Ze zdań uciekły określenia.
Zostały podmioty i orzeczenia.
Te określenia, wzorem zwierząt,
grzecznie na liściach sobie leżą.
Określenia – wracajcie do zdania!
Pomogą wam w tym zadane pytania:
Podmiot, orzeczenie to troszkę małych
by zdanie pięknie się rozwijało.

Określamy podmiot i orzeczenie:

... (które?) zwierzęta przygotowują się (do czego?) ... (jakie?)
... jeże chowają się ... (gdzie?). Klucz (czego?) ... przelatuje (którędy?) ...
... (jaki?) bociek odlatuje (dokąd?) ...

Najważniejsze określenia to:

Przydawki, które określają rzeczownik i odpowiadają najczęściej na pytania: *jaki? który? czyj? ile?* Np. owoce **smaczne**, klasa **piąta**, komputer **mój**, stoły **cztery**.

Przydawka najczęściej wyrażona jest przymiotnikiem lub zaimkiem, rzadziej – rzeczownikiem.

Dopełnienia, które określają najczęściej czasownik, rzadziej przymiotnik i przysłówki. Odpowiadają one na pytania przypadków zależnych (wszystkich oprócz mianownika), a więc: *kogo?, czego?; komu?, czemu?; kogo?, co?; kim?, czym?; o kim?, o czym?*. Np. kupuje **kwiaty**, dowodzi **oddziałem**, opowiada **o koledze**, podobny **do mamy**, zgodnie **z obietnicą**.

Dopełnienie wyrażone jest rzeczownikiem.

Okoliczniki, które określają (podobnie jak dopełnienie) najczęściej czasownik, rzadziej przymiotnik i przysłówki.

Odpowiadają one na pytania: *jak?, gdzie?, kiedy?, skąd?, dokąd?, którędy?, jak długo?, dlaczego?, po co?* Okolicznik oznacza różne okoliczności lub cechy czynności, stanu. Np. Piszemy **starań**, spotkamy się **jutro przed szkołą**, idź **po gazetę**.

Okolicznik najczęściej jest wyrażony przysłówkiem lub rzeczownikiem z przyimkiem.

149. W podanych zdaniach brak: dopełnień a), okoliczników b), przydawek c). Przepisz, uzupełniając tekst wyrazami w odpowiedniej funkcji składniowej.

a) Prezydent rządzi

On jest wierny

Jesteśmy z ... dumni.

b) Ona recytuje wiersz

Idziemy jutro

To kosztuje ... dużo.

c) Na ławce ... leżą książki.

... dziewczyna weszła do klasy.

Klasa ... jest bardzo zdyscyplinowana.

150. Praca w parach. Podzielcie między sobą zaproponowane wyrazy. Ułóżcie z każdym dwa zdania: jeden raz wyraz ma być podmiotem, drugi raz dopełnieniem. Wymieńcie zeszyty, sprawdźcie wykonanie zadania.

Dniepr, Lwów, Jurek, książka

151. Przeczytaj teksty. Wypisz przydawki wraz z wyrazami określonymi.

a) Stara głowa pochyla się na piersi i śni. Obrazy przesuwają się przed jego oczyma szybko i trochę bezładnie. Nie widzi domu rodzinnego, bo starła go wojna, nie widzi ojca ani matki, bo go obumarli dzieckiem, ale zresztą wieś, jakby ją wczoraj opuścił; szereg chałup ze światelkami w oknach, grobla, młyn, dwa stawy, podane ku sobie i brzmiące całą noc chórami żab. Niegdyś w tej swojej wiosce stał nocą na widecie.

(H. Sienkiewicz)

b) Po dąbrowie wicher wyje

I pędzi przez pole,

Aż do samej ziemi schyla

Przydrożną topolę.

Pień wysoki, liść szeroki

Darmo zielenieje,

Wokół pole jak bezbrzeżne

Morze błękitnieje.

(...) Któż ją sadził, pielęgnował,

Taką smukłą, rosłą?

Posłuchajcie, opowiem wam

Dolę jej żalosną.

(T. Szewczenko „Topola”. Przełożył B. Łepki)

152. Z podanych niżej zdań wypisz wyróżnione wyrazy. Obok napisz wyraz określony przez *nie* i postaw odpowiednie pytanie.

Wyraz określony	Pytanie	Określenie
nie wykole	<i>komu?</i>	krukowi
nie wykole	<i>czego?</i>	oka

Kruk krukowi oka nie wykole. Nie utyje, kto cudzą krzywdą żyje. Od przybytku głowa nie boli. Wielkie rzeki z małych źródeł powstają. Jedna jaskółka nie przynosi wiosny. Góra z górą się nie zejdzie, a człowiek z człowiekiem się zejdzie. Siadłszy raz na sośnie, wróbel marzył już o wiośnie.

153. a) Przeczytaj następujący wiersz. Wypisz dopełnienia wraz z wyrazami określającymi, dopisz pytania, na które te dopełnienia odpowiadają.

ZAMIARY STASIA

Nieraz sobie myślę o tym,
Czym ja będę, gdy urosnę.
Czy kuć będę w kuźni młotem,
Czy obrabiać piłą sosnę?
Czy zapadłszy w puszcze, knieje,
Dzielnym stanę się leśnikiem,
Co to nigdy nie blednieje,
Choć się spotka z wilkiem, z dzikiem?
Albo może będą badał
Het, na niebie księżyc złoty,
Ludziom dziwy opowiadał
I tłumaczył gwiazd obroty...

(M. Konopnicka)

b) Dyskusja dydaktyczna: wymiana myśli; prezentacja swego stanowiska. Uzasadnienie swego zdania.

154. Przepisz i uzupełnij.

koszula ... – to koszula kraciasta; most z żelaza – to most ...;
materiał z wełny – to materiał ...; teren przy granicy – to teren ...;
działka ... – to działka przyzagrodowa.

- 155.** a) Wypisz z wiersza przydawki wraz z wyrazami określonymi, oddzielnie – wyrażone przymiotnikiem, oddzielnie – wyrażone rzeczownikiem.

Wzór: zachodnia zorza; zorza nieboskłonu.

Zachodnia zorza nieboskłonu
 Ozłaca pola, drogi, rowy,
 Jakby spiżowy odgłos dzwonu
 Oblekał ziemię w blask spiżowy.
 Na wzgórzu, kędy do połowy
 Cień objął z dołu ścierną zagonu,
 Świecą ognistą sierścią krowy
 Jak duże, rude liście klonu. (*L. Staff*)

- b) Od czego zależy forma rodzaju, liczby i przypadki przydawki wyrażonej przymiotnikiem? Na jakie pytania odpowiadają przydawki wyrażone rzeczownikiem? W którym przypadku występuje ten rzeczownik?

- 156.** Zastąp przydawki wyrażone rzeczownikiem z przymiotnikiem przydawkami wyrażonymi przymiotnikiem.

dach ze słomy	pomnik ze spiżu
starzec z siwą brodą	dziewczynka o zielonych oczach

- 157.** a) Uzupełnij zdania dopełnieniami.

Czytam ... wypożyczoną z biblioteki. Nie przeczytałem jeszcze ..., więc nie mogę ci ... pożyczyć. Pożyczyłam ... książkę. Spotkałem się W czasie wieczoru autorskiego pisarz mówił

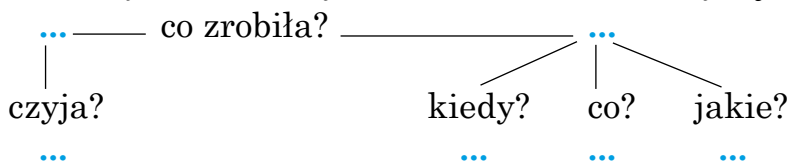
- b) Jakimi częściami mowy są wyrażone okoliczniki?

- 158.** Uzupełnij podane zdania okolicznikami.

Idź..., bo się spóźnisz do szkoły. ... skończą się zajęcia szkolne i zaczną się ferie zimowe. Podczas ferii ... dobrze odpoczniemy.

- 159.** Podkreśl podmiot i orzeczenie. Uzupełnij wykres zdania.

Wczoraj nasza drużyna odniosła wielkie zwycięstwo.

Zdanie rozwinięte składa się z grupy podmiotu oraz grupy orzeczenia.

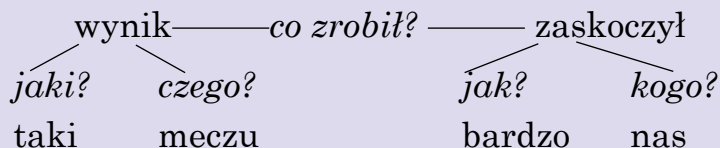
Grupa podmiotu = podmiot + określenia.

Grupa orzeczenia = orzeczenie + określenia.

Taki wynik meczu bardzo nas zaskoczył.

grupa podmiotu

grupa orzeczenia

- 160.** a) W podanych zdaniach podkreśl podmioty i orzeczenia. Narysuj wykresy.

Pierwszy komputer zajmował powierzchnię kilku pokoi. Dzisiaj nowoczesny komputer mieści się w małej walizeczce.

- b) Opowiedz, jak korzystasz z komputera (internetu).

- 161.** Z podanych wyrazów ułóż zdania. Podkreśl w nich grupę podmiotu i grupę orzeczenia.

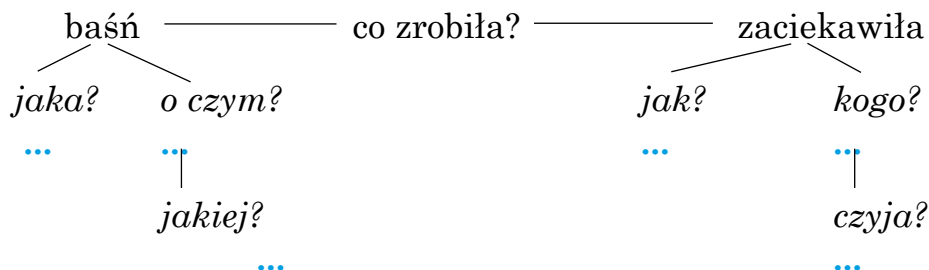
a) opowiedział, wilk, dzieciom, stary, przygody, swoje, morski;

b) kolega, wczoraj, mój, mecz, na, koszykówki, najlepszy, poszedł

- 162.** Rozwiń grupę podmiotu i grupę orzeczenia dowolnymi określeniami. Zapisz utworzone zdanie rozwinięte.

Zdanie nierozwinięte:

Baśń zaciekawiała.

168. Przeczytaj. Może zapamiętasz.

Rymowane części zdania – przyrząd do podpowiadania.

1. **Kto? co?** – ot, na przykład *pies*.

Wyraz *pies* **podmiotem** jest.

2. **Co się z nim dzieje? co robi?** – służy.

To orzeczenie. Nie wiesz? Wstyd duży.

3. **Jaki? lub: który? ile? czyj? z czego?**

Dobry – **przydawka** jest to, kolego.

4. **Gdzie? kiedy? dokąd? jak? czemu? po co?**

To **okolicznik**: dniem oraz nocą.

5. **Kogo? lub czego? komu? lub czemu?**

To **dopełnienie**: panu. Ach, wiem już:

Gdy jeden wyraz przy drugim stanie,

Z wszystkich tych słówek powstanie zdanie:

(*J. Bochenek, J. Zawadzka „Zeszyt ćwiczeń”*)

169. Ułóż wypowiedzenie z podanych wyrazów, tworząc krótką historyjkę.

Niektóre słowa zmień, by je dostosować gramatycznie do innych części zdania.

na, przeżycie, wakacje

znad, nadciągnąć, ciemny, szybko, chmury, morze

bardzo, nagle, ciemno, zrobić się

o, wysoki, fale, brzeg, uderzać, stromy, wściekle

widok, i, jaki, piękny, to, groźny

zalać, plaża, nam, czy, woda

170. W podanym wierszu podkreśl czasowniki, które tworzą zdania. Nazwij rodzaje zdań.

Ten mój konik z kasztana

bryka sobie od rana.

Ma kopytka z żołądzi

i wesoło w świat pędzi.

Sto gościńców przejechał.

Mknie karoca z orzecha.

– Kogo wiesz, kasztanku?

– Pannę lalę z gałganków. (*K. Artyniewicz*)

171. Ułóż zdania pojedyncze rozwinięte, oparte na podanych schematach zdaniowych.

a) rzecz. w M. + czas. + rzeczownik w przypadku zależnym

b) rzecz. w M. + czas. + określenie w postaci przysłówka

c) rzecz. w M. + czas. + określenie w postaci wyrażenia przymkowego

172. Wykorzystaj związki czasownika, ułóż z nimi zdania pojedyncze rozwinięte.

tęsknić *do czegoś / kogoś* lub *za czymś / za kimś*;

słuchać *kogoś / czegoś*;

używać *czegoś* (nie: *coś*);

ryzykować *coś* (nie: *czymś*);

przeznaczyć *coś* dla *kogoś*;

szukać *czegoś / kogoś* (nie: *coś, za czymś*);

bronić *czegoś / kogoś*;

przygotować *coś komuś / dla kogoś*.

Wzór: Mama przygotowuje codziennie dzieciom (dla dzieci) śniadanie.

173. Przeczytaj głośno podane wypowiedzenia, zwracając uwagę na intonację (opadającą lub wznoszącą się).

Proszę pani, czy jutro będzie klasówka?

Chcemy po południu pójść do muzeum.

Aniu, napisz na tablicy to zdanie.

Morze dziś wyjątkowo spokojne.

Oddział, na ramię broń!

174. Ułóż krótki tekst (5–6 wypowiedzeń) na temat poruszania się na ulicy. Użyj w nim zdań rozwiniętych.

175. Podaj opis zwierzątka, którym się opiekujesz. Postaraj się ten opis wzbogacić określeniami.

- 176.** a) Podaj nazwy poniższych znaków interpunkcyjnych. Wyjaśnij ich zastosowanie.

., ?, !, ?!, ...

- b) Czy intonacje poszczególnych zdań z tymi znakami są identyczne?

- 177.** a) Przeczytaj.

JAK RYSOWAĆ TATĘ?

Tatę wielkiego rysować trzeba,
choćbyś rysować miał cały dzień.
Niech jak szczyt góry sięga nieba,
niech jak dąb rzuca ogromny cień.
Tata podobny jest do olbrzymia,
co na ramionach cały dom trzyma.
A że jest droższy ci od skarbu,
namaluj tatę złotą farbą.

(L. Marjańska)

- b) Postaraj się ustnie, a potem pisemnie „narysować” portret mamy. Używaj zdań rozwiniętych, bogatych w określenia.

- 178.** Przeczytaj zdania, zwróć uwagę na myślnik.

Sport – to zdrowie. Lwów – to stare miasto z bogatymi tradycjami. Mama Tomka uczy fizyki, a tatuś – matematyki.

Myślnik stawiamy w miejscu domyślnego łącznika (jest, był) przed zaimkiem **to** wprowadzającym orzecznik oraz zamiast powtórzenia członu zdania.

Np. *Ja pójdę górą, a ty – doliną.*

Ty zakwitniesz różą, a ja – kaliną.

- 179.** Wpisz brakujące myślniki, uzasadnij je.

Dniepr to największa rzeka Ukrainy. Kijów to stolica Ukrainy. Ojciec jest stomatologiem, a matka nauczycielką. Jacek był na mecie pierwszy, a Jurek drugi. Nauka to potęgi klucz. Kasia lubi filmy przygodowe, a jej koleżanka fantastyczne. Czytam książki historyczne, a mój brat bajki.

§ 8. SZYK WYRAZÓW W ZDANIU POJEDYNCZYM

Szyk wyrazów (układ, kolejność, porządek) w języku polskim jest w znacznej mierze swobodny, ale nie dowolny.

Pozycja wyrazu zależy od tego, na co w swej wypowiedzi chcemy zwrócić specjalną uwagę.

Najczęściej jest to podmiot. Aby związki między częściami zdania były wyraźne, a treść zdania jasna i jednoznaczna, każde określenie powinno być blisko wyrazu określanego.

180. Połącz przydawki z grupy I z rzeczownikami z grupy II we właściwym szyku. Podkreśl przydawki.

- I ziemi, dziwny, morza, jedna, pośpieszny, nagrzane słońcem, rudy, druga, zimny, dokuczliwy, porywisty, człowiek, królewscy, ogromny, krzyżacki, obfity, krótki, nasze, białe.
- II powietrze, kot, godzina, wicher, cień, pisarze, obóz, deszcz, brygada, śniegi, syn, czar, brzeg, zakątek, pociąg, wiatr, obiad, dzień

Wzór: syn **ziemi**, rudy **kot**.

181. Podkreśl przydawki. Przepisz. Ponumeruj wyrazy w zdaniu tak, by występowały we właściwym szyku.

2 3 1 4

Wzór: Czytał interesującą Janek książkę.

Janek schował do kieszeni jabłka trzy. Kobieta dobra sierotą się zaopiekowała. Był Syzyf władcą Koryntu pięknego. Róże czerwone grządkę szkolną ozdabiały. Pociąg pośpieszny odjeżdża z peronu tamtego. Bociany młode podrosły i okryły się pierzem drobnym. Na nieba tle pojawiły się ptaki. Pokoju ściany są pięknie pomalowane.

182. Popraw szyk wyrazów w zdaniu.

Procę, kamyki i ołówek z kieszeni wyjął chłopiec. Gospodarz w pole wyruszył. Rząd drzew wzdłuż drogi rósł. Ptaki pod dach kryły się. Wiatr ze wschodu wiał. Droga przez las prowadziła.

Prowadzi tamtędy droga do osiedla. Głosy z zewnątrz dochodziły. Cisza przed burzą jest. Wesoło dzieci bawiły się. Szedł dalej teraz. Nie przyszedł z powodu do szkoły choroby.

183. Podane zdania uzupełnij wyrażeniami w nawiasach. Od czego zależy miejsce przydawki w stosunku do wyrazu określanego?

Tą łódeczką dziecko bawi się najchętniej (brązowa, drewniana). To, że machinalnie przekładał z ręki do ręki łódeczkę, świadczyło o jego zdenerwowaniu (z kory). Małą łódeczkę podarował mi brat na dziesiąte urodziny (własnoręcznie wykonaną przez niego z kory).

184. W jaki sposób zmiana szyku wyrazów wpłynęła na zmianę znaczenia poniższych par zdań?

Odpowiedź dyrektora na list w pełni nas zadowoliła.

Odpowiedź na list dyrektora w pełni nas zadowoliła.

Przyjazd do domu dziadków zawsze jest dla mnie przeżyciem.

Przyjazd dziadków do domu zawsze jest dla mnie przeżyciem.

185. Rozwiń zdania, stosując określenia podane w nawiasach.

a) Gałązki uginały się pod ciężarem
(drzew, owocowych, dorodnych, jabłek).

b) Wstęgą ciągnie się sznur
(biała, szosy, pojazdów, nowoczesnych, kolorowych).

c) Pójdziemy do kina
(jutro, na przegląd, po lekcjach, filmów A. Wajdy, języka polskiego).

d) Siostra gra
(starsza, moja, na flecie, bardzo, pięknie, koncertowym).

186. a) Popraw szyk wyrazów w zdaniach.

Puszczaliśmy balony z druhem Kowalskim na czele. Rejtan leży w białej koszuli rozpiętej pod drzwiami. Walek Gibała wyrzucał torf razem z żoną.

b) O jakiej zasadzie zapomnieli autorzy tych zdań?

- 187.** Wyróżnione wyrazy podrzędne są zbyt daleko od wyrazów nadrzędnych. Popraw zdanie.

Marek z naszej klasy lubi czytać **bardzo**. Wypożycza książki **często** w szkolnej bibliotece. Panie bibliotekarki obie **dobrze** znają Marka. Chętnie rozmawiają nie tylko o książkach z **nim**.

- 188.** a) Przeczytaj wiersz. Zwróć uwagę na szyk wyrazów. Zastanów się, dlaczego odbiega od zwykłego.

Rosła kalina z liściem szerokim,
Nad modrym w gaju rosła potokiem,
Drobny deszcz piła, rosę zbierała,
W majowym słońcu liście kąpała.
W lipcu korale miała czerwone,
W cienkie z gałązek włosy wplecione.

(T. Lenartowicz „Kalina”)

- b) Gdzie spotkasz podobne „niedokładności” w szyku wyrazów? Jaki to styl?

§ 9. ZDANIA Z JEDNORODNYMI CZŁONAMI

- 189.** Przeczytaj tekst. Do wyróżnionych wyrazów postaw pytania. Wypisz te wyrazy, obok napisz, jakie to człony zdania.

Tumry przeżywał burzliwe dramaty i awantury. Jego uszy i pysk były poranione. Po burzach i rozterkach młodości żył pełnią dojrzałego życia. Chwytał nas za suknie albo za dłonie. Wachlował się ogonem w prawo i w lewo. Najwięcej swobody i wesołości okazywał w stosunku z ojcem. Zmienił się na psa grzecznego, miłego, dobrego i małego.

(wg M. Dąbrowskiej)

Wyrazy wyróżnione – to **jednorodne człony zdania**. Odpowiadają one na jedno i to samo pytanie i odnoszą się do jednego i tego samego wyrazu. Mogą łączyć się ze sobą spójnikowo i bezspójnikowo. Np. *Wiosną przylatują do nas **skowronki**, **bociany**, **jaskółki**. I **Tadek**, i **Zosia** są członkami teatryku szkolnego.*

190. Uzupełnij każde zdanie tymi wyrazami z ramki, które odpowiadają na podane pytania.

(co?) ... przygotowują się do nadchodzącej zimy. (które?, jakie?) ... dni jesieni pozwalają zwierzętom na zgromadzenie zapasów. Wiewiórki gromadzą w dziuplach dużo (czego?) ... (które?, jakie?) ... chłody zmuszają niedźwiedzi do szukania legowisk.

wiewiórki, lisy, jeże, misie, pogodne, ostatnie, liści, orzechów, szyszek, żołądź, pierwsze, jesienne

Jednorodne człony zdania połączone bezspójnikowo rozdzielamy przecinkiem. Przecinkiem rozdzielamy jednorodne części zdania połączone spójnikami **a, ale, lecz, jednak, zatem** oraz powtarzającymi się spójnikami **i, lub, albo, ani, bądź, czy**.

Np. *Wierzyby, topole, graby rosły tuż nad wodą. Dzień był pochmurny, **lecz** ciepły. Pojedziemy **albo** koleją, albo autobusem.*

Powtarzamy spójniki

I śliwy, i jabłonie posadzili w sadzie.

i ○, i ○.

Grusze i jabłonie, i śliwy posadzili w sadzie.

○, i ○, i ○.

Spójniki nie powtarzają się

Grusze i jabłonie posadzili w sadzie.

○ i ○.

Grusze, jabłonie i śliwy posadzili w sadzie.

○, ○ i ○.

Jeśli w zdaniu wielokrotnie powtarzamy „i”, to przed drugim i kolejnymi „i” stawiamy przecinek.

191. W podanych wypowiedzeniach znajdź jednorodne człony zdania. Pостав brakujące przecinki.

Janek i mama pojechali do Truskawca. Na chodnikach leży śnieg błoto i kamienie. Mamy dzisiaj i geografę i historię. Dzieci wyjadą w czasie wakacji nad morze albo w góry. Kasia była zawsze grzeczna oraz pracowita.

192. Przepisz. Dlaczego niektóre wyrazy w podanych zdaniach oddzielono przecinkiem? Jaka jest ich rola w zdaniu?

Bolesław Prus pisał nowele, opowiadania, powieści. Antek, Anielka, Michałko są głównymi postaciami nowel Bolesława Prusa. Pisarz zawsze stawał w obronie ludzi nieszczęśliwych, skrzywdzonych, poniżonych, wyzyskiwanych. Problemy ówczesnej Warszawy ukazywał Prus w artykułach, reportażach, felietonach.

193. Z podanych niżej wyrazów ułóż i zapisz zdania. Podkreśl przecinki i uzasadnij ich użycie.

- a) jest, Żelazko, przyrządem, ale, niewielkim, pożytecznym;
- b) dzieci, W, wszystkie, Japonii, do, chodzą, szkoły, w, jednako-
kowo, czarne, ubrane, garniturki, skarpetki, białe;
- c) w, Rolnictwo, Japonii, ważne, tak, jest, produkcja, jak, czy,
samochodów, komputerów;
- d) Japonki, Młode, z, urocze, dokładnością, wielką, sadzonki,
flancują, ryżu.

194. Przepisz. Dopisz jednorodną część. Zwróć uwagę na wyróżniony wyraz.

Na grządce rosły **kwiaty**: lilie, ...

Mama robi na zimę **przetwory**: konfitury, ...

Lubię **zwierzęta**: chomiki, ...

Wyrazy wyróżnione – to **wyrazy uogólniające**. Jeśli stoją one przed jednorodnymi członami, umieszczamy przed nimi dwukropek.

Np. *Ola przeczytała kilka opowiadań H. Sienkiewicza: „Sachem”, „Orso”, „Latarnik”.*

195. Dopisz jednorodny człon zdania. Postaw brakujące znaki przestankowe. Uzasadnij je ustnie. Podkreśl wyraz uogólniający.

W klasie poznajemy nowe gatunki literackie bajki Przeczytałam następujące bajki Andersena Bardzo lubią owoce Najpiękniejsze są lwowskie ulice

196. Uzupełnij zdania przecinkami.

Dawniej żaden polski szlachcic nie mógł się obejść bez żupana ni kontusza. Żupanem nazywano ubiór o kroju długiej sukni zapinanej na guziki haftki lub pętelki. Na żupan wkładano kontusz z szerokimi rozciętymi rękawami.

Bogate szlachcianki stroiły się w jedwabie atłasy aksamity. Ich długie suknie były piękne ale chyba trochę niewygodne. Strój kobiecy upiększały liczne koronki hafty oraz falbanky. Damy ozdabiały fryzury czy to piórami czy to klejnotami.

197. Ułóż zdania na podstawie schematów z jednorodnymi członami.

i ... ani , ani
 albo ...

198. Napisz odpowiedzi na podane pytania. Dobierz wyrazy z ramki. Postaw odpowiednie znaki przestankowe.

- a) Kto pracuje w gospodarstwie rolnym?
- b) Kto na budowie?
- c) Kto na kolei i na statku?

murarz, tynkarz, traktorzysta, inżynier, kamieniarz,
kombajner, marynarz, cieśla, maszynista, kapitan,
konduktor, palacz, agronom, ogrodnik, kolejarz, zootechnik,
dróżnik, szklarz, blacharz, kucharz

199. Przepisz. Podkreśl jednorodne człony. Jakie to człony zdania?

Kwiaty, malwy białostockie,
lubelskie, bujne winogrody,
dziewanny złote pod Zamościem
i w Kazimierzu białe sady.
Kwiaty nad Wisłą, Narwią, Bugiem
zbierane w słońcu, przy księżycu,
kocham was, kwiaty mej Ojczyzny,
nad Odrą, Wartą, Pilicą.

(T. Kubiak)

200. Uzupełnij podane zdania jednorodnymi członami. Postaw przecinki.

Podobają mi się ludzie mężczyźni W szkole uczymy się języka polskiego i Podczas wakacji jesiennych byliśmy w Kijowie Lekcje języka polskiego mamy w poniedziałek uczą się w naszej klasie najlepiej.

201. a) Przepisz przysłowia, uzupełniając je spójnikami: *a, ale, lecz, ani*. Postaw potrzebne przecinki.

Nie radź się starego ... bywałego. Wszystkich się radź ... jednego słuchaj. Cudze ręce lekkie ... nieużyteczne. Ludzi słuchaj ... swój rozum miej. Ryba szuka, gdzie głębiej ... człowiek, gdzie lepiej. Wszędzie dobrze ... w domu najlepiej. Ucz się powoli ... gruntownie. Nie kieruj się gniewem ... rozpaczą ... rozważą.

b) Wytlumacz znaczenie jednego przysłowia.

202. a) Przypatrzyć się obrazkowi. Zatytułuj go. Opisz go, używając jak najwięcej zdań z jednorodnymi członami.

b) Dlaczego warto prowadzić zdrowy tryb życia?

203. Ułóż po jednym zdaniu z opinią wyrażoną wyrazami w związku współrzednym (jednorodne człony).

- o książce, podając dwie cechy podobne; połącz wyrazem *i* (oraz, czy);
- o sobie, podając dwie cechy różne; połącz wyrazem *ale* (lecz);
- o zakupach, podając dwie cechy wykluczające się; połącz wyrazem *albo* (lub).

KSZTAŁCENIE JĘZYKOWE

Komunikacja językowa. Typy wypowiedzi

204. a) Przeczytaj uważnie teksty.

I) **Święto Niepodległości**

123 lata Polska znajdowała się pod zaborami i zniknęła z mapy świata. W październiku 1918 r. rozpoczął się proces wyzwolenia ziem polskich spod obcej przemocy. Proces ten zakończył się 11 listopada i data ta jest obchodzona jako Święto Niepodległości.

II) **Kamienna płyta**

U zbiegu ruchliwych ulic
jest płyta kamienna na murze.
Mijam ją co dzień
w drodze do szkoły.
I chociaż czasem
nie patrzę na płytę
zwalam na chwilę krok,
pochylam głowę...

Dziś tu zatrzymam się dłużej,
położę dwa goździki:
czerwony goździk i biały...
Przeczytam napis wyryty
w kamieniu:
„Miejsce uświęcone
krwią Polaków
poległych za wolność Ojczyzny”...

(Cz. Janczarski)

b) Jakie kolory mają goździki, dlaczego?

c) Wyłutacz znaczenie połączeń wyrazowych. W razie potrzeby skorzystaj ze słownika.

święto niepodległości, być pod zaborem, uświęcone krwią

W procesie komunikacji językowej dzielimy się wrażeniami o otaczającym świecie, opisujemy właściwości i cechy przedmiotów i ludzi. Interesujemy się wydarzeniami związanymi z ludźmi, ich życiem, ich uczuciami. Wszystko to stanowi treść naszych wypowiedzi. Zależnie od treści wypowiedzi rozróżniamy **opis, opowiadanie, rozważanie**.

205. Przeczytaj tekst. Przepisz go, podkreśl jednorodne człony zdania. Opowiedz o zasługach dla kraju księcia Jarosława Mądrego.

Księżę Jarosław Mądry był człowiekiem wykształconym, dążył do zachowania jedności terytorialnej Rusi i podtrzymania jej autorytetu w świecie.

Umacniał obronne wały wokół miasta, budował książęce dwory z kamienia, klasztory otoczone zabudowaniami gospodarskimi, sprzyjał rozwojowi handlu, rozbudowywał place targowe i przystanie nad Dnieprem, zakładał nowe grody.

Rozgromił ostatecznie Pieczyngów pod Kijowem. Na miejscu bitwy wzniesiono w 1037 r. słynny sobór św. Sofii.

(wg „Historii Ukrainy”)

Typy wypowiedzi

Nazwy wypowiedzi	Na jakie pytanie wypowiedź odpowiada	O czym mówi się w wypowiedzi	Zasadnicze części wypowiedzi
Opowiadanie	Co robi osoba lub przedmiot?	O wydarzeniach	Początek wydarzenia, rozwój akcji, zakończenie
Opis	Jaki jest przedmiot lub osoba?	Właściwości osoby, przedmiotu	Ogólne wrażenia, właściwości, szczegóły
Rozważanie	Dlaczego przedmiot czy osoba jest właśnie taki?	O przyczynach właściwości lub działania	Teza (myśl, którą trzeba udowodnić), argumenty (dowody), wnioski

206. a) Przeczytaj teksty. O czym jest mowa w tekście I) i II).

I) Był niby kogut, niby wąż. Głowę miał kogucią z ogromnym purpurowym grzbietem w kształcie korony, szyję długą i cienką, węzowatą, kadłub pękaty, nastroszonymi czarnymi piórami pokryty i nogi kosmate wysokie, zakończone łapami o ostrych olbrzymich pazurach. Ale najstraszniejsze były oczy potwora: wylupiaсте, okrągłe, do sowych ślepiów podobne, jarzące się to czerwono, to żółto.

(Or-Ot)

II) Nad Wisłą mieszkał straszny smok. Wszyscy mieszkańcy Krakowa bali się go bardzo. Gdy był głodny, porywał najpiękniejszą dziewczynę i pożerał ją. Krak ogłosił, że kto pokona tego potwora, otrzyma w nagrodę jego córkę za żonę i królestwo.

b) Jakie to typy wypowiedzi?

207. Przeczytaj tekst. Określ jego temat i główną myśl. Jaki to typ wypowiedzi? Podaj swoje argumenty.

Gałęzie pięły się na drzewo i na żelazo. Serce dziewczynki poczęło bić jak młotem, a ręce drzeć ze szczęścia i podniecenia. A gil śpiewał i ćwierkał dalej, główkę zaś przechylał tak, jakby i on czuł się niemniej podniecony. Cóż to było, co Mary poczuła pod ręką – kwadratowe, żelazne, z otworem do klucza w środku?

Był to zamek od furtki zamkniętego od dziesięciu lat ogrodu. Mary wsunęła rękę do kieszeni, wyciągnęła klucz i spostrzegła, że nadawał się do zamka. Włożyła klucz i przekręciła. Wśliznęła się do środka i zamknęła za sobą furtkę. Po czym oparła się o nią plecami, rozglądając się dokoła i oddychając pośpiesznie ze szczęścia i radości. Znajdowała się w tajemniczym ogrodzie!

(F.E. Burnett „Tajemniczy ogród”)

208. Wypisz z dowolnej baśni trzy krótkie urywki, które są przykładem opowiadania, opisu, rozważania.

209. Opisz swój pokój. Uwzględnij w nim: a) w której części domu zajmujesz pokój; b) wielkość pokoju; c) jakie meble masz i stoją (trzy informacje); d) co wisi na ścianach; e) co robisz i kogo przyjmujesz w swoim pokoju.

§ 10. WOŁACZ

- 210.** a) Przeczytaj wiersz. Wskaż znane ci rodzaje wypowiedzeń: oznajmujące, rozkazujące, pytające, wykrzyknikowe. Zwróć uwagę na wyróżnione wyrazy.

Chodzi, chodzi czapla po desce
Mówić ci jeszcze?
Oj, nie szalej, **czaplo**, nie szalej!
Mówić ci dalej?
Spadniesz, **czaplo**, spadniesz do rowu!
Mówić ci znowu?
Zmokniesz, **czaplo**, możesz mieć dreszcze!
Mówić ci jeszcze?
Deska ci się na głowę zwali!
Mówić ci dalej?
Będzie bieda z rozbitą głową!
Mówić ci znowu?
Lepiej nie chodź, **czaplo**, po desce!
Mówić ci jeszcze?

(L. Pijanowski „Czapla”)

- b) Do kogo mówiący zwraca się w wierszu? Zwróć uwagę na intonację.

- 211.** Przeczytaj, na czym polega różnica między zdaniami w I i II kolumnie? Przeczytaj z odpowiednią intonacją.

I

Uczniowie, przygotujcie się do lekcji.
Haniu, wyjmij piórnik.
Stasiu, czy przeczytałeś książkę?

II

Przygotujcie się do lekcji.
Wyjmij piórnik.
Czy Staś przeczytał książkę?

Wołaczem nazywamy wyraz lub grupę wyrazów oznaczających osobę, zwierzęta lub rzeczy, do których mówiący się zwraca.

Wołacz może stać w środku zdania, na końcu lub na początku. Od reszty zdania oddzielamy go przecinkiem. Jeśli wołacz wymawiamy z naciskiem, stawiamy po nim wykrzyknik. Np. *Moja mateńko! Moja rodzona! Jak też tam na wsi owej?*

§ 11. ZDANIA POJEDYNCZE I ZŁOŻONE. ZNAKI PRZESTANKOWE W ZDANIU ZŁOŻONYM

218. Przeczytaj. Porównaj zdania w przykładach a) i b). Znajdź w nich orzeczenia.

a) Marek jest dość zdolny, ale leniwy. Pójdę na spacer albo do muzeum. Nie byłem w szkole z powodu choroby. Dowiedziałem się o przyjeździe kolegi.

b) Marek jest dość zdolny, ale nie przykładą się do nauki. Pójdę na spacer albo wybiorę się do muzeum.

Zdanie pojedyncze zawiera jedno orzeczenie.

Np. *Ucichły w lasach głosy ptaków.*

Zdanie złożone zawiera dwa lub więcej orzeczeń, zbudowane jest ze zdań pojedynczych, które nazywamy zdaniami składowymi.

Np. *Nauczyciel opowiadał nam, jak żyją pszczoły.*

219. a) Pracujemy grupami. Pierwsza grupa wypisuje zdania pojedyncze, druga – zdania złożone. Z kolejnych zdań pojedynczych powstanie tekst o ptaku kiwi, zdania złożone utworzą tekst o ptaku feniksie.

W mitologii greckiej znajduje się przekaz, który opowiada o bardzo dziwnym ptaku. Ten ptak pochodzi z Nowej Zelandii. Nie potrafi latać. Kiedy ów ptak osiąga wiek 500 lat, buduje z gałęzi stos pogrzebowy. Biega na krótkich, silnych i grubych nogach. Słabo widzi. Za to ma doskonale rozwinięty zmysł węchu. Sadowi się na nim, obraca ku słońcu i mocno macha skrzydłami. Jego pióra przypominają sztywne, sterujące włosy. Jest bardzo płochliwy. W ten sposób roznieca ogień, który pochłania go i spala. Kiedy upłynie dziewięć dni, odradza się z popiołów.

b) Jaka to wypowiedź: opis, opowiadanie czy rozważanie?

c) Odszukaj w Internecie informacje o ptaku kiwi.

220. Odszukaj zdania złożone i podziel je pionowymi kreskami na zdanie składowe.

Żyrafa śpi niespokojnie i bardzo krótko, w ciągu całej doby pozwala sobie na trzy lub cztery pięciominutowe drzemki.

Olbrzymia kałamarnica atlantycka ma największe oczy spośród wszystkich zwierząt na świecie.

Najbardziej uzdolnionymi językowo zwierzętami są papugi, które mogą zapamiętać około trzystu różnych słów.

221. Z każdej podanej pary zdań pojedynczych utwórz jedno zdanie złożone. Zdania złożone podziel na zdania składowe.

1. Płyta kompaktowa wyparła tradycyjny czarny krążek. Pozwala ona uzyskać o wiele lepszą jakość dźwięku.

2. Odtwarzacz kompaktowy wyposażony jest w system lasero-
wy. System ten odczytuje kod cyfrowy zapisany na płycie.

3. Kod cyfrowy zostaje zamieniony na sygnał elektroniczny. Później specjalne urządzenie przekształca ten sygnał w dźwięk.

222. Przekształć każde zdanie złożone w jedno zdanie pojedyncze.

Długo marzył Grześ Ponury, że wyjedzie zimą w góry.

Gdy pani weszła do klasy, umilkły wszelkie hałasy.

Agnieszka była chora, bo zjadła muchomora.

Kiedy powrócił do szkoły, nie był już taki wesoły.

223. Przeczytaj. Oddziel w zdaniach złożonych zdania składowe. Czy zależą one od siebie? Zwróć uwagę na spójniki łączące zdanie składowe.

Czerwonograd – to wieś w powiecie zaleszczyckim w obwodzie tarnopolskim, leży w kotlinie Dżurynu, dopływu Dniestru. Leży wśród falistych wzgórz i skał różowego piaskowca i stąd pochodzi nazwa osady. Jest tu piękny wodospad na Dżurynie, wysokość jego wynosi 16 metrów. Osada ta należy do najstarszych osad na Podolu, miała początkowo zamek drewniany.

Są to zdania współrzędnie złożone. Jedno zdanie nie określa drugiego, są niezależne.

W zdaniach składowych obowiązuje takie same zasady stawiania przecinków jak w zdaniach pojedynczych.

W zdaniach współrzędnie złożonych oddziela się przecinkiem zdanie składowe nie połączone spójnikowo; połączone spójnikami: **a, ale, lecz, jednak, zaś, więc, toteż**; przed powtarzającymi się spójnikami **i, oraz, bądź, czy, lub, albo** kładziemy również przecinek.

Np. *Duży, ciężarowy samochód jechał wolno i wkrótce stanął.*

Mam trochę czasu, więc wybiorę się do muzeum.

Często odpoczywałem nad rzeką albo jechałem w góry.

- 224.** a) Przepisz. Zastanów się, dlaczego zdania składowe nie zostały oddzielone przecinkami.

Chmury nadciągały i zrobiło się ciemno. Nie mieliśmy ochoty na spacer ani nie chciało nam się wychodzić z ciepłego domu. Oglądaliśmy telewizję oraz czytaliśmy książki. Ojciec siedział w fotelu lub drzemał na kanapie. Spał albo marzył o dalekich podróżach.

b) Jaki to typ wypowiedzi?

Powyższe zdania nazywają się **podrzędnie złożonymi**.

Zdanie podrzędnie złożone składa się ze zdania **nadrzędnego i podrzędnego**.

Zdanie podrzędne jest zależne od zdania nadrzędnego, zastępuje jedną jego część, najczęściej przydawkę, okoliczniki, dopełnienie.

Np. *Uciekli, gdzie pieprz rośnie. Myszy tańczą, bo kota nie czują.*

Zdanie podrzędne łączy się najczęściej z nadrzędnym za pomocą takich wyrazów: *który, jak, gdzie, gdy, co, bo, aby, ponieważ, dlatego, żeby*.

Np. *Jedz jabłko, żebyś był zdrowy.*

Zdanie podrzędne od nadrzędnego zawsze oddzielamy przecinkami.

225. a) Przekształć zdania pojedyncze na złożone.

Mam nadzieję, że zwycięstwo naszej drużyny. Mam nadzieję, że...

Po powrocie z podróży odwiedził przyjaciół. Gdy ..., odwiedził przyjaciół.

Postąpiła według rad przyjaciół.

Postąpiła, jak ...

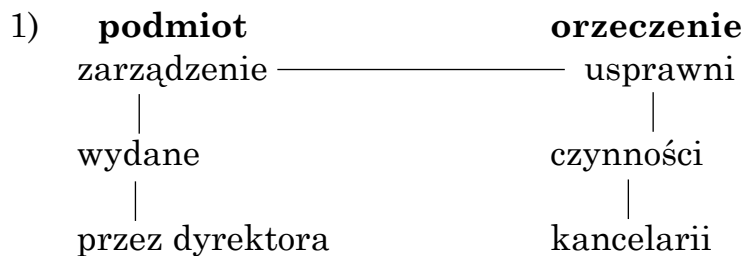
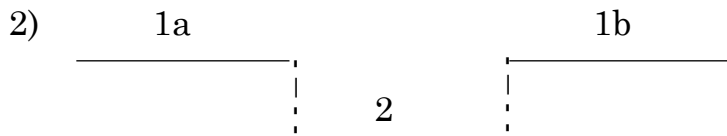
Poszedł do biblioteki w celu wypożyczenia książki. Poszedł do biblioteki, aby ...

b) Powiedz, na jakie pytania odpowiadają utworzone zdania podrzędne.

226. Powiedz, czym różnią się zdania (1) i (2). Porównaj ich wykresy.

1) Zarządzenie wydane przez dyrektora usprawni czynność kancelarii.

2) Zarządzenie, które wydał wczoraj dyrektor, usprawni czynność kancelarii.

227. a) Przepisz podane reguły i uzupełnij je słowami są lub nie są.

Zdania składowe w zdaniu złożonym podrzędnie ... rozdzielone przecinkiem, współrzędnie ... rozdzielone przecinkiem przed spójnikami: *a, ale, lecz, jednak, natomiast, zaś, czyli, toteż, więc, zatem*; współrzędnie ... rozdzielone przecinkiem przed spójnikami: *i, oraz, ani, albo, bądź, czy, lub*.

b) Określ styl tej wypowiedzi.

228. Jak uzasadnisz, że poniższe zdania są złożone współrzędnie? Postaw brakujące przecinki.

Śmiał się i płakał na przemian. Nie lubię go ani nie cenię. Pojadę pociągiem albo polecę samolotem. Napisałem wypracowanie ale zapomniałem zeszytu. Zjadłeś śniadanie więc chyba nie czujesz głodu.

229. Czym się różnią zdania zestawione parami? Przepisz zdania współrzędnie złożone.

Nauczę się i zgłoszę się do odpowiedzi.

Kiedy się nauczę, zgłoszę się do odpowiedzi.

Zadzwonię do ciebie albo napiszę.

Jeżeli nie zadzwonię do ciebie, to napiszę.

Chce być sprawny fizycznie, więc zapisał się do klubu sportowego.

Zapisał się do klubu sportowego, gdyż chce być sprawny fizycznie.

230. W każdym zdaniu podkreśl orzeczenie i oddziel zdania składowe. Ustal, czy to są zdania złożone współrzędnie czy podrzędnie.

Za piaszczystym wzgórzem rozległo się gwizdanie, zakłębili się dym i zaturkotało. Nadjechał roboczy pociąg i zatrzymał się przed stacją. Otyły maszynista i jego młodziutki pomocnik zeskoczyli z lokomotywy i pobiegli do karczmy.

(wg B. Prusa)

231. Z podanych zdań pojedynczych utwórz zdania złożone, stosując spójniki: *ale, lecz, jednak, więc, a, albo, i*. Postaw przecinki. Czy to są zdania złożone podrzędnie czy współrzędnie?

- 1) Pogoda nie dopisała. Apetyt dopisał.
- 2) Chcę mieć dobre stopnie. Nie zawsze chce mi się uczyć.
- 3) Zamierzałem się uczyć całe popołudnie. Wyszedłem na spacer.
- 4) Spóźnił się na lekcję. Poszedł do szatni.
- 5) Niebo się zachmurzyło. Zaczął padać deszcz.

232. Dopisz zdania współrzędne. W obu zdaniach składowych podkreśl orzeczenia.

Pada deszcz i ...
Pada deszcz lub ...
Pada deszcz, ale ...
Pada deszcz, więc ...

Świeci słońce i ...
Pójdę na spacer albo ...
Poszedłem do parku, ale ...
Nie spotkałem kolegi, więc ...

- 233.** Każde zdanie uzupełnij dwukrotnie: raz – zdaniem współrzędnym, drugi raz – zdaniem podrzędnym.

Czytam książkę.
Interesuje mnie akcja powieści.
Podziwiam bohaterów.

- 234.** Połącz zdania nadrzędne przysłów z ich zdaniami podrzędnymi, podanymi w ramce.

Myszy tańczą, ...
..., tak cię piszą.
Każdy ma swego mola,
Nie wie syty, ...
Każdy wie najlepiej, ...

... gdzie go buty cisną. ... co go gryzie. Jak cię widzą ...
... gdy kota nie czują. ... co głodnemu dokucza

- 235.** Rozpoznaj zdania pojedyncze, złożone współrzędnie, złożone podrzędnie. Postaw przecinki.

Obok olsztyński zamek. Pod jego murami płynie Łyna nad jej brzegami wyrastają małe domki. Po komnatach chodził wielki astronom Mikołaj Kopernik któremu kapituła warmińska zleciła zarząd zamku. To on budował w mieście wodociąg i leczył chorych.

Ze szczupłą załogą bronił Olsztyna przed Krzyżakami troszczył się o jego mieszkańców. Stare mury pamiętają dawne czasy kiedy zabraniano odzywać się po polsku. Władze pruskie zamykały polskie szkoły zacierały polskie wyrazy nawet na kamieniach.

- 236.** Przekształć zdania pojedyncze na zdania podrzędnie złożone, rozwijając wyraz wyróżniony. Postaw przecinki.

Zobaczyliśmy *siedzącego* na gałęzi ptaka.

Po powrocie ze szkoły zaraz to napiszę.

Dzięki twojej pomocy wszystko zrobił na czas.

- 237.** a) Wypisz z podanego tekstu zdania złożone współrzędnie – oddzielnie połączone spójnikami, przed którymi nie stawiamy przecinków, oddzielnie połączone spójnikami, przed którymi przecinek stawiamy.

Łoś jest zwierzęciem rzadkim, więc znajduje się pod ochroną. Łosie żyją w miejscach bagnistych i podmokłych, a zatem najwięcej ich znajduje się w Puszczy Kampinoskiej.

Początkowo łosie żyły w specjalnie ogrodzonym rezerwacie, ale stopniowo wypuszczano je do lasu. Zwierzęta te jedzą rośliny bagienne i trawy, lecz zimą odżywiają się korą drzew, mchami i porostami. Żyją na swobodzie i nie boją się ludzi. Często podchodzą do leśniczówek albo pojawiają się na brzegu lasu.

b) Jaki to styl wypowiedzi? Udowodnij to.

- 238.** Napisz krótkie opowiadanie pt. „Po powrocie ze szkoły”, używając zdań złożonych. Oto początek: *Kiedy po lekcjach wracam ze szkoły, ...*

§ 12. MOWA NIEZALEŻNA.

ZNAKI PRZESTANKOWE W MOWIE NIEZALEŻNEJ

- 239.** a) Przeczytaj fragment wiersza. Wymień postaci, które w nim występują. W jaki sposób autor wyróżnił wypowiedzi tych postaci?

„Niech mi każdy powie szczerze,
Skąd się wzięły dziury w serze?”
Indyk odrzekł: „Ja właściwie,
Sam się temu bardzo dziwię”.
Kogut zapiał z galanterią:
„Kto by też brał ser na serio?”
Owca stała zadumana:
„Pójdę, spytam się barana”.

Pies obwąchał ser dokładnie:
 „Czuję kota: on tu kradnie!”
 Kot udając, że nie słyszy
 Miauknął: „Dziury robią myszy”.
 Przyleciała wreszcie wrona:
 „Sprawa będzie wyjaśniona,
 Próbę dziur natychmiast zrobię,
 Bo mam świetne czucie w dziobie”. (...)
 (J. Brzechwa „Wrona i ser”)

b) Jakie znaki przestankowe występują w tekście?

c) Ułóż na podstawie bajki dialog.

240. Porównaj wypowiedzi w I) i II) kolumnie. Odpowiedz na pytania.

I) Mama poprosiła:

„*Nie wracajcie późno!*”

„*Dobrze, wrócimy wcześniej*”

– zapewniły dzieci.

II) Mama poprosiła,

aby nie wracali późno.

Dzieci zapewniły,

że wrócą na czas.

a) Czyją wypowiedź stanowią wyróżnione wyrazy?

b) W jakiej kolumnie są one przytoczone dosłownie, a w jakiej nie?

c) Przeczytaj wyrazy, które wskazują do kogo należą wypowiedzi dosłowne.

Mowa niezależna – to czyjeś słowa przytoczone bez zmian, dosłownie. Obok mowy niezależnej występują **słowa autora**, które wskazują autora przytoczonej wypowiedzi.

Np. *Adam Mickiewicz napisał: „Razem, młodzi przyjaciele!”*

słowa autora

mowa niezależna

Mowę niezależną ujmujemy w cudzysłów i rozpoczynamy wielką literą. Jeżeli mowa niezależna stoi przed słowami autora, to ujmujemy ją w cudzysłów, po niej stawiamy myślnik, a potem piszemy słowa autora.

Np. „*Niech wszyscy się tutaj zgromadzą*” – rozkazał dowódca.

Jeżeli mowa niezależna stoi po słowach autora, to po słowach autora stawiamy dwukropek, mowę niezależną rozpoczynamy wielką literą i ujmujemy ją w cudzysłów.

241. a) Przepisz wiersz, stawiając odpowiednie znaki przestankowe.

Skarżyła się młoda trawka
Śnieg mnie gniece
i nic nie wiem, może wiosna już na świecie?
Skarżyła się leśna struga
Lód mnie gniece
i nic nie wiem, może wiosna już na świecie?
Wstało rankiem złote słońko zaświeciło.
Lód na strudze śnieg na łące rozpuściło.
(wg A. Ożogowskiej)

b) Przekaż treść tego tekstu. Jaki to styl wypowiedzi?

242. a) Przepisz, stawiając brakujące znaki przestankowe.

Raz jedną dziewczynkę śliczniutką rumianą Czerwonym Kapturkiem w okolicy zwano. Bo w czerwony kaptur stroiła ją matka, tak że miała wygląd makowego kwiatka. Otóż dnia pewnego tak rzecze jej matka Trzeba, byś do babci poszła dzisiaj sama. Babcia leży chora, nawet głodna może więc ci do koszyka chleb miód jajka włożyć. Zabierzesz to wszystko pójdiesz prosto lasem lecz uważaj dziecko i nie zabłądź czasem. Pilnuj mi się drogi, bądź proszę ostrożna bo w gęstwinie leśnej wilka znaleźć można.

(B. Hertz)

b) Dokończ ustnie bajkę o Czerwonym Kapturku, używając mowy niezależnej.

c) Ułóż dialog do przedstawionej sytuacji.

243. Co oznacza cudzysłów w podanym tekście?

Ryjek zastał Muminka nadal łowiącego perły. Podskakiwał na falach jak korek, a na plaży leżało mnóstwo okrągłych, białych kamyków.

„Ach, jesteś” – rzekł Muminek.

Po chwili spytał: „Gdzie masz skrzynkę?”

„Wyjdź na brzeg! Wyjdź natychmiast!” – krzyknął Ryjek.

„Co się stało?” – Muminek był zaskoczony.

(Tove Jansson)

- 244.** Przepisz, uzasadnij użycie znaków interpunkcyjnych w fragmencie wiersza. Dlaczego na końcu zdań zastosowano tu kropkę, pytajnik, wykrzyknik? Dlaczego posłużono się dwukropkiem i cudzysłowem?

Przykro było żurawiowi,
Że samotnie ryby łowi.
Patrzy – czapla na wysepce
Wdzięcznie z błota wodę chłepce.
Rzecz do niej zachwycony:
„Piękna czaplo, szukam żony,
Będę kochał ciebie, wierz mi,
Więc czym prędzej się pobierzmy”.
Czapla piórka swe poprawia:
„Nie chcę męża mieć żurawia”.
Poszedł żuraw obrażony:
„Trudno. Będę żył bez żony”.
A już czapla myśli sobie:
„Czy właściwie dobrze robię?
Skoro żuraw tak namawia,
Chyba wyjdę za żurawia!”

(J. Brzechwa „Żuraw i czapla”)

- 245.** Uzupełnij podane wypowiedzi, postaw odpowiednie znaki interpunkcyjne.

Poprosiłam mamy W sklepie spytała Koleżance zaproponowałam nauczyciel zapowiedział. krzyknął Janek.

Zwracając się do kogoś z poleceniem czy prośbą, pamiętaj o zwrotach grzecznościowych: *proszę; bardzo proszę; czy mógłbyś; czy mogłaby pani (pan); mam prośbę; czy zechciałaby pani (pan); czy byłaby pani tak dobra*. Możesz użyć ich w poprzednim ćwiczeniu.

- 246.** Zbuduj na podstawie wykresów zdanie z mową niezależną.

- 1) : „ ?” 2) „ ” – .
3) : !

§ 13. DIALOG

247. a) Przeczytaj dialog. Zastanów się, jaką funkcję pełnią w nim znaki przestankowe.

– Mieć brata bliźniaka to jest coś! Jeden, na przykład Czarek, uczy się tylko geografii. Nawet jak pani od gegry wywoła Darka, do odpowiedzi wstaje Czarek.

– Aha! – Feluś jest oczarowany tymi możliwościami. – A drugi bliźniak uczy się matematyki i odpowiada za obydwóch na matmie.

– Ha, żeby to tak było można – wzdycha Darek.

– Chciałbym mieć brata nawet nie bliźniaka – szepce Feluś.

(wg L. Marjańskiej)

b) Ile wypowiedzi znajdziemy w tej rozmowie? Jak zaznaczymy na piśmie wypowiedzi każdej osoby?

Dialogiem nazywamy rozmowę dwóch lub więcej osób. Wypowiedź każdej osoby zaczynamy pisać w nowej linii i przed wypowiedzią (repliką) każdej osoby umieszczamy myślnik.

Np. – *Czy zrozumiałeś regułkę?* – *spytał nauczyciel.*

– *Oczywiście – odpowiedziałem.*

248. a) Przeczytaj tekst z podziałem na role, stosując odpowiednią intonację. Wyjaśnij znaki przestankowe zastosowane przy dialogu.

JEŻ I JERZYK

Pewnego dnia **jeż** **ujrzał** młodego ptaszka na **drzewie**.

– Jak się nazywasz?

– To nie wiesz? – odrzekł ptaszek. – Jestem **jerzyk**.

– Niemożliwie. To ja jestem jeż!

– Ty też? – zdziwił się jerzyk.

– Co? Może mi nie **wierzysz**? – najeżył się jeż.

– No wiesz – fuknął jeż – każde dziecko o mnie wie, pisze mnie przez samo **ż**.

– A, to całkiem co innego, ze mną mają więcej pracy, piszą mnie przez **r** i **z**. W zgodzie poszli do lasu na spacer.

(M. Buczkówna)

b) Objaśnij pisownię wyróżnionych wyrazów.

249. Przepisz dialog. Postaw znaki przestankowe.

Sarenka robiła się wciąż smutniejsza i dziwna.

Ona tęskni do swobody powiedział wuj Jest wciąż sama między ludźmi, cóż to dziwnego?

Więc może ją puścić do lasu spytała Janinka i głos jej zadrżał.

Drogie dzieci powiedziała wujenka Myślałam o tym od początku, jak tylko przysłali ją tu z miasta. Teraz, kiedy same tego chcecie, pójdziemy i wypuścimy ją.

(wg Z. Nałkowskiej)

250. Wstaw odpowiednie wyrazy z ramki, starając się unikać słowa *powiedział*. Przepisz.

- Cześć, Janku. Dokąd idziesz? ... Jola.
- Do Piotrka. On zachorował – ... Janek.
- A co mu się stało? – ... Jola.
- Pomagał przy gaszeniu pożaru i poparzył sobie rękę – ... Janek.
- Idziesz do niego na długo? – ... Jola.
- Na cały wieczór – ... Janek.

spytał, odpowiedział, zainteresował się, zdziwił, odparł, odrzekł

251. a) W zapisie rozmowy dwojga niedosłyszających wskaż znaki interpunkcyjne. Które wypowiedzenia są zdaniami, a które równoważnikami zdań?

- Jak się masz, Bartoszu?
- Gąsiora mam w koszu.
- Jak dzieci, jak żona?
- To gąsior, nie wrona.
- Jak żona, jak dzieci?
- Związany, nie polec.
- Czyście głuchy, czy głupi?
- Może go i kto kupi!

(Z poezji ludowej)

b) Na czym polega humor tego wierszyka?

c) Pobawcie się w kalambury. Za pomocą ruchu i gestów pokażcie koleżankom i kolegom, co najchętniej robicie w wolnym czasie.

252. Podkreśl słowa narratora. Dopisz dwukropki i myślniki.

Pewnego dnia przy śniadaniu Danusia z radością oznajmiła
Mamo dzisiaj nie muszę iść do szkoły!

Jak to zdziwiła się mama. A co się stało?

Pani wczoraj powiedziała, że kto nie odrobi lekcji, może nie
pokazywać się w szkole oświadczyła Danusia.

253. Popracujcie w parach. Przeczytajcie wiersz. Postarajcie się przetłumaczyć na język polski. Pomyślcie o przestankowaniu.

СТРУМОК

– Ти куди біжиш, струмок?
– Через поле у ярок.
– І зупинишся в ярку?
– Ні, звідтіль – в Десну-ріку!
– А з Десни-ріки куди?
– До Дніпрової води.

Попливу Дніпром у море,
В море Чорне, неозоре. (В. Гринько)

254. Wyobraź sobie, że jako reprezentant klasy masz przeprowadzić krótki wywiad z przewodniczącym samorządu szkolnego na temat działalności kółek zainteresowań w szkole. Zapisz swój wywiad w formie dialogu. Pomogą ci pytania:

Jakie są kółka? Kto może w nich uczestniczyć?

Kiedy i gdzie odbywają się zajęcia? itp.

255. W podanym dialogu uzupełnij znaki przestankowe.

Uciekając zauważyli, że z murów zamku rzucają za nimi
czymś ciężkim.

Stańmy zawołał Jacek

Po co

Bo ci złoci ludzie ciskają czymś z murów

To lepiej uciekać

Wcale nie, może rzucają złotem

Ach, prawda, właśnie coś leci

(wg K. Makuszyńskiego)

256. Ułóż i zapisz opowiadanie z dialogiem na jeden z podanych tematów.

- Rozmowa kibiców o ciekawym meczu.
- Spotkanie z kolegami po wakacjach.
- Spór róży z pokrzywą.

257. Przepisz dialog i uzupełnij go podanymi zdaniami. Uzasadnij ustnie postawienie znaków przestankowych.

- Bardzo lubię jesień, tak pięknie wyglądają drzewa –
- Ale w jesieni w lasach jest smutno i ponuro –
- Tak, ale jakie bogactwo kolorów. Tyle złota, czerwieni –
- Masz rację, dlatego jest tyle pięknych wierszy o jesieni –
potwierdziła Marysia.
zachwyciła się Bożena.
zauważyła Marysia.
stwierdziła Bożena.

258. Ułóż dialog do przedstawionej ilustracji. Pamiętaj o znakach interpunkcyjnych.

259. a) Napisz krótkie wypracowanie o charakterze opowiadania na temat „Wizyta”. Wykorzystaj niektóre wyrażenia podane niżej.

Dzień dobry! Jak myśmy się długo nie widzieli. Przepraszam za spóźnienie. Cudownie spędziliśmy czas. Musimy już iść.

Jak dobrze, żeście przyszli. Proszę zdjąć płaszcz. Proszę usiąść. Proszę czuć się jak w domu. Cieszę się, że przysłaś.

Proszę przychodzić. Pozdrów swoich najbliższych. Odprowadzę ciebie.

b) Przypomnij sobie o formach grzecznościowych przy rozmowie.

260. Wyobraź sobie następującą sytuację: jesteś w obcym mieście i chcesz się dowiedzieć o jakimś adresie. Ułóż kilka próśb, używając wypowiedzi:

- Przepraszam, chciałabym się spytać...
- Przepraszam, czy pani (pan) mógłby mi wskazać...
- Przepraszam, nie zrozumiałam. Proszę powtórzyć...

261. a) Przeczytaj uważnie wiersz W. Chotomskiej napisany w formie dialogu. Zwróć uwagę na znaki przestankowe i uzasadnij ustnie ich zastosowanie.

Od rana siedzę przy telefonie,
do uczniów i uczennic dzwonię:

– Co zapakujesz w tornister?

– Książki, zeszyty czyste,
ołówki, kredki, długopis.

– I na tym kończy się opis?

– Nie! Jeszcze włożę linijkę,
jeszcze ekierkę, cyrkiel,
jeszcze drugie śniadanie,
i jeszcze...

– Co tam jeszcze? –
biegną słowa w pośpiechu.

– Jeszcze coś bardzo ważnego:
mnóstwo wesołych uśmiechów!

Zaniosę je do szkoły,
żeby się co dzień dzielić
uśmiechem z kolegami
i z każdym z nauczycieli.

– Kochani! To jest pomysł
na wielką piątkę z plusem.

Z tornistrem pełnym uśmiechów
biegnijcie do szkoły klusem!

b) Streść wiersz, wykorzystując wyrażenia użyte przez autorkę.

KSZTAŁCENIE JĘZYKOWE

Opowiadanie na podstawie własnego doświadczenia

Przypomnijcie sobie, jakie właściwości są charakterystyczne dla opowiadania.

Opowiadanie – to informacja o jakiś wydarzeniach w życiu człowieka, szkoły, rodziny itp.

- 262.** a) Wyobraź sobie, że chcesz podzielić się z kolegą (koleżanką) własnym doświadczeniem, jak zorganizować sobie dzień: kiedy odrabiać lekcje, kiedy zajmować się sprawami domowymi, kiedy odpoczywać. Napisz wypracowanie w formie opowiadania „Mój dzień”. Używaj wyrazów środków spójności:

z początku, potem, następnie, za pewien czas, wtedy, wreszcie

- b) Przeczytaj uważnie.

DOM

Dom to ukochane miejsce, przedmioty, ludzie. Może to być chata wiejska, domek z ogródkiem i basenem, pokoje w dużym bloku lub ciasny, skromny pokoik. Z domem od dziecka jesteśmy związani. Spędzamy w nim spokojne i radosne chwile, czasem towarzyszą nam smutki i niepokoje. Ale najważniejsza jest atmosfera w nim, która towarzyszy nam i naszym gościom.

Dom jest gniazdem człowieka. Tu rośniemy, dojrzewamy, tu poznajemy wszystkie przedmioty, tajemnice, tu cieszymy się i cierpimy. Ściany domu chronią nas nie tylko przed deszczem, wichurą czy burzą, ściany domu są dla nas bliskie, czujemy się tu swojsko i bezpiecznie. Tu nam nic nie grozi.

- c) Na podstawie przeczytanego tekstu odpowiedz na pytania: – jaką rolę odgrywa dla ciebie dom; – co oznacza zwrot czuć się swojsko; – opisz widok z twojego okna.

- 263.** Przeczytaj tekst Jarosława Iwaszkiewicza. Gdzie znajdował się jego dom?

Mama sadziła w ogrodzie takie małe czarne ziarenka i wyrastał z tego po niewielu tygodniach dosyć duży krzak, jakich się teraz nie widuje. Krzak ten okrywał się kwiatami, które otwiera-

ły się przed wieczorem jak kolorowe wywieszki dla zmierzchnic*. Były to drobne kieliszki czerwone, żółte albo takie jak perkalki**, malinowe w białe paski, a pachniały bardzo mocno. Kwiat ten nazywał się “nocna ozdoba”. Już go nie widuję więcej, nigdzie nie widuję. [...] (*Fragment wspomnień “Ogrody”*)

* *zmierzchnice* – gatunek owadów.

** *perkalik* – cienkie wzorzyste płócienko.

- 264.** a) Przeczytaj wiersz. Postaraj się wytłumaczyć, jak rozumiesz początek utworu.

MÓJ DOM

Jakie to szczęście
Mieć własny dom
Swoje cztery ściany
Nikt nie rozkazuje
Cisza spokój.
Mogę marzyć,
Przyjmować przyjaciół
Cieszyć się samotnością
Która czasem
Doskwiera do bólu

I wyciska
Przy goryczy.
A jednak
Jakie to szczęście
Mieć własny dom
Pamiętki relikwie
I żyć nadzieją
Że jeszcze
Coś się tu wydarzy...
(*Zofia-Bożena Sokołowska*)

- b) Opisz swój dom w stylu artystycznym:

- 1) Nadaj tytuł opisowi “Cieszę się, że tu mieszkam”.
- 2) A może masz ogródek? Napisz opowiadanie: “W moim ogródku jest pięknie”.

- 265.** Opiszcie w grupach jeden z przedmiotów znajdujących się w klasie.

Wybierzcie przedmiot, który opisze.
Zróbcie to tak, aby pozostałe drużyny nie poznały waszej decyzji.

Zanotujcie na kartkach charakterystyczne cechy tego przedmiotu, a następnie sporządźcie jego opis. Nie używajcie nazwy tej rzeczy. Członkowie przeciwnych zespołów muszą odgadnąć, co jest przedmiotem opisu.

§ 14. POWSTAWANIE DŹWIĘKÓW

266. Przypomnij, jaka jest różnica między głoską a literą. Oblicz w podanych wyrazach liczbę głosek i liter.

przystań, szkoła, uczeń, klasa

Fonetyka czyli głosownia – to nauka o dźwiękach mowy. Dźwięki mowy nazywamy **głoskami**.

Źródłem dźwięków mowy czyli głosek (samogłosek i spółgłosek), jest strumień powietrza, które wydychamy z płuc.

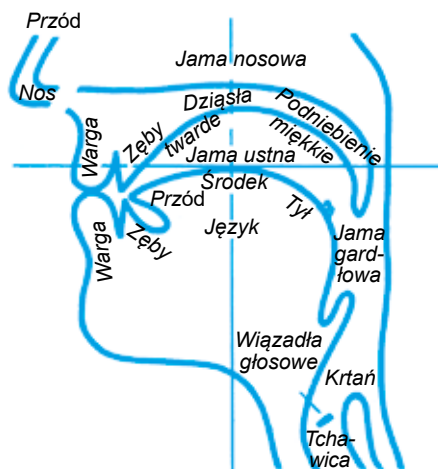
267. Wypowiedz głośno i wyraźnie głoski **a** i **p**. Jakie dostrzegasz różnice w ich wymawianiu (w układzie warg, języka, swobodzie przepływu powietrza)?

268. Przyjrzyj się rysunkowi i wymień narządy mowy w jamie gardłowej i ustnej.

Powietrze wydychane z płuc przez tchawicę dostaje się do krtani, w której znajdują się **wiązadła głosowe**.

Jeśli one są zsunięte, powietrze musi pokonać opór i przeciskając się między nimi, wprawia je w drganie. Tak powstają **głoski dźwięczne**, tj. wszystkie samogłoski i część spółgłosek, np. *b, d, z*. Jeżeli wiązadła są rozsunięte, powietrze przechodzi swobodnie przez szczelinę między nimi i wówczas powstają **głoski bezdźwięczne**, np. *p, s, t*.

Z krtani strumień powietrza dostaje się do jamy ustnej, gdzie znajdują się ważne narządy mowy: **podniebienie, język, zęby, wargi**. Narządy te tworzą w różnych miejscach przeszkody na drodze strumienia powietrza. Tam powstają różne głoski. Kiedy powietrze dostaje się do jamy nosowej, powstają **głoski nosowe**.

269. Na podstawie rysunku odpowiedz na pytania:

1) Skąd wydostaje się strumień powietrza i którądy przechodzi przy tworzeniu się głosek? 2) Jakie narządy mowy mieszczą się w krtani, a jakie w jamie ustnej? 3) Które z nich są ruchome, a które nieruchome? 4) Jaką rolę odgrywają wiązadła głosowe?

KSZTAŁCENIE JĘZYKOWE

Praca z brulionem

Podczas układania tekstu nie wszystko idzie ci gładko. Trzeba popracować nad jego poprawnością, zamienić wyrazy, które się powtarzają, uzupełnić tekst potrzebnym materiałem. Zadbać o to, by twoja praca cieszyła oko, była czysta. Dlatego wykorzystuj brulion, a potem poprawiony tekst przepisuj do zeszytu.

270. Przekształć podane wypowiedzi w bardziej spójne. Możesz w tym celu wykorzystać słowa z ramki.

właśnie, dlatego, tam, dzięki temu, między innymi, przede wszystkim, odwrotnie, przeciwnie, natomiast, tu, on

Zmęczony chłopiec usiadł na ławce w parku. Na ławce w parku wreszcie może odpocznę – pomyślał chłopiec.

Z lotniska wystartował samolot sanitarny. W kabinie samolotu siedział doświadczony pilot. Kółko przyrodnicze prowadzi działalność praktyczną. Kółko przyrodnicze opiekuje się działką szkolną. Dba o rośliny w klasach. Dzieci ze wsi przyjeżdżają w lecie do miasta. Dzieci z miasta jadą w lecie na wieś. Hasła w encyklopedii ułożone są w kolejności alfabetycznej. W encyklopedii można łatwo znaleźć potrzebne informacje.

271. a) Przeczytaj fragment pracy uczniowskiej, znajdź w niej pomyłki. Przepisz, używając prawidłowych form wyrazów i poprawnych zdań.

Po lekcjach dziewczynki zostali w klasie. Chcieli zrobić nauczycielki niespodzianki. Ale chłopcy czekały pod klasą, zaglądały przez okna, nie szły do dom. Dziewczynki byli niecierpliwe i dziewczynki doczekali się odejścia chłopcy. Potem udekorowali klasę kolorowy balonikami. Bo jutro przecież Dzień Nauczyciela!

272. Obejrzyj tabelkę. Zwróć uwagę, jakie pomyłki można spotkać w pracach pisemnych.

Rodzaje błędów	Na czym one polegają
Błędy dotyczące treści	Temat nie jest całkowicie rozwinięty, niedokładne są szczegóły. Brak w przekazaniu wydarzeń. Niezbyt jaskrawiej przedstawiona jest myśl zasadnicza.
Językowe błędy	Użyte nieodpowiednie, zbędne wyrazy. Powtórzenie podobnych wyrazów i podobnych zdań.
Gramatyczne błędy	Nieprawidłowo utworzony wyraz. Błędnie użyta forma wyrazu. Źle zbudowane zdanie.
Ortograficzne błędy	Nieprawidłowo napisane wyrazy.
Punktuacyjne błędy	Błędnie postawione znaki przestankowe.

273. Przeczytaj i zatytułuj tekst. Streść go i zapisz na brulionie.

Iwan Kotlarewski jest twórcą nowej literatury ukraińskiej. Jego poemat „Eneida” daje szeroki obraz ówczesnego życia różnych warstw społecznych Ukrainy. Historyczne pieśni i dumy, ballady i podania ukazywały nędzne życie chłopstwa i pospolitych Kozaków, pełen pychy stosunek starszyny do ludu. Pojawiło się dużo dum i pieśni nawołujących naród do protestu. Bardzo popularne były wśród ludu przysłowia dotyczące stosunków społecznych: „Pańska łaska na pstrym koniu jeździ”, „Na cudzym grzbiecie lekko się niesie!”, „Po deszczu zawsze słońce bywa”.

(wg „Historii Ukrainy”)

274. Przeczytaj cicho uważnie tekst. Zapisz na brulionie, jak ty dbasz o swoje naturalne środowisko. Sprawdź, potem przepis do zeszytu.

Jesteśmy gospodarzami naszej przyrody, jest dla nas pełna skarbów. O skarby te należy dbać. Rybom potrzebna jest czysta woda – dbajmy o nasze wody. W lasach, na stepach, w górach żyją zwierzęta – dbajmy o nasze lasy, góry, stepy. Dla ryby – woda, dla ptaka – powietrze, dla zwierzęcia – las, stepy, góry. A człowiekowi potrzebna jest Ojczyzna i dbać o przyrodę – to znaczy kochać swoją Ojczyznę. (wg M. Priszwina)

§ 15. ALFABET

275. Odszukaj w słowniku ortograficznym hasła: *alfabet, akcent, morze, córka, czas*. Czy przy wyszukiwaniu hasła bierzesz pod uwagę tylko pierwszą literę?

Zbiór wszystkich liter jakiegoś pisma ułożony według ustalonej kolejności nazywamy **alfabetem** lub **abecedą**.

Nazwa alfabet pochodzi od greckich pierwszych liter *a* – alfa, *b* – beta; nazwa abecadło została utworzona od nazw pierwszych liter polskich: *a, b, c*. W polskim alfabecie mamy 32 litery. Kolejność liter w polskim alfabecie jest następująca: a, *ą*, b, c, *ć*, d, e, *ę*, f, g, h, i, j, k, l, *ł*, m, n, *ń*, o, *ó*, p, r, s, *ś*, t, u, w, y, z, *ź*, *ż*.

Oto zbiór polskich liter wraz z ich nazwami:

Wielka litera	Mała litera	Nazwa litery		Wielka litera	Mała litera	Nazwa litery
A	a	<i>a</i>		M	m	<i>em</i>
Ą	<i>ą</i>	<i>ą</i>		N	n	<i>en</i>
B	b	<i>be</i>		Ń	<i>ń</i>	<i>eń</i>
C	c	<i>ce</i>		O	o	<i>o</i>
Ć	<i>ć</i>	<i>cie</i>		Ó	<i>ó</i>	<i>o kreskowane</i>
D	d	<i>de</i>		P	p	<i>pe</i>
E	e	<i>e</i>		R	r	<i>er</i>
Ę	<i>ę</i>	<i>ę</i>		S	s	<i>es</i>
F	f	<i>ef</i>		Ś	<i>ś</i>	<i>eś</i>
G	g	<i>gie</i>		T	t	<i>te</i>
H	h	<i>ha</i>		U	u	<i>u</i>
I	i	<i>i</i>		W	w	<i>wu</i>
J	j	<i>jot</i>		Y	y	<i>y</i>
K	k	<i>ka</i>		Z	z	<i>zet</i>
L	l	<i>el</i>		Ż	<i>ż</i>	<i>ziet</i>
Ł	<i>ł</i>	<i>eł</i>		Ž	<i>ž</i>	<i>žet</i>

Według alfabetycznej kolejności układa się hasła w słownikach, encyklopediach, spisach, wykazach itp. Bierze się przy tym pod uwagę kolejność nie tylko pierwszych liter wyrazu, ale także drugiej, trzeciej a nawet dalszych liter słowa.

- 276.** Wygłoś alfabet z pamięci, nazywając prawidłowo litery.
- 277.** Zapisz w kolejności alfabetycznej imiona pięciu twoich kolegów i koleżanek.
- 278.** Zapisz w kolejności alfabetycznej 10 miast Ukrainy.
- 279.** Znajdź w słowniku ortograficznym wyrazy: *mróz, śnieżny, zawierucha, narty* i wpisz je do zeszytu razem z dwoma słowami poprzedzającymi i dwoma następnymi. Która litera hasła decyduje o kolejności?
- 280.** Przepisz następujące słowa w porządku alfabetycznym, biorąc pod uwagę nie tylko pierwszą literę, ale także drugą.
- twarz, talerz, bohater, handel, duży, ciężki, rzecz, hałas, róża, żółty, młodzież, burza, krótki, rzadki, pójść, zwierzę, but
- 281.** Zrób spis uczniów (uczennic) swojej klasy, zapisując nazwiska w porządku alfabetycznym.

W wyrazach obcych niektórych polskich występują litery **x, y, v**.

Litery **x** używano w dawnej pisowni polskiej dla oznaczenia połączenia spółgłosek **ks, gz**.

Litera **y** odpowiada samogłosce **y** albo w niektórych wyrazach obcych – spółgłosce **j**, np. *yeti*.

Litera **v** odpowiada często spółgłosce **w**.

- 282.** Przeczytaj poniższe wyrazy. Sprawdź w słowniku wyrazów obcych znaczenie słów zapożyczonych. Zapisz te wyrazy do zeszytu.
- a) Axentowicz, Axer, Xenia; b) (zamek) yale, yard, yeti
c) liberum veto, Virtuti Militari

§ 16. SAMOGŁOSKI I SPÓŁGŁOSKI TWARDE I MIĘKKIE

- 283.** Przeczytaj następujące pary wyrazów. Zaobserwuj wymowę początkowych głosek. Przy wymowie których głosek prąd powietrza przechodzi przez jamę ustną swobodnie? Przy wymowie których głosek prąd powietrza natrafia na przeszkody?

osa	ucho	Ewa	akt	izba
kosa	sucho	mewa	fakt	ciżba

Przy wymowie samogłosek prąd powietrza przechodzi swobodnie. **Samogłoski** składają się tylko z głosu.

Przy wymowie spółgłosek wargi, zęby, język, podniebienie tworzą przeszkody. Strumień powietrza wychodzący z płuc musi te przeszkody przewyciężyć i na skutek tego powstaje szmer. **Spółgłoski** składają się z głosu i szmeru lub z samego szmeru.

- 284.** Podane litery podziel na litery oznaczające samogłoski (litery samogłoskowe) oraz litery (grupy liter) oznaczające spółgłoski (litery spółgłoskowe).

a, ą, b, c, ch, ć, cz, d, dź, dż, e, ę, f, g, i, j, k, l, ł, m, n, ń, o, ó, p, r, s, ś, t, u, y, w, z, ź, ż.

Litery (grupy liter) oznaczające	
Samogłoski	Spółgłoski

- 285.** Z głosek wyrazu *kołutwórz* dwa inne słowa, zmieniając kolejność głosek. Z głosek wyrazu *brak* utwórz trzy słowa. Wpisz te wyrazy do zeszytu.

- 286.** Podane pary wyrazów różnią się tylko jedną głoską. Przeczytaj je głośno i wskaż te głoski, które różnicują znaczenie wyrazów.

kosa – koza	wata – wada	bak – bat
kasa – kasza	kos – kosz	kot – koc
zna – zda	rana – rada	nos – noc

Jedna głoska może być oznaczona dwiema lub trzema literami i wtedy liczba liter w wyrazie jest większa niż liczba głosek. Są to tzw. **dwuznaki**.

Np. *rzeka* – 5 liter, 4 głoski; *chleb* – 5 liter, 4 głoski;
rodzina – 7 liter, 6 głosek

- 287.** Podane wyrazy podziel na głoski i litery. Czy liczba głosek i liter w poszczególnych słowach jest jednakowa?

rzemyk, szkoła, koszyk, bramka, czoło, chrypka, chórzysta, chrabąszcz

Wzór: rz-e-m-y-k (5 głosek); r-z-e-m-y-k (6 liter)

288. Przepisz i uzupełnij zdania.

Najmniejszy element dźwiękowy, dający się wyodrębnić w budowie wyrazu, nazywamy Graficznym znakiem głoski jest

289. Z podanego wierszyka wypisz cztery wyrazy, w których jest taka sama liczba głosek i liter oraz cztery wyrazy, w których liczba liter i głosek jest różna.

Gdy kto zapyta, powiedz tak:
Litera jest to pisma znak.
Literę widzę oraz piszę.
Głoskę wymawiam oraz słyszę.
Czyli, innymi słowy:
Głoski to dźwięki mowy. (W. Gawdzik)

290. Przeczytaj kilka razy podane zdanie – najpierw powoli i dokładnie, potem coraz szybciej. Podkreśl w nim dwuznaki. Ile w tym zdaniu jest spółgłosek, a ile samogłosek?

Przeleciały trzy pstre przepiórzyce przez trzy pstre kamienice.

291. Dopisz po jednym przykładzie wyrazów zaczynających się od głosek oznaczonych dwiema lub trzema literami.

cz – cztery, ... rz – rzadki, ... dz – dzwon, ... wi – wiatr, ...
ch – chwast, ... sz – szkło, ... dzi – dziadek, ...
mi – miasto, ... pi – piekło, ... ni – niedawno, ...
bi – biały, ... ci – ciełe, ... fi – fiat, ... si – siedem, ...

292. Konkurs. Od podanych wyrazów utwórz jak najwięcej nowych, zmieniając tylko jeden dźwięk.

len, masa, koń, rasa, sok

§ 17. SPÓŁGŁOSKI TWARDE I MIĘKKIE

293. Przeczytaj głośno pary wyrazów:

stan – stań	kuc – kuć	miotła – mogła
len – leń	pas – paś	cep – ciepło

?! Które z tych spółgłosek wymawiamy twardo, a które miękko? Jaka jest pozycja języka przy wymawianiu spółgłosek miękkich? Jak oznaczane są spółgłoski miękkie?

294. Do podanych wyrazów dopisz wyrazy podobnie brzmiące ze spółgłoską miękką na początku.

pasek – marka – cało – zęby –

?! Jaką funkcję pełni litera i w podanych wyrazach.

Spółgłoski miękkie oznaczamy za pomocą przecinka nad literą, np. *hańba, źródło, miłość* albo za pomocą litery *i*, np. *konie, ciemny, dzieci*. Litera *i* może być znakiem zmiękczenia lub znakiem samogłoski, np. *litera*.

295. Przepisz podane wyrazy, uzupełniając je literami oznaczającymi spółgłoski miękkie.

pro..ba, k..ążka, ..ródło, po..omka, ..wiczenia, po..echa, ..wig,

296. Rozwiąż krzyżówkę. Wszystkie odgadnięte wyrazy zawierają litery oznaczające spółgłoski miękkie. Litery z kolumny trzeciej, czytane pionowo, utworzą nowe hasło. Jest nim nazwa zabytkowego zespołu pałacowo-parkowego w Warszawie.

1. Strzeże granic ojczyzny i walczy w jej obronie.
2. Ślamazara, gapa, „ciepłe kluchy”.
3. Mały lizak.
4. Pieszczotliwe zdrobnienie wyrazu „dziecko,,.
5. Płacisz nim w sklepie.
6. W niej kąpie się malutkie dzieci.
7. Służy do odbijania lotki lub piłeczki pingpongowej.
8. Cechuje śmiałych, inaczej odwaga.

1							
2							
3							
4							
5							
6							
7							
8							

Słowa, które ci pomogą: *żołnierz, lizaczek, ciamajda, pieniądz, dziecina, raketka, wanienska, śmiałość*.

297. Uzupełnij podane wyrażenia oznaczeniami miękkości spółgłosek (*i* lub przecinkiem nad literą).

w..osenne sło..ce; c..epty kw..ec..en; p..ękna p..esn; sw..eża z..elen; sw..ąteczna uroczystosc.

298. Dopisz do podanych wyrazów takie ich formy lub wyrazy pokrewne, w których miękkość spółgłosek jest oznaczona za pomocą litery i.

Zośka –	prośba –	koś –
Baśka –	groźba –	noś –
Kaśka –	gęś –	Ignas –

299. Wybierz z podanych wyrazów te, które zawierają spółgłoski miękkie.

Idzie Grześ przez wieś, worek piasku niesie. A przez dziurkę piasek ciurkiem sypie się za Grzesiem. (*J. Tuwim*)

KSZTAŁCENIE JĘZYKOWE

Przekazanie treści tekstu o stylu naukowym

300. Przeczytaj tekst. Jaki jest temat tej wypowiedzi? Do jakiego rodzaju wypowiedzi zaliczysz go? Określ mikrotematy każdego akapitu.

URZĄDZENIE AKWARIUM

Podłoże w akwariu należy wykonać z kamieni, grubego piasku i żwiru. Najlepiej, aby użyte materiały pochodziły z czystych rzek górskich. Zanim jednak zostaną użyte do wykonania podłoża, należy je bardzo dokładnie wymyć i wypłukać w czystej wodzie.

Wysokość warstwy podłoża nie powinna być mniejsza niż 5 cm. Podłoże układa się skośnie tak, aby odchody ryb i inne zanieczyszczenia zbierały się w jednym miejscu. Wówczas łatwo je usunąć, posługując się szklaną rurką.

Rośliny przeznaczone do sadzenia należy dobrze wypłukać i przyciąć im korzenie. Można je również sadzić do doniczek zawierających na dnie piasek i torf, które potem umieszcza się w akwariu.

301. Przeczytaj tekst. Co z niego się dowiedziałeś?

W szkolnym życiu najczęściej korzystamy z ustnej odpowiedzi na pytania nauczyciela podczas lekcji z różnych przedmiotów (język, matematyka, historia itp.). Taką wypowiedź budujemy na podstawie streszczenia wykładu nauczyciela, który posłuchaliśmy na lekcji albo na podstawie samodzielnie przeczytanego rozdziału podręcznika czy literatury uzupełniającej.

- 302.** Przeczytaj tekst. Dokładniej przekaż jego treść. Określ styl wypowiedzi. Wypisz wyrazy, które mają charakter naukowy.

MORSKIE DROGOWSKAZY

Sondy akustyczne. Echosondy zbudowane zostały na zasadzie pomiaru prędkości rozchodzenia się dźwięku w wodzie. Ultradźwięki z nadajnika na statku odbijają się od dna lub przedmiotów stałych i wracają do odbiornika, który pokazuje głębokość. Na ekranie echosondy w sposób ciągły może być śledzona konfiguracja dna.

- 303.** Przekaż treść jednej dowolnej lekcji (język, historia, matematyka), które noszą charakter naukowy.

- 304.** a) Przeczytaj tekst. Do jakiego stylu go odniesiesz?

DŻUNGLE

Występują w klimacie upalnym i stale wilgotnym (wyłącznie w strefie tropików) pod postacią dziewiczych, nieprzebranych kompleksów leśnych.

Charakterystycznymi cechami dżungli są: wielkie bogactwo gatunków roślin, wielowarstwowość układu lasu (piętra roślinne), przewaga roślin drzewiastych na wszystkich piętrach, obfitość pnączy (liany) i porośli oraz brak sezonowej rytmiki w życiu roślin. Innym zjawiskiem jest bezwzględny “wyścig do światła”, w którym zwyciężają gatunki i osobniki silniejsze.

Fauna dżungli to przede wszystkim bogactwo małp, węży i ptactwa (papugi), a także niezliczona ilość gatunków owadów.

Przykład dżungli wskazuje najdobitniej na rolę ciepła i wody w procesie rozwoju roślin na Ziemi, który w sprzyjających warunkach jest ograniczony jedynie miejscem i dostępem do światła.

- b) Wypisz kilka wyrazów, które uzasadnią twój wybór.

- c) Wyobraź sobie, że znalazłeś się w dżungli. Podaj nazwy kilku bardzo niezbędnych przedmiotów lub rzeczy potrzebnych ci w tej sytuacji. Opisz w sposób naukowy.

§ 18. SPÓŁGŁOSKI DŹWIĘCZNE I BEZDŹWIĘCZNE

305. a) Zatkaj mocno uszy dłońmi i wymawiaj kolejno pary spółgłosek: **z – s, ż – sz, w – f**; Czy słyszysz różnicę w ich brzmieniu? Na czym ona polega?

b) Połóż palce na krtani i wymawiaj kolejno te same pary spółgłosek. Co odczuwasz pod palcami przy wymowie każdej z nich?

Spółgłoski dzielą się na **dźwięczne** i **bezdźwięczne**. Przy wymowie spółgłosek dźwięcznych wiaźadła głosowe drgają, przy wymowie spółgłosek bezdźwięcznych wiaźadła głosowe pozostają w spokoju.

Spółgłoski dźwięczne składają się z głosu i szmeru, spółgłoski bezdźwięczne – tylko ze szmeru. Większość spółgłosek można ułożyć parami: dźwięczne – bezdźwięczne.

306. Przeczytaj następujące wyrazy. Powiedz, czym się one różnią? Jaka głoska stoi na początku każdego wyrazu?

bas – pas;	dom – tom;	działo – ciało;
żarówka – szarówka;	zwój – swój;	bić – pić

307. Utwórz nowe wyrazy; zastępując spółgłoski bezdźwięczne ich dźwięcznymi odpowiednikami albo odwrotnie.

głos – ..łos	pąk – ..ąk	drzeć – ..eć	tom – ..om
cień – ..ień	słota – ..łota	piec – ..iec	głab – ..łab
bal – ..al	szyc – ..yc	zwój – ..wój	zał – ..al

308. a) Wymów starannie, ale w sposób naturalny bez przesady następujące wyrazy:

straż, każ, brzeg, bieg, ścieg, śnieg, drab, samochód,
rząd, drób, brud, gród, żuraw, młodzież, murarz

b) Praca w parach. Przeczytajcie wyraźnie podane wyrazy. Ustnie scharakteryzujcie wyróżnione dźwięki według wzoru.

Wzór: straż – s – spółgłoska, twarda, bezdźwięczna.

?! Co słyszysz na końcu wymówionych wyrazów: spółgłoskę dźwięczną czy bezdźwięczną? Czy pisownia tych wyrazów jest zgodna z wymową?

309. Podobną próbę zrób, wymawiając wyrazy:

krzyk, wstyd, krzesło, wstań, książka, ławka,
zagadka, słówko, kośba, brzoźka, wiatrówka

?! Czy podkreślone grupy spółgłoskowe wymawiasz zgodnie z ich pisownią?

Pisownia polska nie oddaje ściśle wymowy. Często piszemy inaczej niż mówimy.

Spółgłoski dźwięczne na końcu wyrazu tracą swą dźwięczność i wymawiają się bezdźwięcznie.

Spółgłoski dźwięczne tracą swą dźwięczność przed następującymi po nich spółgłoskami bezdźwięcznymi, a spółgłoski **w** i **rz** tracą dźwięczność także po spółgłoskach bezdźwięcznych.

Jeżeli wynikają wątpliwości, jaką literę należy pisać tam, gdzie wymawiamy spółgłoskę bezdźwięczną, dobieramy taki wyraz pokrewny lub inną formę tego samego wyrazu, aby niejasna spółgłoska znalazła się przed samogłoską.

Np. *sad* – *sady*; *dowództwo* – *dowodzić*.

310. Przeczytaj przysłowia. Do wątpliwych spółgłosek dobierz wyrazy, które sprawdzają ich pisownię. Wypisz je z tekstu i zapisz według wzoru.

Wzór: błąd – błędy.

Każdy błąd ma swoją wymówkę. Dobry chleb z solą, kiedy z dobrą wolą. Żeby kózka nie skakała, to by nóżki nie złamała. Pieczone gołąbki nie lecą same do gąbki. Gdzie wielu dowódców, tam bitwa przegrana.

311. Przepisz, wybierając jedną spośród dwóch liter. Obok napisz wyrazy, na podstawie których można dowieść, że zastosowałeś prawidłową pisownię.

- a) da(b-p), słu(p-b), sąsia(d-t), bere(t-d), brze(g-k), kore(k-g), gara(ż-sz), gula(sz-z), rozka(z-s), zapa(s-z);
- b) gałą(z-s)ka, kró(w-f)ka, kro(p-b)ka, kara(f-w)ka, tore(b-p)ka, mi(s-ż)ka, ły(ż-sz)ka, mu(sz-ż)ka, przecha(dz-c)ka.

312. Przepisz podane rzeczowniki i dopisz takie ich formy, które uzasadniałyby ich pisownię różną od ich wymowy.

Wzór: trąbka – trąba.

buźka –	drzewko –	kózka –
nóżka –	główka –	owca –
dróżka –	wymówka –	szybka –
kłódka –	pocztówka –	trąbka –

- 313.** Przeczytaj tekst. Wypisz według wzoru wyrazy, w których spółgłoski upodobniają się do siebie.

Wzór: przedpołudnie – wymowa: (pszetpołudnie).

Przedpołudnie tego dnia było skwarne. Janek musiał zdjąć sweter, który zabrał ze sobą. Usiadł na ławce i zaczął czytać. Miał jeszcze kwadrans do spotkania z Jackiem. Umówili się, żeby swobodnie, z dala od innych porozmawiać o różnych sprawach.

- 314.** Wymów starannie, ale w odpowiednim tempie następujące zdania.

Głupstwo dłużej dłużyć w drzewie.

Dojrzałe jabłko wisiało na gałęzi jabłoni.

W Szczecinie chrząszcz brzmi w trzcinie.

Stół z powyłamywanymi nogami.

W czasie suszy szosa sucha.

Król Karol podarował królowej Karolinie korale koloru koralowego.

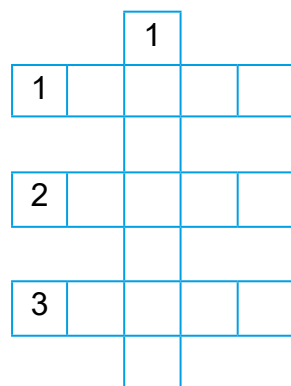
- 315.** Rozwiąż krzyżówkę. Zwróć uwagę na różnice między pisownią a wymową odgadniętych wyrazów. Uzasadnij ich pisownię.

Poziomo:

1. Pomieszczenie na samochód.
2. Forma rozkazująca od czasownika „zamówić”.
3. Nazwa dużego ptaka zimującego w Afryce lub urządzenia dźwigowego, np. w porcie.

Pionowo:

1. Właściciel kramu, inaczej straganiarz.
Słowa, które ci pomogą: żuraw, kramarz, bagaż, zamów.

316. Naucz się starannie czytać podany wiersz. Zwróć uwagę na wymowę grup spółgłoskowych.

Rak chodzi tak...
Ma długie kleszcze –
powiedzieć wam jeszcze?

Jeż chodzi też...
Idzie po ścieżce –
powiedzieć wam jeszcze?

Kruk bardzo zmókł...
Padają deszcze –
powiedzieć wam jeszcze?

Mów sobie zdrów...
Bajeczka miła,
synka uśpiła!

(L. Wiszniewski „Powiedzieć wam jeszcze”)

317. a) Naucz się starannie czytać wiersz. Zwróć uwagę na wymowę grup spółgłoskowych.

Drobniutko, leciutko i cichutko
po gałęziach bukowych,
po listeczkach brzoźowych,
po lesie wzdłuż i wszerz –
zaszeptał deszcz...
A potem... w jednej chwili
wiatr czuby drzew pochylił
i w chmurach szumią drzewa.
Ulewa! Straszna ulewa!
I nagle... wszystko ścicha.
Las błyszczy i oddycha.
Nad najbliższą sosenką
już z błękitu okienko.
Ptak o świcie śpiewa...
skończyła się ulewa.

(S. Szudkowa „Letnia ulewa”)

- b) Streść tekst, używając wyrazów o zabarwieniu artystycznym.
c) Zatyłuj swój tekst.

§ 19. GŁOSKI NOSOWE. WYMOWA I PISOWNIA

- 318.** Wymów samogłoski **o** i **ą** oraz **e** i **ę**. W czasie ich wymawiania ściśnij palcami nos. Którędy płynie powietrze, kiedy wymawiasz **o**, **e**, a którądy, kiedy wymawiasz **ą**, **ę**? Podobną próbę zrób, wymawiając spółgłoski **m**, **n**, **m(i)**, **ń**. Którędy płynie powietrze?

Głoski dzielimy na:

nosowe, czyli takie, przy których wymawianiu powietrze wydostaje się **przez nos** i **usta**. Głoski nosowe: **ą**, **ę**, **m**, **n**, **ń**;

ustne, czyli takie, przy których wymawianiu powietrze wydostaje się **tylko przez usta**. Do głosek ustnych należą wszystkie pozostałe samogłoski i spółgłoski (oprócz **ą**, **ę**, **m**, **n**, **ń**).

- 319.** Wymów starannie, ale naturalnie podane wyrazy. Zwróć uwagę, jak są wymawiane głoski oznaczone wyróżnionymi literami.

awans, inżynier, instytut, ondulacja, monstrualny, konsument, bunt

Samogłoski nosowe oznaczane za pomocą liter **ą** i **ę** wymawia się różnie, w zależności od ich miejsca w wyrazie i od tego, jaka spółgłoska po nich następuje.

Samogłoskę **ą** wymawiamy zawsze nosowo, gdy występuje na końcu wyrazu, np. *mówią*, *robią*, *idą*; nie wolno wymawiać [mówio], [robio], ani [mówiom], [robiom].

– **o** zamiast **ą** wymawiamy w starannej polszczyźnie przed spółgłoską **t**, np. *wziąłem*, *zaczął* należy wymawiać [wziołem], [zaczół].

– **on** albo **om** zamiast **ą** wymawiamy przed niektórymi spółgłoskami, np. *kąt*, *rąbąc*, *gąbka* wymawiamy: [kont], [rombać], [gombka];

– samogłoskę **ę** wymawiamy z lekką nosowością, gdy występuje na końcu wyrazu, np. *idę*, *piszę*;

– **e** zamiast **ę** wymawiamy przed spółgłoskami **l** oraz **ł**, np. *zaczeła*, *wzieły* wymawiamy [zaczela], [wziely];

– **em** lub **en** zamiast **ę** wymawiamy przed niektórymi spółgłoskami, np. *detka*, *pedzeł* wymawiamy [dentka], [pendzel].

320. Przeczytaj starannie zamieszczony fragment wiersza. Zwróć uwagę na wymowę samogłosek nosowych **ą**, **ę**.

Wiosną, moi mili, wiosną
 Wszyscy chłopcy prędzej rosną.
 A dziewczynki zaś... ładnieją.
 Częściej się do chłopców śmieją,
 Podskakują jak wróbelki,
 Szczebiot przy tym i pisk wielki.
 No a chłopcy – jak to zwykle –
 Obmyślają nowe figle,
 Wyciągają też rowery,
 By w dal ruszyć. Będę szczery –
 Sam bym gnał, nie tracąc czasu
 Na wycieczkę, gdzieś, do lasu...
 (Z. Szczepaniak „Wiosna”)

321. Rozwiąż krzyżówkę. Każde odgadnięte hasło – to wyraz zawierający samogłoskę nosową, oznaczoną literą **ą** lub **ę**. Litery w kolumnie wyróżnionej grubszą kreską (czytane pionowo) utworzą dodatkowe hasło.

1. Biedak, człowiek bez środków do życia.
2. Uchwył, ręczka.
3. Cechuje mędrca.
4. Książka szkolna.
5. Zjedz go w „tłusty czwartek”.
6. Rozpoczęcie czegoś; w nowej szkole może być trudny.
7. Pręt zwinięty w spiralę.
8. Dźwięk spowodowany, np. lotem pszczoły, muchy.
9. Ten, kto mieszka w pobliżu lub znajduje się obok ciebie.
10. Używany do malowania, golenia.
11. Męczyzna o dużych wusach.

			1							
		2								
		3								
	4									
			5							
		6								
7										
	8									
		9								
	10									
	11									

322. Przeczytaj wiersz. Zwróć uwagę na wyrazy z **ą** oraz **ę**. Wypowiedz je zgodnie z poznanymi wcześniej zasadami. Wskaż te wyrazy, w których wymowa **ą** oraz **ę** nie jest zgodna z pisownią.

Jest ogród pełen kwiatów.	Biedronki i szczypawki
Wiosna, godzina piąta.	tworzą milicję polną.
Motyl, co tupnął nóżką,	Już one go nauczają:
za karę idzie do kąta.	– Tupać na kwiaty? Nie wolno!

(J. Sztaudynger „Bądz grzeczny”)

323. Wymów starannie, ale w sposób naturalny podane wyrazy. Pamiętaj o zasadach wymowy samogłoski **ę**.

pęczek, pęd, kęs, męski, wzięli, pisenaliśmy,
chodzę, tańczę, śmieję się, bawię się

Połączenie -on, -om, -en, -em piszemy:

– w wyrazach **obcego pochodzenia** nawet jeżeli mówimy i słyszymy **ą**, **ę**, np. *konsul* – wym. [kaśul], *sensacje* – wym. [sę-sacje], *benzyna* – wym. [bęzyna] lub [benzyna].

Pisownię takich wyrazów trzeba zapamiętać:

– w **wyrazach rodzimych** kończących się na **-ka, -ko**, np. *łazienka, wanienka, panienka, słonko*;

– **em** piszemy w **1. os. czasowników**, *jem, rozumiem, śmiem, umiem, wiem*;

– **om** piszemy w **końcówkach celownika lm. rzeczowników wszystkich rodzajów**, np. *chłopcom, ojcom, imionom, matkom*.

324. a) Przeczytaj zdania. Zwróć uwagę na pisownię podkreślonych wyrazów, zapamiętaj ją.

W kuchni na kredensie leżał rozpoczęty chleb. Tempo biegu na 100 metrów nie było imponujące. Na deser podano kompot. Zabrakło benzyny na stacjach benzynowych. Ubiór Helenki wywołał sensację w całej szkole. Czy jest sens pytać Marka o zdanie?

b) Czy wymowa tych wyrazów jest zgodna z pisownią? Na czym polegają różnice?

- 325.** Utwórz od podanych w nawiasach rzeczowników przymiotniki. Podkreśl wyrazy z **om, em, on, en**.

Wzór: (front) – towarzysz frontowy.

(konserwa) – szynka ... (dentysta) – fotel ...
(komputer) – sprzęt ... (kemping) – domek ...
(benzyna) – stacja ... (prezydent) – pałac ...

- 326.** Przepisz i podkreśl wyrazy, w których samogłoski nosowe oznaczone literami **a, ę** wymawiamy inaczej niż piszemy.

dąb, dęby, gałąź, gałęzie, gęś, gorączka, kąt, kasek,
kęs, mąż, mężny, męczyć, mąk, pąk, pęczek, porządek,
rząd, rzędy, ręka, rąk, sąd, sędzia, wążiutko, węzeł

- 327.** Do podanych czasowników dopisz odpowiednie rzeczowniki, nazywające wykonawców czynności, o których mówią czasowniki.

... studiuje	... kontroluje	... komponuje
... montuje	... dyryguje	... konstruuje

- 328.** Poproś kolegę (koleżankę), aby przeczytał/ła starannie podany tekst, a ty zapisz go w zeszycie i sprawdź. Potem wymieńcie się rolami: ty czytaj, a kolega (koleżanka) niech zapisze w swoim zeszycie.

Pan Czajnik był niesłychanie ciekawą osobistością. Najczęściej milczał. Dopiero kiedy mama Pinia, odkręciwszy Drogiego Kuzyna, nalewała do Pana Czajnika wody, a potem stawiała go na zapalonym gazie – z Panem Czajnikiem coś się zaczynało dziać: kiedy woda w jego wnętrzu podgrzała się już nieco, Pan Czajnik zaczynał mruczeć z zadowolenia. (wg *L.J. Kerna „Proszę słonia”*)

- 329.** Znajdź wyrazy odpowiadające podanym znaczeniom i ułóż z każdym z nich zdanie.

- bezbarwna, łatwo palna ciecz otrzymywaną z ropy naftowej, węgla kamiennego lub gazu ziemnego, wykorzystywana do silników spalinowych, np. w samochodach;
- człowiek ekscentryczny; dziwak, oryginał;
- godło, herb, znaczek oznaczający przynależność do jakiejś organizacji.

330. Sprawdź w języku słownika polskiego, co znaczą wyrazy: *audiencja*, *bonza*, *demonstracja* i ułóż po jednym zdaniu z tymi wyrazami.

331. Przeczytaj starannie wiersz, a następnie przepis go do zeszytu, zwracając uwagę na wyrazy z **ą** oraz **ę**.

Usiadła na sośnie sowa:
o, to mądra głowa!
Przykucnął w bzach słowik:
będzie w nocy nowik.
Rozbiegły się po polu gawrony:
zejdą szrony na łąn zielony.
– A teraz przyjrzyj się ziębie.
– Nie spojrzę,
bo się przeziębę!

(S. Grochowiak „Ptaki”)

332. Uzupełnij wyrazy brakującymi literami **ą**, **ę**, **om**, **on**, **em**, **en**.

stary d..b, k..t ostry, surowy s..d, zielona ł..ka, narzucić t..po,
przeprowadzić k..trolę, sk..ponować melodię, pożyczyć na
proc..t, dobrze rz..dzić, ż..dać podwyżki, iść na k..cert,

333. Dopisz formy oboczne lub wyrazy pokrewne, które zobrazują wymianę **ą** i **ę**.

mąż – mężowie

rączka –

krag –

dąb –

błąd –

gałąź –

gołąb –

cięży – ciężko

częstka –

grządką –

gąszcz –

wział –

stanał –

trząść –

334. Przepisz podane zdania dodając brakujące zakończenia wyrazów.

Mamy ładn.. szkoł... Uczniowie wyjad.. na wycieczk... Poprosz..
pani.. bibliotekark.., żeby wypożyczyła mi ciekaw.. książk.. .
Mama poszła z córk.. do sklepu. Kupiła swoim córk.. buciki.

KSZTAŁCENIE JĘZYKOWE

Ustna odpowiedź na temat związany z językiem

335. Przeczytaj tekst. Jaka jest jego zasadnicza myśl? Jaki to styl?

Na lekcjach z różnych przedmiotów przygotowujesz ustną odpowiedź, która jest przekazem materiału z podręcznika.

Ustna rozwinięta odpowiedź na temat językowy – to informacja o języku w stylu naukowym, zasadniczo jest to rozważanie. W informacji można wyróżnić **część teoretyczną (tezy, argumenty)**. Jako argumenty występują w tej informacji przykłady ich **objaśnienia**. Przykłady należy podawać samodzielnie, w razie trudności zwróć się do podręcznika. Gdy odpowiadasz na temat językowy, należy obmyślić, jak najlepiej rozpocząć odpowiedź i jaki zrobić **wniosek**. Należy używać wyrazów: *po pierwsze, po drugie, więc, oprócz tego, na przykład* itp.

336. Przeczytaj rozwiniętą uczniowską wypowiedź dotyczącą definicji (określenia) podmiotu. Jakie wyrazy pomagają w spójności odpowiedzi? Czy to jest wyczerpująca odpowiedź?

Podmiot – to główny człon zdania i oznacza osobę lub przedmiot, o którym jest mowa w zdaniu. Odpowiada na pytania: *kto?* lub *co?* Np. *Spod białych strzępów pierwiosnek wychyla głowinę.*

Więc najczęściej podmiotem może być rzeczownik.

337. Przygotuj odpowiedź na temat „Samogłoski i spółgłoski”.

338. Przeczytaj umieszczone niżej teksty. Jaki to styl? Przygotuj ustną odpowiedź o języku, wykorzystaj wyrazy z wierszy. Naucz się na pamięć fragment jednego z tych wierszy, który ci się podoba.

SŁOWA OJCZYSTE

...A w tej naszej ojczyźnie
wiatr piosenkę nam gwiżdże.
Szumią kłosa i brzozy, i sosny.
Lecz najmiłszym w niej dźwiękiem
polska mowa brzmi pięknie,
słowa, które z tej ziemi wyrosły.
(...) Na dzień dobry co rano,

na wieczorne dobranoc
są przy tobie, dopóki nie uśniesz.
Niech śpiewają i płyną
nad rodzinną krainą,
niech w niej mieszka i spokój, i uśmiech...
(H. Łochocka)

MOWA OJCZYSTA

Bądź z serca pozdrowiona
Ojczysta święta mowo!
Niby łańcuchem złotym
Wiąże nas twoje słowo.
(...) Tyś nasza twierdza, tarcza,
Opieka i obrona,
Ojczysta święta mowo,
Bądź z serca pozdrowiona! (L. Staff)

§ 20. SYLABA. DZIELENIE WYRAZÓW PRZY PRZENOSZENIU

Wiemy już, że najmniejszą częścią wyrazu jest **głoska**. Ale wyraz możemy podzielić na większe części – całe grupy głosek. Są to **syłaby** – części, na które dzieli się wyraz, np.: *zwy-cię-ży-my*.

Nie ma sylaby bez samogłoski. Są jednak sylaby pozbawione spółgłosek – utworzone przez jedną samogłoskę, np.: *kra-i-na*, *a-be-ca-dło*, *o-ko*.

Przy przenoszeniu części wyrazu do następnego wiersza dzielimy wyraz zgodnie z podziałem na sylaby: *ka-pitan* lub *kapi-tan*.

Sylaby zakończone na samogłoskę nazywamy **otwartymi**, np. *sło-wo*, *ca-ty*; sylaby zakończone spółgłoską nazywamy **zamkniętymi**, np. *wol-ność*.

339. Utwórz po trzy wyrazy dwusylabowe rozpoczynające się od podanych sylab: *ma-*, *ko-*, *ha-*.

340. Podziel na sylaby następujące wyrazy. Podkreśl samogłoskę tworzącą sylabę.

klasa, morze, kotek, widokówka, polski, gramatyka, kredka

341. Przepisz wyrazy w czterech słupkach: a) jednosylabowe, b) dwusylabowe, c) trzysylabowe, d) czterosylabowe. Podkreśl samogłoskę tworzącą sylabę.

dąb, dębowy, niebo, lekcja, zwierzyniec, studencki, pralka,
ser, semafor, złość, poczekalnia, dworzec, podwórko,
dworcowy, wizytówka, telefon, zima, palto, chleb, buteleczka

Przy przenoszeniu części wyrazów do następnego wiersza dzielimy je podobnie jak na sylaby. Musimy jednak pamiętać o kilku zasadach:

- 1) Nie dzieli się wyrazów jednosylabowych, np. *mój, wiozł, rusz*.
- 2) Nie dzieli się liter, oznaczających jedną spółgłoskę: **ch, cz, sz, dz, dż, rz**, np. *wy-rzut, dzia-łać, mo-rze*. Dzielimy jednak: *mar-znąć, od-żałować*, ponieważ mamy tu dwie głoski.
- 3) Nie dzieli się grup: spółgłoska + i + samogłoska, np. *bia-ły, cie-lak*.
- 4) Grupę liter oznaczających spółgłoski można dzielić dowolnie albo całą przenieść do następnego wiersza, np. *is-kra, i-skra, isk-ra*. Nie wolno jednak pozostawić całej grupy spółgłosek w poprzednim wierszu, jeśli ciąg dalszy wyrazu zaczyna się od samogłoski.
- 5) Dwie jednakowe litery należy rozdzielić, np. *wil-la, mięk-ki*.
- 6) Nie dzieli się połączeń samogłosek **au, eu** wymawianych jednosylabowo, np. *Eu-ro-pa*. Ale gdy wymawiamy dwie sylaby, możemy te samogłoski oddzielić, np. *na-u-ka, li-ce-um, li-ce-a*.

342. Przepisz podane wyrazy, dzieląc je na części tak jak przy przenoszeniu do następnego wiersza:

książka, okulary, długopis, geografia, panna, lekcje, historia,
Eugeniusz, komputer, zwierzę, psisko, dziewczynka, koleżanka

343. a) Przepisz przysłowia, podziel każdy wyrazy pionowymi kreskami w miejscu przeniesienia z wiersza do wiersza. Podkreśl sylaby otwarte.

Gdy rodzina żyje w zgodzie, to jej bieda nie dobodzie. Na bezrybiu i rak ryba. Co głowa, to rozum. Kto wiatr sieje, burzę zbierze.

b) Wytlumacz ustnie znaczenie jednego z nich.

§ 21. AKCENT

344. a) Powoli przeczytaj głośno podane wyrazy, a następnie zapisz, dzieląc na sylaby.

szkoła, przedszkole, szkolny, szkolnictwo, szkółka, przedszkolanka

b) Podkreśl sylaby, które wymawiasz głośniejsze niż sąsiednie sylaby.

Silniejsze wymówienie określonej sylaby w wyrazie nazywamy **akcentem**.

345. Przepisz podane wyrazy, podkreśl sylabę akcentowaną. Która sylaba jest akcentowana?

rzucić, rozrzucać, rozrzucanie, trzymać, wytrzymać, wytrzymały

346. Przeczytaj głośno i wyraźnie podane wyrazy. Podziel je następnie na sylaby. Podkreśl zgłoskę wymawianą silniej, czyli akcentowaną.

a) jabłotka, śliwa, akacja, czereśnia, morela;

b) matematyka, polityka, romantyka;

c) biegaliśmy, biegaliście, biegalibyśmy, biegalibyście;

d) czterysta, osiemset, kilkaset

W języku polskim akcent pada zwykle na przedostatnią sylabę słowa, np. *o-rzech*, *ro-bot-nik*, *pa-ra-sol-ka*, *te-le-wi-**zo**-ry*.

1. Na trzeciej sylabie od końca akcentuje się:

a) wyrazy pochodzenia obcego (przeważnie zakończone na *-yka*, *-ika*) np. *gramatyka*, *botanika*;

b) Czasowniki z zakończeniem *-liśmy*, *-liście*, *-łyśmy*, *-łyście*, np. *poszliśmy*, *chodziliśmy*, *oglądałyśmy*, *siedziałyście*.

2. Na czwartej sylabie od końca akcentuje się czasowniki zakończone na *-libyśmy*, *-libyście*, *-łybyśmy*, *-łybyście*,

np. *poszlibyśmy*, *poszłybyście*.

347. Przepisz, wskaż sylaby akcentowane w wyróżnionych wyrazach.

Wczesnym rankiem zamiast na lekcje *gramatyki* i *matematyki* *wybraliśmy* się całą klasą na wycieczkę. Po drodze śpiewaliśmy różne piosenki. *Maszerowaliśmy* sprawnie, chociaż *wole-*

libyśmy pojechać autobusem. Na miejscu zwiedziliśmy lotnisko. Widzieliśmy tam nadzwyczaj ciekawe rzeczy, toteż nie chcieliśmy słuchać o powrocie. Z przyjemnością zostalibyśmy i patrzylibyśmy do wieczora. Czas było już wracać. Udaliśmy się więc w drogę powrotną. Akurat zdążyliśmy na lekcje gramatyki.

348. Ułóż słowniczek wyrazów pochodzenia obcego akcentowanych na trzeciej sylabie od końca.

Afryka, matematyka, gimnastyka, botanika, fizyka, Ameryka,
muzyka, ceramika, uniwersytet, arytmetyka, gramatyka,
republika, polityka, krytyka, praktyka

Wyrazy jednosylabowe:

- a) albo mają samodzielny akcent;
- b) albo też łączą się w **całość akcentową** z wyrazem poprzednim lub następnym, np. *Nasz dom wybudowano szybko.*
Ta wieś jest bogata. Idziemy do lasu.

Są to najczęściej:

– przyimki (jednosylabowe bez samogłoski), np. *do sklepu, z tobą, z wami.*

– przeczenie **nie**, np. *nie idę, nie każdy;*

Nie akcentowane wyrazy, łączące się w całość akcentową z wyrazem poprzednim, to najczęściej:

– jednosylabowe formy zaimków osobowych, np. *Podaj mi sweter. Rozumiem ją dobrze.*

– zaimek **się**, np. *Rozumiemy się świetnie. Uczę się dobrze.*
Ale: Czy się deszczu boisz? Taty się boję.

– wyraz **no**, np. *Zrób no porządek. Pokaż no zeszyt.*

349. Powiedz, jaki wpływ na treść podanych par zdań ma szyk wyrazów. Czy informacją nową i ważniejszą przekazujemy na początku, czy na końcu zdania? Zaznacz wyraz akcentowany i uzasadnij jego użycie.

Mleko jest w lodówce.

W lodówce jest mleko.

Dzisiaj pójdę do sklepu.

Do sklepu pójdę dzisiaj.

Na imieniny dostała książkę.

Książkę dostała na imieniny.

- 350.** Przeczytaj każde z podanych zdań, silniej akcentując wyróżnione wyrazy. Wyjaśnij, jak zmieniający się akcent zdaniowy wpływa na treść podanego zdania.

Kup mi tę książkę. Kup mi tę książkę. Kup mi tę książkę.

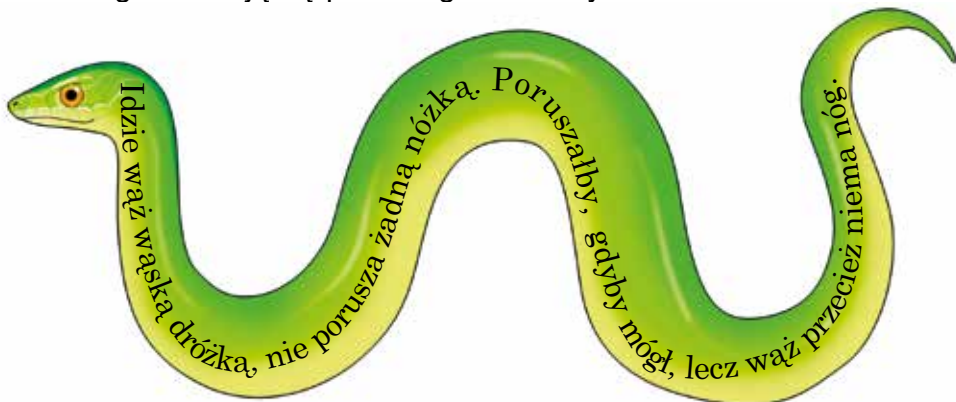
- 351.** Podkreśl wyrazy, które przy czytaniu należałoby silniej zaakcentować. Dlaczego właśnie te wyrazy trzeba wyróżnić?

Jesteśmy uczniami klasy piątej. Uczymy się wielu przedmiotów. Nie wszystkie przedmioty lubimy jednakowo. Są takie, które nas interesują najbardziej. I właśnie do ich opanowania przykładamy najwięcej starań. Z tych przedmiotów otrzymujemy zwykle dwunastki i jedenastki.

Intonacja informuje w języku mówionym o podziale składniowym wypowiedzi. Znaki interpunkcyjne służą do zaznaczania różnych cech wymowy czy stanów emocjonalnych. **Myślnik** może oznaczać moment zawieszenia głosu. Np. *Gdy mnie obudzono, było już – po spektaklu.*

Wielokropek służy do zaznaczania, że tok mówienia, na ogół z powodu emocji, został przerwany: Np. *Musisz mi to koniecznie dać, bo inaczej...* Taki akcent, który polega na wyróżnieniu za pomocą silniejszego wymówienia wyrazu w wypowiedzeniu, nazywamy **akcentem zdaniowym**. Akcentujemy silniej te słowa, które uważamy za szczególnie ważne; to na te wyrazy chcemy zwrócić uwagę słuchaczy.

- 352.** Wyrecytuj wiersz L. J. Kerna „Wąż”, który poeta w ten sposób zapisał. Z czego składają się poszczególne wersy?

353. Przeczytaj podane zdania z właściwą intonacją.

Przestań bez przerwy się skarżyć! Jutro powinno przestać wreszcie padać! Może jutro przestanie padać? Czy jutro przestanie padać?

354. Wymów podane zdania z różną intonacją. W piśmie zakończ te zdania odpowiednimi znakami interpunkcyjnymi.

W lipcu jadę do dziadków nad morze
A gdzie ty wybierasz się na wakacje
Przyjedź koniecznie do mnie
Idziemy jutro na wycieczkę
Idziemy jutro na wycieczkę
Idziemy jutro na wycieczkę

Fonetyczna analiza wyrazów

1. Podzielić wyraz na sylaby, zaznaczyć otwarte i zamknięte sylaby.

2. Ilość liter i dźwięków.

3. Zaznaczyć akcentowane sylaby.

4. Charakterystyka dźwięków.

Np.: *rzeczownik*

1. rze-czow-nik; rze – otwarta, czow i nik – zamknięte.

2. 10 liter, 8 dźwięków.

3. czow – akcentowana.

4. r – sp., dźw., tw.

z – sp., dźw., tw.

e – sam., ust.

c – sp., bezdźw., tw.

z – sp., dźw., tw.

o – sam., ust.

w – sp., dźw., tw.

n – sp., nos., dźw.

i – samogł.

k – sp., bezdźw., tw.

KSZTAŁCENIE JĘZYKOWE

Recenzja książki (opowiadania).

Recenzja (ustna) na odpowiedź kolegi (koleżanki)

355. Przeczytaj uważnie.

Ustna recenzja na odpowiedź kolegi (koleżanki) – to wypowiedź, która ma charakter naukowy.

Oceniając odpowiedź kolegi, pamiętaj, że masz mu pomóc.

Bądź uprzejmy, życzliwy w stosunku do wypowiedzi kolegów. Mów tak, by go nie obrazić, by mógł skorzytać z twoich uwag.

356. Posłuchaj na lekcji (dowolnej) odpowiedź kolegi (koleżanki) i postaraj się ją ocenić na podstawie planu podanego niżej.

1. Jak opracowany jest temat? (dokładnie, częściowo, zupełnie nie opracowany).
2. Jak materiał został przekazany? (dokładnie, prawidłowo)
3. Czy przestrzegana była kolejność przekazaniu wiadomości?
4. Czy odpowiedź wymaga uzupełnienia?
5. Czy odpowiedź nosiła charakter naukowy?
6. Czy przytoczone były przykłady?
7. Ogólna ocena odpowiedzi.

357. Przeczytaj teksty. Opowiedz, jakie były twoje książki? Czy je pamiętasz?

a) Moją własną pierwszą książkę kupiła mi mama, kiedy byłem jeszcze zupełnie mały.

Książka nosiła tytuł „Jaś i Małgosia” i składała się właściwie z samych obrazków. Tekstu było niewiele. Pamiętam, że bardzo się bałem czarownicy przedstawionej na ilustracji. Podobno zawsze przy czytaniu książeczki w tym miejscu zamykałem oczy.

Potem dostawałem książki z różnych okazji. Teraz najbardziej lubię książki o zwierzętach.

b) W moim domu książki były od zawsze. Wcześniej niż ja, wcześniej niż brat. Gdy byliśmy mali, wyciągaliśmy książki z biblioteki i sami kładliśmy na półkach.

Na pawlaczu do dziś, wśród starych zabawek, leżą pierwsze książki w bardzo twardych okładkach, z kolorowymi obrazkami.

Tak więc mogę powiedzieć, że nie pamiętam, kiedy, ani w jaki sposób stałam się właścicielką pierwszej książki.

Natomiast moją wymarzoną książkę, pięknie wydaną i ilustrowaną „Złotą księgę bajek polskich” przyniósł mi św. Mikołaj.

358. Przeczytaj. Czy podoba ci się opowiadanie Marchewki o ulubionej lekturze? Dlaczego? Czy można uważać je za recenzję?

LEKTURA, KTÓRA WYWARŁA NA MNIE NAJWIĘKSZE WRAŻENIE

*(Opowiadanie pod wpływem osobistych przeżyć związanych
z lekturą Ani z Zielonego Wzgórza)*

Gdy byłam jeszcze małą dziewczynką, miałam bardzo długie, kręcone, rude włosy, a do tego piegi na nosie. Pokazanie się na placu zabaw było dla mnie koszmarem. Chłopcy z prawdziwą satysfakcją wołali za mną „Marchewka”.

Na moje szczęście już w „zerówce” z pomocą rodziców i opiekunów z przedszkola nauczyłam się czytać. Odtąd chłoniłam wszystkie książki, jakie znalazły się w zasięgu mojej ręki; poczynając od bajek i komiksów, przez powieści i biografie, a kończąc na artykułach z gazet i notkach z encyklopedii.

Któregoś dnia, gdy byłam uczennicą trzeciej klasy, znalazłam w bibliotece cioci książkę pt. „*Ania z Zielonego Wzgórza*”. Przeczytałam ją „od deski do deski”. Byłam nie tylko zachwycona, ale i olśniona. W Ani, głównej bohaterce, miałam przyjaciółkę, która mnie rozumiała, bo sama miała podobne problemy. W tej delikatnej, subtelnej dziewczynce widziałam swoje lustrzane odbicie. To ona pozwoliła mi uwierzyć w siebie.

Minęło kilka lat, trochę podrosłam, a może nawet zmądrzałam. Zyskałam wielu przyjaciół. Nie byłam już sama.

Dziś mogę powiedzieć, że jestem z siebie zadowolona, a *Ania z Zielonego Wzgórza* zagościła w mej bibliotece na stałe. Bardzo często do niej wracam i chociaż znam ją prawie na pamięć, za każdym razem, kiedy ją czytam, wzruszam się, jakbym ją miała w ręku pierwszy raz. O „Marchewce” prawie wszyscy zapomnieli, przechrzczono mnie na „Złotko”, co mi bardzo odpowiada.

359. A oto bohater książki Jana Brzechwy "Akademia Pana Kleksa". Może ten fragment zachęci cię do przeczytania tego utworu.

Pan Kleks to czarodziej, mag i czarno-księżnik. Jedyny profesor w Akademii.

Postać Pana Kleksa jest równie niezwykła jak jego umiejętności. Figurę średniego wzrostu okrywa obszerne i bardzo kolorowe ubranie.

Głowa pana Kleksa wystaje ze sztywnego i białego kołnierzyka. Pod nim widać aksamitną kokardkę. Czupryna profesora mieni się wszystkimi barwami tęczy. Nos zajmuje większą część twarzy. W zależności od pory roku przekrzywia się w lewo albo w prawo. Na nim tkwią binokle podobne do małego roweru. Zza okrągłych binokli spoglądają oczy o świdrującym spojrzeniu. Czarna, bujna broda okala twarz Pana Kleksa.

Jego postać sprawia niesamowite wrażenie.

360. Przynieś do klasy swoją ulubioną książkę. Przygotuj informację o niej.

- Podaj niektóre dane tej książki, tj. imię i nazwisko autora (autorki), tytuł, rok wydania, liczbę stron.
- Powiedz, co jest treścią książki i kto jest jej adresatem.
- Uzasadnij, dlaczego właśnie ta książka jest twoją ulubioną.
- Jeżeli wykonasz te zadanie to znaczy, że podałeś recenzję ulubionej książki.
- Zorganizujcie panel dyskusyjny z kolegami (koleżankami) o ulubionej lekturze. Na przykład:

Dziś zaproponuję wam książkę pod tytułem "Mazurscy w podróży. Bunia kontra fakir".

Napisała ją Agnieszka Stelmaszyk. Jest cała seria tych książek, a to jest 1 tom. Wybieram ją bo: ma unikalne fotografie, zabawne ilustracje, dużo ciekawostek o krajach które zwiedzili, a jeżdżą po Europie. Dla tych którzy lubią zagadki też się znajdzie miejsce. W każdej książce jest jakaś dziwna i tajemnicza sytuacja w której się oni oczywiście znajdują. Jest też bardzo śmieszna.

§ 22. ZASADY PISOWNI Ó–U

361. Od podanych rzeczowników utwórz formę liczby mnogiej.

Wzór: stół – stoły.

dół, wóz, ogród, słój, bój, otwór, pokój, wół, kościół, zespół, głód

362. Do podanych rzeczowników dopisz ich formy zdrobniałe.

Wzór: noga – nóżka.

droga, komora, głowa, broda, koło, krowa, obora, koza, czoło

Literę ó piszemy:

1) kiedy w innych formach tego wyrazu lub w wyrazach pokrewnych wymienia się na **o** lub **e**, np. *naród* – *narody*, *pióro* – *pierze*, *wiózł* – *wiezie*;

2) w kilkudziesięciu wyrazach mimo braku wymiany na **o** lub **e**, w których została zachowana pisownia tradycyjna oparta na dawnej wymowie, np. *jaskółka*, *Józef*, *kłódka*, *córka*, *wiewiórka*, *włócznia*, *zółw*;

3) w końcówce dopełniacza liczby mnogiej niektórych rzeczowników rodzaju męskiego, np. *butów*, *plakatów*;

4) w zakończeniach **-ów**, **-ówna**, **-ówka**, np. *Lwów*, *klasówka*, *Sienkiewiczówna*;

5) na początku następujących wyrazów: *ósemka*, *ósmi*, *ów*, *ówczesny*, *ówdzie*.

Uwaga! W niektórych wypadkach możemy się odwołać do języka ukraińskiego, ponieważ często w odpowiednich wyrazach w miejscu polskiego **ó** występuje **o** lub **e**, **i**: *góra* – *zopa*, *stróż* – *сторож*, *źródło* – *джерело*, *ogórek* – *огірок*.

363. W podanych rzeczownikach podkreśl cząstki:

-unek

podarunek

pocałunek

kierunek

-un

opiekun

piastun

zwiastun

-unka

opiekunka

piastunka

zwiastunka

-ulec

hamulec

krogulec

budulec

Literę u piszemy:

1) w większości polskich wyrazów, np. *biurko, dużo, umowa*;

2) w wielu przyrostkach, np.:

-ulec: <i>budulec, hamulec,</i>	-ula: <i>Krasula, brzydula,</i>
-unek: <i>ratunek, pakunek,</i>	-un: <i>opiekun, zwiastun,</i>
-usia: <i>córusia, mamusia,</i>	-unia: <i>ciotunia, babunia,</i>
-utki: <i>czyściutki, żółciutki</i>	-usiek: <i>maluszek, staruszek,</i>

3) w formach osobowych czasownika zawierających cząstkę **-uj** (mimo wymiany na **o**), np. *kupuję, prasujemy*;

4) w wyrazach: **skuwka, zasuwka**.

364. Utwórz zwroty poprzez dodanie odpowiednich czasowników z ramki i przepisuj do zeszytu. Podkreśl **ó** w tematach czasowników. Uzasadnij ustnie jego pisownię.

włókł, wiózł, mógł, gniótł, wyrósł, plótł, wiódł, niósł, zmiótł

... lekarza do chorego, ... odnieść zwycięstwo, ... czapkę w rękę, ... trzy po trzy, ... się noga za nogą, ... ślepy kulowego, ... jak grzyb po deszczu, ... z powierzchni ziemi, ... ciężar na plecach

365. Uzupełnij podane niżej wyrażenie z ramki i wpisz je do zeszytu. Uzasadnij pisownię **ó** w tych rzeczownikach.

łóżko, nóż, otwór, kościół, powód, pióro, sposób, wzór,
wędrówka, sówka, osóbka

ostry ..., duży ..., gęsie ..., kwiecisty ..., mądry ...,
przebiegła ..., ... z poduszkami, ... do radości,
... na wzgórzu, ... na lenistwo, ... po górach

366. Podane niżej przymiotniki przepisuj w trzech grupach w zależności od ich intensywności znaczeniowej od najsłabszej do najmocniejszej. Podkreśl **ó**.

żółciuchy, różowy, żółtawy, równiutki, różowawy, równy,
żółciutki, różowiuteńki, równiusieńki, żółty, różowiutki, równiuteńki, różowiuchy

367. Przepisz podane niżej wyrazy w kolejności alfabetycznej. Podkreśl częśćkę wyrazu, w której wystąpiło **ó**.

równomierność, równoległość, równowaga, równorzędność,
równouprawnienie, równoleżnik, równoważnik

368. a) Przepisz podane niżej związki wyrazowe. Podkreśl wyrazy z **ó** niewymiennym.

żółwi krok, jaskółczy lot, królewski gest, przepiórczy krzyk, wygórowane ambicje, równy start, ogólne przerażenie, próżny żal, nawrót choroby, obróbka metali, skrót myślowy, mól książkowy, skórka z królika, próba sił, ogół uczniów, sokół wędrowny

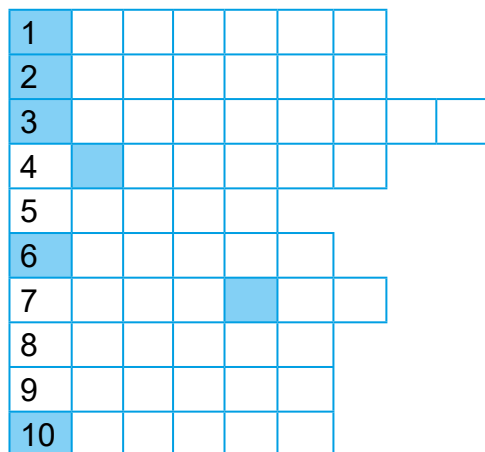
b) Wytlumacz znaczenie wyróżnionych wyrazów.

369. Podane niżej czasowniki ułóż w pary wyrazów pokrewnych i wpisz je do zeszytu. Podkreśl **u**.

buntować, tłumaczyć, zbuntować, udokumentować, wytłumaczyć, dokumentować, stłumić, szukać, tłumić, przeszukać, murować, wydrukować, sformułować, zamurować, drukować

370. Następujące wyrazy: *kukułka, kurtka, kruk, kurtyna, rzeczulka, tytuł, studnia, mundur, śrubka, kałuża* wpisz do krzyżówki według podanych niżej znaczeń. Zapisz wyraz odczytany z pogrubionych kretek i dopisz wyraz pokrewny. Podkreśl **u**.

1. Miejsce, skąd czerpie się wodę.
2. Nazwa utworu.
3. Mała rzeka.
4. Ptak, który kuka.
5. Czarny ptak.
6. Ubiór wojskowego.
7. Zasłona na scenie.
8. Służy do wkręcenia.
9. Krótkie wierzchnie okrycie.
10. Miejsce na drodze wypełnione wodą po deszczu.

- 371.** Praca w parach. Napisz liczebniki z **ó** oznaczające godziny oraz trzy liczebniki oznaczające numery tramwajów.
- 372.** Naucz się na pamięć wierszyka z „Ortografii na wesoło”, który mówi o zasadach pisowni wyrazów z **u**:

Zapamiętaj zawsze tu
Pisz otwarte, zwykle „u”
W słowach **skuwka** i **zasuwka**,
Gdyż wyjątkiem są te słówka,
W częstkach: **-unka**, **-un** i **-unek**:
Opiekunka, zdun, pakunek,
Pisz je także w części **-ulec**,
Więc: budulec i hamulec,
W ulu, dwu, gdzie „u” litera
Wyraz kończy lub otwiera,
Wreszcie – „u” nikt nie kreskuje
W czasowniku części **-uje**. (W. Gawdzik)

- 373.** Z podanego niżej wiersza wypisz wyrazy z **u** w jednej kolumnie, a wyrazy z **ó** – w drugiej. Podkreśl wyrazy, których pisownię potrafisz uzasadnić.

PLAKAT

I przebiegły wierzby przez pagórek, a tam padół,
ustawiły się wierzby we sznurek i na dół.
Hej! okolico! (...)
Nie po polach mazowieckich,
kujawskich idą one,
żeby jakiś muzyk warszawski
śpiewał o nich.
Hej! okolico!
A na krańcu drogi, na samiutkim,
zaśpiewają, jak umieją,
może się czasem rozśmieją
albo liście zaszumią smutkiem?
Hej, wiatr liście żenie,
Hej, Szopenie. (W. Broniewski)

374. Do podanych znaczeń dopisz właściwe rzeczowniki z **ó** lub **u**.

miejsce na książki lub inne przedmioty ...

miejsce przed domem ...

stąd wytryska czyta woda ...

stąd czerpie się wodę ...

miejsce do wypełnienia w tabeli ...

puste miejsce do uzupełnienia w tekście, w zdaniach ...

375. Przepisz podane niżej związki wyrazowe. Podkreśl końcówkę **-ów** w dopełniaczu liczby mnogiej rzeczowników rodzaju męskiego, a następnie przepisz i uzupełnij podane niżej zdanie.

sadzenie krzewów

wybór wątków

podlewanie kwiatów

dobór filmów

zakładanie ogrodów

układ rymów

zwiedzanie parków

budowa tekstów

ochrona lasów

pisanie protokołów

Literę **ó** piszemy w końcówce niektórych rzeczowników rodzaju ... w liczbie

376. Przepisz zdania i uzupełnij je brakującymi wyrazami spośród podanych w ramce. Podkreśl końcówkę **-ów**.

objawów, kłopotów, tłumów, mózgów, stołów, ogórków,
przrzędów, królików, kwiatów

Mama nasiała ... na dwóch grządkach. Moi rodzice zajmują się hodowlą W wazonie stał bukiet polnych Na podwórzu ustawiono w podkowę kilkanaście Wysokich ... nikt nie przeskoczy. Leniwi mają zawsze dużo ... w nauce. Choroba zawsze wywołuje wiele przykrych Wśród ulicznych ... czuję się bardzo dobrze. W Muzeum Techniki pokazano nam kilka elektronicznych ... oraz wiele ciekawych ... nawigacyjnych.

377. Przepisz podane niżej nazwiska żeńskie w układzie alfabetycznym. Podkreśl przyrostek **-ówna**.

Rodziewiczówna, Kraftówna, Zającówna, Mazurówna, Sienkiewiczówna, Mickiewiczówna, Pietrzakówna, Tuwimówna.

378. Podane niżej przymiotniki połącz w związki wyrazowe z rzeczownikami zamieszczonymi w ramce.

pocztówka, klasówka, próbówka, plażówka, pokojówka,
złotówka, grochówka, makówka, wiatrówka, stołówka

kolorowa ..., polska ..., smaczna ..., trudna ..., szkolna ..., szklana ..., dojrzała ..., wzorzysta ..., ciepła ..., pracowita ...

379. Konkurs. Przepisz zagadki. Podkreśl wyrazy z **ó**. Wyjaśnij pisownię **ó**.
Może pomoże ci znajomość języka ukraińskiego?

Mały ten przyrząd mieści się w piórniku,
przysług nam w szkole oddaje bez liku.
Wszystkim potrzebny bez żadnej wymówki,
bo temperuje nam pięknie ołówki. ...

Bywa żółta, bywa różowa,
a mówią na nią kwiatów królowa. ...

Jak strzała szybko lata,
zatacza w powietrzu kółka,
Buduje z błota swe gniazdko,
wiadomo, mała

380. Przepisz, uzupełniając brakujące litery **ó** lub **u**.

PTAKI

Dzieci biegły pędem pomiędzy kłombami, w kt..rych tkwiły hiacynty zimne i białe jak ostatni śnieg. Dobięły. Przesadziły szeroki r..w i przytały dech u mrocznej ściany zarośli. Stamtąd płynął ten czar..jący i czysty śpiew słowika. Ale słowik ..rwał niespodzianie sw..j śpiew w p..ł ton.. i najwidoczniej odfr..nął.

(wg M. Dąbrowskiej)

381. Ułóż zdanie z wyrazami:

ratunek, ładunek, opiekunka, szacunek, rachunek, zwiastun

§ 23. PISOWNIA RZ–Ż

- 382.** a) Przeczytaj urywek. Zwróć uwagę na wyrazy z **rz**. Wyjaśnij ich pisownię. Zapisz wyrazy, których pisowni nie potrafisz wyjaśnić.

NAD RZEKĄ

Rzeczka pluszcze, obmywa cząstki ziemi, nieznacznie tworzy zatoki, nurtuje dno. Po obu stronach obsiadły strugę olchy, kąpią w niej swoje korzenie. Białe ćmy przelatują nad powierzchnią wody, z której rybka się czasem wynurzy. (wg A. Dygasińskiego)

b) Opisz krajobraz, wykorzystaj wyrazy, których używa autor.

- 383.** Przepisz podane tu wyrazy z **ż** i dopisz wyrazy pokrewne z **g, z, ź, dz** lub **h** na miejscu **ż**.

kraży – krąg

pokaże – pokazać

pieniężny – pieniądz

książka –

zwiąże –

mosiężny –

odważny –

wożę –

drużyna –

Połączenie rz piszemy: 1) wtedy, kiedy zachodzi wymiana **rz** na **r** w różnych formach tego samego wyrazu lub w wyrazach pokrewnych, np. *marzec – marca, parzysty – para*;

2) po spółgłoskach **b, p, d, t, k, g, ch, w, j**, np. *przebój, brzoza, drzewo, trzonek, grzyb, chrzan, krzak, spojrzenie, wrzesień*.

3) w zakończeniach **-arz, -erz, -mierz, -mistrz**, np. *drukarz, kątomierz, zegarmistrz*.

Do wyjątków należą:

1) **kształt, kształcić, kszyc** (ptak), **bukszpan, pszenica, pszczoła, Pszczyna, wszystko, wszędzie, wszyscy**;

2) formy stopnia wyższego, najwyższego przymiotników z przyrostkiem **-szy** lub **-ejszy**, np. *lepszy, większy, najprostszy*;

Literę ż piszemy: 1) kiedy zachodzi wymiana **ż** na **g, dz, h, z, ź, ś**, np. *drużyna – druh, niżej – nisko, grożę – groza*;

2) w niektórych przyrostkach, np. *młodzież, odzież, sprzedaż*;

3) w wielu wyrazach rodzimych i zapożyczonych, np. *mżawka, żart, żniwo, żegluga, żur, żyletka*.

Uwaga! W trudnych wypadkach należy korzystać ze słownika ortograficznego. Możemy też odwołać się do języka ukraińskiego. Jeżeli w języku ukraińskim w odpowiednich wyrazach występuje **p**, to piszemy **rz**. Polskiemu **ż** lub **z** odpowiada, **з, ж**, np. *orzech – zopix, każdy – кожний, róża – rosa*.

384. Ułóż zdania z podanymi wyrazami. Czy możesz wyjaśnić pisownię tych wyrazów?

każdy, duży, ciężki, żaden, próżny, różny, świeży

385. Określ rodzaj podanych niżej rzeczowników. Ułóż z nimi zdania.

młodzież, odzież, kradzież, jeź, straż, sprzedaż, bagaż, bandaż

386. Praca w parach. Ułóż z podanych wyrazów kilka rodzin wyrazów.

żyć, życzenie, pożyteczny, żywność, życzyć, pożyczka, użytek, pożywienie, pożyczyć, żywy, życzliwy;

387. Przepisz podane niżej wyrazy i uzasadnij w nich pisownię **ż** wymianą na **g, dz, h, z, ź, s**. Podkreśl wymieniające się litery.

krażyć, koleżka, dłużej, pieniążek, księża, możesz, bliżej, drużyna, mózdzek, liżę, mażę, odjeżdżać, skażenie, leżenie

388. Przepisz podane niżej wyrazy i do każdego z nich dopisz właściwe określenie z ramki.

pożyteczna, życiowa, ważki, poważne, służbowy, śnieżna, odważny, księżycowa

... praca, ... samochód, ... szansa, ... lawina,
... powód, ... żołnierz, ... przewinienie, ... noc

389. Przepisz podane niżej wyrazy i dopisz po jednym wyrazie pokrewnym z **rz** lub **ź**. Sprawdź w słowniku ortograficznym pisownię dopisanych wyrazów i popraw ewentualne błędy.

wzór – wzorzec
dworcowa –
morski –
marcowa –

potęga – potężny
odjazd –
długo –
blisko –

390. Przepisz podane niżej związki wyrazowe i uzupełnij literami **rz**, **ż** lub **sz**. Sprawdź w słowniku ortograficznym pisownię uzupełnionych wyrazów i popraw błędy.

pa..enie pok..ywy
doj..ewanie po..eczek
ut..ymywanie d..ewostanu
zaopat..enie w zbo..e
odwa..anie p..enicy
..ywienie p..czół

wiet..enie koryta..a
przedłu..anie ..ycia
p..ymie..anie odzie..y
utwo..enie dru..yny
wie..enie ..ólnie..om
k..tałcenie młodzie..y

391. Utwórz i zapisz stopień wyższy i najwyższy podanych przymiotników.

dobry, krótki, gładki, młody, ciekawy

392. Przepisz podane zagadki i uzupełnij je literami **rz** lub **ż**. Zapisz odgadnięte wyrazy.

1) Pół ..elaza, a pół drewna,
kraje chlebek, to ..ecz pewna.

2) Litera w lite..e
st..egą ich paste..e.

393. Przepisz, uzupełnij brakujące litery **rz** lub **ż**.

Na tale..u le..y po..eczka.
Płynie z niej soku niewielka ..eczka.
Nasza po..eczka jest dosyć mała,
ale p..epięknie w słońcu doj..ała.
Na wie..chu k..ewu z pewnością rośła,
nim ją tu babcia z dumą p..yniosła.

394. Przeczytaj i przepisz podane niżej zestawy tytułów. Podkreśl wyrazy z **rz** i wyjaśnij ustnie ich pisownię.

Maria Dąbrowska „Przyjaźń”, Konstanty Ildefons Gałczyński „Pieśń o żołnierzach z Westerplatte”, Czesław Miłosz „Przypowieść o maku”, Lucy Maud Montgomery „Ania z Zielonego Wzgórza”, Tadeusz Różewicz „Przepaść”, Edward Stachura „Jasny pobyt nadrzeczny”.

- 395.** Przepisz podane wyrazy w trzech grupach: w pierwszej – rzeczowniki, w drugiej – przymiotniki, w trzeciej – przysłówki.

dyżur, zniwa, mężczyzna, żywica, żyła, żywo, żywiołowo, żywność, inżynierski, pożyteczny, jeżyny, księżycowy, książęcy, młodzięzowy, nieważkość, przeciążenie, pasożytniczy, żałobnie, ryż, różowy, żal, plaża, pożyczka, żądanie, żandarm, żebrak, biżuteria, różnie

- 396.** Przepisz podane niżej wyrazy osobno z zakończeniem **-mierz**, osobno z zakończeniem **-mistrz**. Wytlumacz znaczenia wyrazów.

burmistrz, kątomierz, wicemistrz, gazomierz, zegarmistrz, taksomierz, kapelmistrz, siłomierz

- 397.** Z podanych niżej wyrazów oraz wyrazów z ramki utwórz związki wyrazowe i wpisz je do zeszytu. Podkreśl wyrazy z **ż**.

rży, obelżywe, łże, drżenie, oberża, szarża, lżej, dzierżawca

... słowo ... jak pies ... rąk ... ułańska
zrobiło mi się jak koń wygodna ... gospodarny ...

- 398.** Napisz po dwa rzeczowniki z zakończeniami: **-arz**, **-aż**, **-eż**. Użyj je w zdaniach.

- 399.** Przepisz podane związki wyrazowe i uzupełnij literami **rz** lub **ż**. Użyj te związki w zdaniach.

wa..yć zupe wie..a zamkowa
wa..yć mąkę ka..ę winnych
wie..ę ludziom ka..ę podać

- 400.** Ustne opowiadanie. Opisz wygląd twierdzy. Użyj wyrażen:

oddać życie w ofierze
wrze walka
mężni żołnierze, rycerze
przewaga wrogów
zazarty bój
garść obrońców

- 401.** a) Praca zbiorowa. Przeczytaj wiersz. Znajdź wyrazy z **ż**. Uporządkuj je na następujące części mowy: rzeczowniki, przymiotniki, czasowniki, przysłówki.

KTÓŻ Z NAS LEPSZY?

Żubr, żyrafa, żaba, żmija, żuk, żółw, żbik i żuraw
ryż żarłocznie spożywali
z żeberkiem i żurem.

Żart to, chociaż
coś ich przecież naprawdę złączyło.

Kto uważnie czyta, pewnie wie już, co to było.

Wyprężyła się żyrafa:

– Będę waszą panią!

Mam życzenie objąć władzę, zasługuję na nią.

Żubr zażądał:

– To ja raczej chcę tutaj panować!

A wraz ze mną moja żona najdroższa, żubrowa.

Żółw rzekł z żalem:

– Bez żenady wciąż mnie pomijacie.

Żem powolny? Lecz poważny, a nie żaden żaczek!

– A ja? – żmija zasyczała. – Nie żartujcie ze mną!

Zważcie, że mam ząb jak żądło,

rzecz niezbyt przyjemną...

Żuraw na to:

– Żółć mnie dusi, mam w żołądku ból.

Ja żegluję po przestworach, muszę zostać królem!

A żuk:

– Rządzić mogę także: żubrowi, żyrafie

czy żbikowi wleźć za skórę – żżu –

– żżu, potrafię!

Żaba rzekła im życzliwie:

– Królową na pewno

będę ja, bo w bajce byłam już

żabką-królową...

(H. Łochocka)

- b) Wypisz z wierszu jednorodne człony.

KSZTAŁCENIE JĘZYKOWE

Streszczenie tekstu z elementami opisu przedmiotu

- 402.** Przeczytaj tekst. Co jest jego tematem? W jakim stylu jest napisany? Udowodnij swoje zdanie.

Opis jest jednym z typów wypowiedzi, za pomocą której charakteryzujemy przedmioty, wymieniając najistotniejsze ich cechy. Są to rozmiary, kolor, smak, zapach, forma itp.

Opisywać można wszystko, co widzimy dokoła, z czym się stykamy w życiu: przedmioty, zwierzęta, ludzi, różne zjawiska.

Z opisu korzystamy wtedy, gdy chcemy, aby nasz współ rozmówca „widział” to, o czym mówimy.

Opis zasadniczo składa się z trzech części. W pierwszej części przekazujemy ogólne wrażenie dotyczące opisywanego przedmiotu, zwierzęcia itp., w drugiej części przekazujemy opis szczegółów, cech, w trzeciej części robimy wnioski.

- 403.** Obejrzyj rysunek. Jaka pora roku jest na nim przedstawiona? Opisz ustnie tę porę roku.

- 404.** a) Przeczytaj tekst. Zwróć uwagę na opis chmur.

U nas dość głowę podnieść: ileż to widoków!
Ileż scen i obrazów z samej gry obłoków!
Bo każda chmura inna: na przykład jesienna
Pełźnie jak żółw leniwa, ulewą brzemienią,
I z nieba aż do ziemi spuszcza długie smugi

Jak rozwite warkocze, to są deszczu strugi;
Chmura z gradem, jak balon, szybko z wiatrem leci,
Kraśla, ciemnobłękitna, w środku żółto świeci.
... te białe chmurki, jak odmienne!
Zrazu jak stada dzikich gęsi lub łabędzi,
A z tyłu wiatr jak sokół do kupy je pędzi.

(A. Mickiewicz „Pan Tadeusz”, fragment z ks. III)

b) Zwróć uwagę na niezwykle zestawienie słów, wypisz je.

405. Porównaj tekst „Alleluja” i wiersz „Pieśń wielkanocna”. Jak te teksty reprezentują styl?

ALLELUJA

W niedzielę Zmartwychwstania radujemy się i weselimy. – Jezus Chrystus Zmartwychwstał! Zmartwychwstaniem potwierdził, że jest Bogiem. Zwyciężył śmierć, szatana, grzech, zło. Umocnił wiarę i nadzieję w nasze zmartwychwstanie.

Sama figurka Chrystusa Zmartwychwstałego znajdująca się na ołtarzu ma nam przypomnieć, że Chrystus wstał z grobu, żyje, śmierć nad Nim nie ma już władzy. Podobną treść zawiera w sobie spotykana często figurka baranka z czerwoną chorągiewką.

PIEŚŃ WIELKANOCNA

Pan Jezus na Wielkanoc
wstał z grobu bardzo rano obudzony,
Matka Boska szukała Go w grobie.
Znalazła kamień w połowie odwalony.
Stała płacząc nad głazem:
„Co zrobili z Tobą tym razem, o Chryste?!”
Gołąb skrzydła nad Nią rozwinął:
„Matko, w grobie nie szukaj Syna, bo zmartwychwstał”.

(K. Iłakowiczówna)

406. Popatrz przez okno i ułóż kilkunasturowy opis chmur za oknem. Spróbuj zastosować niecodzienne zestawienie słów. Zastosuj wyrazy nazywające kształt, wielkość i kolor chmur. Zapisz je na brulionie, zanim zaczniesz układać opis.

407. Czy w twojej rodzinie lub w otoczeniu kultywowane są tradycje związane z obchodami świąt Wielkanocy? Opowiedz o nich.

408. Obejrzyj rysunek. Czy tak wygląda twoja święconka? Opisz ją.

Pisząc opis, skupiamy się na:

– cechach przestrzennych danego obrazu (przedmiotu, przedmiotów), jego przeznaczenie;

– relacjach pomiędzy przedmiotami, ich lokalizację i nazwy;

– cechy przedmiotów i kształty, kolory, wielkość, rozmiary, a także zapachy;

– opinia własna typu: “Podoba mi się” – nie jest konieczna.

409. Czy robiłeś kiedyś palmy? Jak one wyglądały? Czy przypominają ci takie, jak w wierszu “Kurpiowskie palmy”? Opisz swoją palmę.

KURPIOWSKIE PALMY

A na Kurpiach palmy
splata się wysoko...
Wiatr im wstążki porywa,
chce je zanieść
obłokom.

A która Kurpianka
najwyższą na kiju
palmę uwije
– to aż pod powałę
wyrośnie jej synek.

Te kurpiowski palmy
z pachnącego ziela,
oj, ziela...
długo w chacie przetrwają,
Aż do wesela.

(T. Chwostek-Latuszkowa)

§ 24. PISOWNIA J–I

410. Przeczytaj następujące pary wyrazów. Jaką zauważyłeś różnicę w wymowie głosek oznaczonymi literami **c, s, z**?

Francja, Azja, sesja, siano, buzia, poezja, ciocia, Szwecja, Rosja

Litere **j** piszemy:

1) po samogłoskach zgodnie z wymową, np. *mój, twój, jajko*;

2) po spółgłoskach **c, z, s** wymawianych twardo (cj, zj, sj), np. *kolizja, porcja, sesja*.

Po spółgłoskach **c, z, s** wymawianych miękko (ci, zi, si) oraz po innych spółgłoskach piszemy **i**, np. *siostra, historia, region*.

3) Po przedrostkach zakończonych na spółgłoskę, zgodnie z wymową, np. *objaw, podjąć, zjazd*. **Wyjątek:** *obiad*.

411. Przepisz podane niżej znaczenia i dopisz odpowiadające im wyrazy z ramki. Ustnie uzasadnij pisownię **i, j** na początku dopisanych wyrazów.

jubiler, import, jubileusz, juwenalia, ilustracja, inauguracja,
identyfikacja

złotnik – ...

przywóz towarów zagranicznych do kraju – ...

uroczysty obchód dla uczczenia osoby lub zdarzenia – ...

święto studenckie – ...

rozpoczęcie, otwarcie – ...

plastyczne uzupełnienie dzieła – ...

utożsamienie, stwierdzenie tożsamości – ...

412. Przepisz i dopisz odpowiednie wyrazy z ramki. Uzasadnij ustnie pisownię **j** w dopisanych wyrazach.

fajka, trójka, Sejm, rujnować, dwójkowy, bójka, bajka,
przyjmować, strajkowy, jajko, naklejka, nadzwyczajne

... pokoju

... Czteroletni

... gości

... uliczna

... na zeszyt

... zdrowie

... koni

komitet ...

... sójki

... z morałem

uczeń ...

... posiedzenie

413. Dopisz formy dopełniacza liczby pojedynczej do podanych rzeczowników.

zawieja, ostoja, żmija, aleja, zbroja, szyja, knieja, koja, tuja

414. Przepisz podane wyrazy i uzupełnij je literą **i** lub **j** oraz dopisz formę dopełniacza lp. Sprawdź w słowniku ortograficznym, czy napisałeś poprawnie wszystkie wyrazy. Popraw ewentualne błędy.

konwal..a – ...	zbro..a – ...	Az..a – ...
nasturc..a – ...	porc..a – ...	Warm..a – ...
poez..a – ...	ses..a – ...	Norweg..a – ...
wers..a – ...	encykloped..a – ...	Angl..a – ...
emigrac..a – ...	Franc..a – ...	Dan..a – ...
rac..a – ...	Turc..a – ...	Arab..a – ...
nadzie..a – ...	Grec..a – ...	Holand..a – ...
inteligenc..a – ...	Ros..a – ...	Brazył..a – ...

415. Przepisz podane niżej zdania i uzupełnij wyrazy brakującymi literami **i** lub **j**.

..abłonie mają już do..rzałe ..abłka.
Nadzwycza..ną inteligenc..ą ujmu..e wszystkich nauczycieli.
Przy..azd wu..ka nastąpi ..uż ..utro.
Po kole.. wymienialiśmy swo..e ..miona.
..a mam na ..mię ..ózef, a mo..a siostra ..zolda.

416. Przepisz podane niżej związki wyrazowe i uzupełnij je brakującymi literami **i** lub **j**.

two..a porc..a	histor..a reg..onu
mo..a intuic..a	of..ara agres..i
czy..aś pretens..a	ses..a ONZ
z..em..a niczy..a	poważna koliz..a

417. Przepisz podane zwroty. Podkreśl rzeczowniki. Dopisz w nawiasie mianownik tych rzeczowników.

zażądać opinii (...)	korzystać z protekcji (...)
uczyć się geografii (...)	dokonać inwazji (...)
przysłuchiwać się arii (...)	ulegać presji (...)

- 418.** a) Z podanego tekstu wypisz wyróżnione wyrazy. Podkreśl literę **j** po przedrostkach zakończonych na spółgłoskę.

Bolek i Tomek zjawili się na Gubałówce pierwsi. Wkrótce od strony schroniska nadjechał również starszy brat Tomka, który świetnie zjeżdżał na nartach i obiecał nauczyć tej sztuki również chłopców. Pierwsze objaśnienia okazały się nieco *zawile*, ale wkrótce chwycili, o co chodzi, wszystko się rozjaśniło. Trzeba będzie teraz próbować zjazdów – powiedział brat Tomka.

Podjęcie takiej decyzji okazało się jednak trudne. Ledwo ruszyli z miejsca, a już Tomek wjechał w zasypy śnieżne i musiał zjechać narty. Bolek podjechał bardzo blisko, ale nie umiał się zatrzymać i kontynuował zjazd. Wjazd do góry kolejką był o wiele łatwiejszy. Chłopcy nie zrazili się jednak i postanowili nadal uczyć się zjazdów na nartach właśnie na Gubałówce.

b) Ułóż plan. Napisz streszczenie tekstu.

c) Wyłutnac pisownię **j**.

- 419.** Uzupełnij podane wyrazy, dodając do nich sylaby: a) **-cja** lub **-cia**,
b) **-zja** lub **-zia**, c) **-sja** lub **-sia**.

a) Tur..	b) A..	c) Per..
Gre..	here..	se..
cio..	bu..	Małgo..

- 420.** Przepisz i uzupełnij właściwą formą przypadku rzeczowników podanych w nawiasie.

korzystać z ... (protekcja)	uczyć się ... (historia)
dokonać ... (inwazja)	wrócić z ... (kolonia)
uczestniczyć w ... (sesja)	przyglądać się ... (żmija)

- 421.** Napisz rzeczowniki z **i** lub **j** mające podane niżej znaczenia i dopisz ich dopełniacz lp.

zarys dziejów – ...	słuszność – ...
człowiek kochający ojczyznę – ...	poparcie – ...
wywieranie nacisku – ...	niszczenie – ...

- 422.** Ustne wypracowanie. Jak uniknąć niebezpieczeństwa podczas zimowych ferii?

§ 25. PISOWNIA H–CH

Litera **h** występuje jedynie w wyrazach pochodzenia obcego, np. *historia, handel, herb, hrabia, huragan, filharmonia, nahajka, wahadło*; w nazwach własnych: *Abraham, Sahara, Hektor, Homer*.

Jedyną wskazówką ułatwiającą pisownię z **h** jest wymiana **h** na **g, ż** w wyrazach pokrewnych lub w formach wyrazowych oraz w języku ukraińskim, np. *hurkot – зупким; hańba – ганьба*.

Połączenie literowe **ch** piszemy zawsze w wyrazach rodzimych, np. *chory, chodzić* oraz w wyrazach zapożyczonych, np. *chemia, chryzantema*.

Jedynymi wskazówkami ułatwiającymi pisownię z **ch** są:

a) wymiana **ch** na **sz** w wyrazach pokrewnych lub formach wyrazowych; np. *piechota – pieszo*;

b) zawsze na końcu wyrazów (z wyjątkiem wyrazu *druh*), np. *groch, gmach*;

c) po **s**, np. *schwytać, schudnąć*.

423. Przepisz podane niżej wyrazy, ugrupuj je: rzeczowniki, czasowniki, przymiotniki.

druhna, bohaterka, alkoholik, hałasować, czyhać, haftować, harcerz, harmonijny, hak, handlować, hotelowy, huta, wahać się, hamować, hurtowy, huczny, hamak, huścić, hojny, hejnał, hańbić, honorowy, hektar, heblować, hartować, historyczny, herbaciany, horyzont, humorystyczny, hufiec, hetman, honorować, huczeć, hymn, harfa, holować, hołdować, hutniczy, huraganowy

424. Do podanych rzeczowników i czasowników dopisz wyraz *horyzont* w różnych formach.

pojawić się na ...

mieć rozległe ...

krańce ...

linia ...

... wiedzy ludzkiej

zniknąć z ...

słońce wychyla się zza ...

- 425.** Narysuj w zeszycie krzyżówkę i wpisz podane wyrazy tak, aby w pionowych kratkach utworzyć wyraz z **h** o znaczeniu: zawór w sieci wodociągowej przystosowany do czerpania wody np.: w czasie pożaru.

haftowany

bohaterka

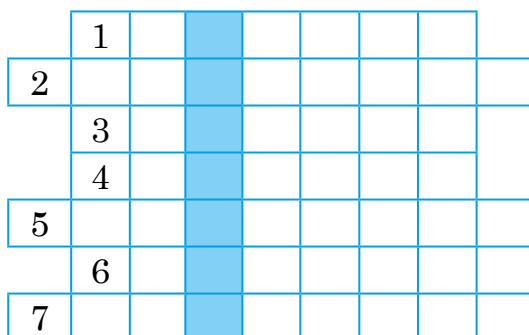
wahadło

hodowca

horyzonty

huragan

hangar

- 426.** Przepisz i dopisz podane niżej wyrazy bliskoznaczne spośród następujących:

harmider, hałas, hełm, handel, hulanka,
hańba, hołota, błahy, humor, historia

zgiełk ...

wielki wstyd ...

gwar ...

kask ...

motłoch ...

mało ważny ...

kupno-sprzedaż ...

huczna zabawa ...

dobry albo zły ...

zarys dziejów ...

- 427.** Z podanych niżej przymiotników i rzeczowników z ramki utwórz związki wyrazowe i wpisz je do zeszytu. Podkreśl **ch** na końcu wyrazów.

puch, mech, mnich, pech, strych, loch, dach, strach, gmach,
zuch, piach, wierch

biały ...

żółty ...

zielony ...

szczególny ...

dzielny ...

głęboki ...

pobożny ...

spadzisty ...

zagraony ...

murowany ...

przeraźliwy ...

Kasprowy ...

- 428.** Praca w parach. Przepisz podane niżej wyrazy w punkcie a) rzeczowniki; w punkcie b) czasowniki.

schorować się, schody, schować, schemat, schadzka, schodzić,
schab, schnać, schówek, schron, schudnąć, schyłek, schronisko

- 429.** Przepisz podane związki wyrazowe i uzupełnij brakujące litery **h** lub **ch**. Sprawdź w słowniku ortograficznym pisownię uzupełnianych wyrazów i popraw błędy.

..ińska ..ryzantema, ..olenderski monar..a, ..łodna ..erbata,
..ojny ..odowca, pe..owy ..arcerz, s..ody w gma..u, bo..ater ..isto-
ryczny, s..ronisko na Pod..alu, ..ałaśliwy ..uligan.

- 430.** Przepisz podane niżej wyrazy i dopisz właściwe wyrazy o znaczeniu przeciwnym lub wyrazy bliskoznaczne zawierające **h** lub **ch**.

spokojny –	cisza –	wyzdrowieć –
skąpy –	przytyć –	wstyd –
detaliczny –	gwar –	ogrzewać –
ciepły –	kask –	pensjonat –

- 431.** Napisz wyrazy odpowiadające podanym niżej znaczeniom, a zawierające **h** lub **ch**.

słyszeć go z Wieży Mariackiej –
dobry albo zły –
„garaż” dla samolotów –
kupno-sprzedaż –
zakonnik –

- 432.** Ułóż ustną odpowiedź na temat „Jak sprawdzić napisanie litery h – ch”. Dobierz przykłady na podstawie wyżej podanych ćwiczeń. W jakim stylu zbudujesz swoją wypowiedź?

KSZTAŁCENIE JĘZYKOWE

Streszczenie tekstu

o charakterze opowiadania z elementami opisu

- 433.** Przeczytaj tekst. Określ jego temat i główną myśl. Dobierz tytuł. Samodzielnie ułóż plan. Napisz dokładne streszczenie tekstu.

W kraju bardzo dalekim, położonym między Europą a Azją [...] leży miasto Mira. W tym to mieście żył młodzieniec, imieniem Mikołaj. Był nieładny i nieśmiały, ale bardzo bogaty. Nie cieszyły go jednak te wszystkie bogactwa. Myślał ciągle o tym, jak wielu jest biednych na świecie, którzy głód i zimno cierpieć muszą, wtedy gdy on opływa we wszystko, czegokolwiek by mógł zapragnąć.

A najwięcej bolało go, gdy widział biedne małe dzieci, często nie mające nawet sukienki. Czasem, gdy szedł ulicą, widział takie biedne zmarznięte dziecko, stojące przed straganem pełnym różnych dobrych rzeczy, przyglądające się chciwie tym wszystkim smakołykom, których smaku nawet nie znało, bo przecież rodzice jego byli biedni i często nawet chleba dać mu nie mogli.

Na ten widok krajało się serce Mikołaja i myślał, jakby tym wszystkim dzieciom pomóc. I tak sobie wymyślił, żeby co noc, gdy wszyscy w mieście już śpią, wychodzić będzie cichutko z domu, tak by go nikt nie widział. Pod płaszczem chował wór pełen różnych rzeczy i wędrował tam, gdzie mieszkają biedne dzieci. Tu, nie słyszany i nie widziany przez nikogo, wypakowywał swoje dary i ostrożnie wracał do domu.

Razu pewnego straż zauważyła człowieka, który w nocy chyłkiem przekradał się ulicami. Mógł to być złoczyńca, chciano go schwycić, ale Mikołaj – bo to był właśnie on – wymknął się strażnikom, zaczął uciekać i wpadł do kościoła, chcąc się tu schronić. Na progu wysunął mu się spod płaszcza niebieski, w różnobarwne kwiaty worek, a z worka potoczyły się placki i pierniki... Wtedy z tłumu wybiegła mała dziewczynka, wołając:

– To on, to on, nasz dobroczyńca!

I wszyscy poznali, że to był ten najlepszy i najmiłosierniejszy, który wszystkie swoje bogactwa rozdawał biednym, a sam dla siebie nic nie pragnął. A biskup, który był bardzo już stary, nazaczył go swym następcą. Dlatego często na piernikach i obrazkach widzicie świętego Mikołaja z infułą i pastorałem.

434. Napisz około 10 zdań o swojej rodzinnej miejscowości albo o rodzeństwie, albo o swoich rodzicach, albo o dziadku i babci. Dodaj do tekstu fotografie lub rysunki.

435. Dyskusja. Zapisz daty Dnia Matki, Dnia Ojca, Dnia Dziadka i Dnia Babci. Powiedz, dlaczego należy o tych dniach pamiętać.

§ 26. BUDOWA WYRAZÓW I SŁOWOTWÓRSTWO

436. Porównaj wyrazy w I i II kolumnie. Jaka jest między nimi różnica?

I	II
piszę ćwiczenie	pisać, ćwiczenie
auto pędzi szosą	pędzić, szosa, auto
duży sad owocowy	sad, owocowy, duża

Zmieniająca się końcowa część wyrazu, za pomocą której tworzymy rozmaite formy słów, nazywa się **końcówką**. Różne formy słów z odpowiednimi końcówkami służą do łączenia wyrazów w zdaniu. Po odrzuceniu końcówki pozostaje temat.

Temat – to główna część słowa która pozostaje po odrzuceniu końcówki.

Np. Przedszkol	ny	wakacyj	ny
temat	końcówka	temat	końcówka

437. Zaznacz temat i końcówkę w wyrazach z ramki:

domowy, ciekawa, zaciekawiony, zabawka, czaple,
zbiorów, kwiatowy, kontynentów

438. a) Przepisz. W wyróżnionych rzeczownikach i czasownikach pionową kreską oddziel końcówkę od tematu.

Jaki wzniosły i spokojny
las, przez który pędzą konie.
Otrząsają z śniegu choiny,
podkowami skrzypią w szronie.

Z drogi zmyka mróz surowy,
choć okraślił nam policzki...
Dalej jazda! Przez dąbrowy,
zwierząt place i uliczki. (S. Grochowski „Kulig”)

b) W jakich przypadkach stoją rzeczowniki: *las*, *mróz*? Jaką mają końcówkę?

Niektóre rzeczowniki nie mają końcówki. Jest to **końcówka zerowa**, bo nie jest wyrażona dźwiękiem. Zerową końcówką możemy odnaleźć przy porównaniu rozmaitych form słowa, np. *las*, *mróz* w mianowniku lp. mają zerową końcówkę.

439. a) Wypisz z tekstu wyrazy z zerową końcówką.

Znalazłem wyspę bezludną,	Na krokodyla poluję.
gdzie nawet kokos nie rośnie.	Słoń galopuje pode mną,
Noc tam zapada w południe.	Nikt mi nie stawia tu dwójek,
Latem się tam przenoszę.	piątki zdobędę na pewno.

(wg J. Strusińskiego)

b) Poszukaj wyrazy z zerową końcówką.

440. Podane rzeczowniki postaw w miejscowniku liczby pojedynczej, podkreśl temat. Czy w temacie zaszły jakieś zmiany?

las – w lesie	góra – górze
dąb –	chór –
księga –	miód –

Różne postaci tematu występujące w odmianie tego samego wyrazu nazywają się **tematami obocznymi**, np. *niósł* – *niesie*, *miasta* – *w mieście*.

441. a) Wyszukaj w poniższym tekście rzeczowniki, które mają tematy oboczne. Wypisz je, podkreślając tematy.

W lesie panowała cisza. Daleko za horyzontem pojawiły się pierwsze promienie słońca i las ożył. Na leśnych krzakach zaiskrzyły się kropelki rosy. Leszczyna wyciągnęła swe gałązki, osypane orzeszkami. Rozległy się nieśmiałe odgłosy leśnych ptaków. Słońce wzeszło.

b) Dopisz kilka zdań do tekstu, które są opisem poranka. Jaki to jest styl?

442. Ułóż podane wyrazy w pary, wypisz głoski, które różnią się od siebie, czyli głoski oboczne.

Wzór: puch – puszysty – ch – sz.

pech, dróżnik, drożec, stary, ósmy, krowa, lekarz, stolik, osiem, droga, drogi, lekarski, krówka, stół, starzec, peszyć

§ 27. RDZEŃ. RODZINA WYRAZÓW

- 443.** Wśród podanych wyrazów wybierz i zestaw w osobne grupy te, które ci się wydają bliskie znaczeniem.

zwierz, ręka, mróz, ręcznik, zwierzyniec, mroźny, podręcznik, zwierzyna, przymrozek, rączka, zwierzątko, rękaw

Znaczenie tych grup wyrazowych jest podobne. Są to **wyra-
zy pokrewne**, bo zawierają ten sam rdzeń. Tworzą **rodzinę
wyrazów**.

Rdzeń jest to wspólna część wyrazów pokrewnych, stanowi ich ośrodek. Różne postacie rdzenia tej samej rodziny wyrazów nazywają się **rdzeniami obocznymi**, np. *wóz* – *wozy*.

- 444.** Spośród podanych wyrazów wybierz i zestaw te, które należą do tej samej rodziny. Podkreśl rdzeń.

lekarz, zamyślenie, uczony, podzięką, dziecina, uczeń, lek, bezmyślny, dziecinny, nauczyciel, lecznica, nieuk, niewdzięczny, myśliciel, dziękować, dzieciństwo, nieuleczalny, myśleć

- 445.** Praca w grupach. Podaj rodziny następujących wyrazów:

dom, praca, Polska, chleb, robić, szkoła, śmiały, głos

- 446.** Z podanych wyrazów pokrewnych wypisz rdzenie oboczne.

futro, futerko, futrzany:

ból, boleść ...

gołąb, gołębie ...

las, leśny ...

pieniądz, pieniądze ...

waga, ważyć ...

miara, mierzyć ...

- 447.** Zastanów się nad znaczeniem podanych wyrazów i udowodnij, że nie mają one tego samego rdzenia i nie są dlatego wyrazami pokrewnymi. Ułóż z nimi zdania.

nos – nosić

lew – lewy

drogi – droga

- 448.** Do wyrazów *słowo*, *mur*, *piekarz*, *robotą* dobierz wyrazy pokrewne i wskaż w nich rdzenie.

449. Wyjaśnij ustnie pochodzenie wyrazów:

lipiec, sierpień, listopad, ogrodnik, poniedziałek, środa

450. W każdym wyrazie pokrewnym podkreśl rdzeń, wypisz oboczność.

Wzór: koło, wokół, okolica – **ó** – **o**, **ł** – **l(i)**.

czarny, czernić, oczernić –

dar, obdarzyć, podarek –

orzeł, orlik, orli –

oko, oczny, oka –

nić, nitka, niciany –

krağ, krążyć, kręgi –

dach, daszek, poddasze –

§ 28. PRZYROSTEK

451. Porównaj wyrazy pokrewne:

a) star-ość, star-uszek, starz-ec

Spostrzegamy, że pordzeniu występuje częśćka -ość, -uszek, -ec.

b) kot-ek, stol-ik, noż-yk

Częstka -ek, -ik, -yk wskazuje, że przedmiot o którym mówimy, jest mały.

Są to **przyrostki**. Przyrostek jest to część tematu, która stoi po rdzeniu i służy do tworzenia nowych wyrazów.

452. Odetnij przyrostki w podanych wyrazach i zestaw te wyrazy według przyrostka w oddzielnych kolumnach.

malarz, garnuszek, pralnia, cegielnia, dzbanuszek, kamienica, stolnica, szeroko, jadalnia, pisarz, pracownik, drukarz, cukiernik, piekarz, piekarnia, aptekarz, młodziutki, cichutko, głęboko, szybciotko, kopalnia, szybko, lekarz

a) Czy w obrębie każdej kolumny są te same części mowy? Nazwij je.

b) Dopisz do każdej kolumny po dwa nowe wyrazy.

453. Podaj nazwiska kolegów i koleżanek z przyrostkiem **-ski, -ska**.

454. Podaj 10 wyrazów z przyrostkiem **-arz, -erz**. Od nich utwórz rzeczowniki rodzaju żeńskiego.

Wzór: stolarz – stolarka.

455. Utwórz wyrazy zdrobniałe od podanych, podkreśl w nich przyrostek.

cukier, nóż, wiatr, rzeka, koza, głos, kura, spodnie, ołówek,
zeszyt, kartka, serce, mama, tata, córka, syn

456. Przepisz podane niżej znaczenia i dopisz odpowiednie rzeczowniki. Podkreśl przyrostki w dopisanych rzeczownikach.

ten, kto drukuje –	ten, kto szyje futra –
ten, kto muruje –	ten, kto zajmuje się stolarką –
ten, kto pisze kroniki –	ten, kto pisze do dzienników –
ten, kto maluje –	ten, kto należy do harcerstwa –

457. Dopisz rzeczowniki oznaczające nazwy zawodów i wykonawców czynności.

Wzór: pianino – pianista.

harmonia, perkusja, gitara, futbol, traktor, tenis, maszyna,

458. Jak nazywamy mieszkańców podanych niżej miast? Utwórz wyrazy według wzoru, podkreśl przyrostki.

Wzór: Kijów – kijowianin

Lwów –	Rzym –
Przemyśl –	Kraków –
Warszawa –	Łódź –
Paryż –	

?! Zwróć uwagę na pisownię nazwy miasta i nazwy jego mieszkańców.

459. Utwórz wyrazy pokrewne nazywające wykonawców czynności od podanych rzeczowników. Podkreśl przyrostki.

apteka, skrzypce, komin, ogród, bank, pisać, badać, nauczać,
wychowywać, pływać

KSZTAŁCENIE JĘZYKOWE

Budowa tekstu o charakterze rozważania.

Przekazanie treści opowiadania z elementami rozważania

460. a) Przeczytaj tekst. Znajdź jego główną myśl.

Wszędzie otaczają nas maszyny. Stworzyły ich pracowite ludzkie ręce i rozum człowieka. Maszyny, mechanizmy służą człowiekowi, wykonują ogrom pracy.

Popatrz na siebie i wokół siebie. Twoje ubranie, obuwie, przybory szkolne, ławka, żarówka, krzesło, na którym siedzisz – to dzieło mechanizmów, którymi kieruje człowiek.

b) Jak jeszcze uzupełnisz informację o roli maszyn w życiu człowieka?

461. Przeczytaj tekst. O czym się dowiedziałeś? Ułóż plan do tekstu.

Rozważanie dzieli się na trzy części: w pierwszej części zawarta jest główna myśl, tj. teza, którą trzeba uzasadnić. W drugiej części są przytoczone dowody (argumenty), które potwierdzają główną myśl. Trzecia część zawiera wniosek.

?! W poprzednim tekście znajdź te 3 części.

462. Przeczytaj tekst. Znajdź trzy zasadnicze części rozważania.

Wypowiedzenie – to zrozumiała, gramatycznie uporządkowana informacja, przekazana za pomocą słów.

Wyrazy w wypowiedzeniu łączą się treścią. Wypowiedzenie rozpoczynamy na piśmie wielką literą, a kończymy kropką, wykrzyknikiem lub znakiem zapytania w zależności od celu wypowiedzi.

Ludzie porozumiewają się między sobą za pomocą właśnie wypowiedzeń.

463. Ułóżcie wspólnie plan wypracowania o charakterze rozważania. Dla czego należy dbać o rośliny i zwierzęta. Napisz wypracowanie. Rozważ o ochronie środowiska na co dzień.

JAK CHRONIMY PRZYRODĘ?

Obecnie, znając przyczyny ginienia gatunków roślin i zwierząt, stosuje się wiele różnorodnych metod i form ochrony śro-

dowiska naturalnego. Niekorzystne zmiany biocenozy zmuszają naukowców do zastosowania zabiegów, aby przywrócić równowagę biologiczną.

Obecnie w Polsce większość terenów parków narodowych stanowią rezerваты częściowe, w których dopuszcza się niektóre formy aktywności ludzi. W wielu lasach potrzebny jest wyrąb drzew w celu przebudowania drzewostanu. W parkach górskich wypasa się owce, gdyż znaczne ograniczenie wypasu spowodowało szybki wzrost traw, które zagłuszyły kwitnące rośliny łąkowe.

OCHRONA ŚRODOWISKA NA CO DZIEŃ

1. Nie kupuj, nie zrywaj dziko rosnących roślin chronionych!
2. Wybieraj produkty w opakowaniach zwrotnych, łatwo przetwarzalnych!
3. Nie zaśmiecaj naturalnych środowisk, dbaj o czystość wokół siebie!
4. Oszczędzaj wodę w gospodarstwie domowym!
5. Materiały eksploatacyjne (zużyte oleje silnikowe, baterie) oddawaj do firm prowadzących utylizację!
6. Segreguj gromadzące się w gospodarstwie domowym odpady!
7. Zbieraj makulaturę!
8. Włączaj się do akcji ekologicznych (Sprzątanie świata, Dzień Ziemi)!
9. Nie wyrządzaj krzywdy zwierzętom!
10. Oszczędzaj energię w swoim gospodarstwie domowym!

§ 29. PRZEDROSTEK

464. Porównaj wyrazy pokrewne. Czy mają one jednakowe znaczenie? Jaka część wyrazu wpływa na ich znaczenie?

szyc, uszyć, wyszyć, zszyć, podszyć, zaszyć

Część wyrazu, która stoi przed rdzeniem i służy do tworzenia nowych wyrazów, nazywa się **przedrostkiem**.

Przedrostek w odróżnieniu od przyimków piszemy z rdzeniem łącznie.

- 465.** Do podanych wyrazów dodaj przedrostki. Jak zmieniło się znaczenie wyrazów?

chód, bieg, jeść, pić, śpiewać, maszerować,
ćwiczyć, pisać, robić, pracować

- 466.** Oddziel przedrostki w wyróżnionych wyrazach. Zwróć uwagę, że wyrazy te utworzone są od dwóch różnych rdzeni. Wypisz oba rdzenie i utwórz od nich wyrazy pokrewne.

Antek był dwa tygodnie chory, ma do nadrobienia sporo tematów.

Małej Hani trzeba nadrobić bułeczki do mleka.

Ten dokument jest podrobiony.

Podrób ptakom chleb.

- 467.** Utwórz po dwa czasowniki z następującymi przedrostkami:

na-, o-, po-, prze-, roz-, z-, u-, -wy, -za

- 468.** a) Od podanych wyrazów za pomocą przedrostków utwórz wyrazy o nowym znaczeniu. Ułóż z nimi zdania ustnie.

śpiewać, czytać, mrozić, biegać, notować, myć, jeść, suszyć

b) Wytlumacz, jak zmieniło się znaczenie.

- 469.** Dopisz przedrostki **prze-** lub **przy-**. Ustnie wytłumacz znaczenie wyrazów z tymi przedrostkami.

Halinka ..niosła ciekawą książkę. Ania ..wiozła z wycieczki bardzo dużo zdjęć. Mały chłopczyk ..biegł do mamy z płaczem. Na lotnisko ..leciał samolot z Londynu. ..jechaliśmy na drugi peron kolejowy. Autobus ..wiózł nas na drugi brzeg rzeki. Czarny kot ..biegł mi drogę.

- 470.** Paca w grupach. W podanych wyrazach znajdź temat i końcówkę. Jakie części składowe wyrazu mogą wchodzić do tematu?

zaśnieżony, wysłużony, malowany, brzezina, wybrzeże,
przedszkolanka, kotka, majowy, majówka, lekarski,
tematowy, klasówka, wyrzucać, zjazd, wypracowanie

§ 30. WYMIANA GŁOSEK W RDZENIU

- 471.** Przeczytaj. Zwróć uwagę na zmieniające się samogłoski i spółgłoski w rdzeniach wyrazów.

zdrój – zdroje ząb – zęby niósł – niesie – niosę
brzuch – brzuszek góra – na górze dowód – dowodzić

Przy tworzeniu wyrazów pokrewnych lub przy odmianie tych wyrazów zachodzi **wymiana głosek**.

Najważniejsze wypadki wymiany samogłosek są następujące:

o – ó – e (*wiozę – wiózt – wiezie; bór – bory*);

a – e (*miasto – w mieście*);

ą – ę (*krąg – kręgi*);

o – a (*solić – dosalać*).

- 472.** Przeczytaj następujące wyrazy. Zwróć uwagę na wymianę spółgłosek w rdzeniu. Jakie to są spółgłoski?

ręka – ręce – ręczny mrozy – mrożonka – mrozić
waga – ważyć – na wadze zapłata – płacić – zapłacony
mucha – muszce chór – chórzysta

W rdzeniu najczęściej zachodzi wymiana spółgłosek:

r – rz (*kara – karze*), **g – dz – ż** (*noga – nodze – nożny*),

ch – sz (*ucho – uszko*), **k – c – cz** (*rolnik – rolnicy – rolniczy*),

t – ć – c (*zapłata – zapłacić – zapłacony*).

- 473.** Następujące rzeczowniki postaw w dopełniaczu liczby pojedynczej. Jakie zmiany zaszły w rdzeniu?

pies, sen, lew, garnek, cukier, korek, kotek, nosek, ząbek

W odmianach niektórych wyrazów w temacie zanika samogłoska **e**. Jest to tzw. **ruchome**, np. *listek – listka, brzuszek – brzuszka*.

- 474.** Przepisz podane niżej rzeczowniki i dopisz taki ich przypadek, w którego temacie zachodzi wymiana **ó** na **o**. W pisowni jakich liter pomaga ta wymiana?

Wzór: napój – napoju.

zdrój, ugór, powój, róg, głód, zasób, zabór, rozbiór, dochód

- 475.** Przepisz podane niżej rzeczowniki w dopełniaczu liczby mnogiej i dopisz ich mianownik liczby pojedynczej lub liczby mnogiej. Podkreśl wymianę głosek w rdzeniu.

Wzór: swobód – swoboda.

głów, wód, wrót, podłóg, zagród, przegród, sów, pól, dróg

- 476.** Przeczytaj przysłowia i wypisz z nich wyróżnione wyrazy z **rz**. Do każdego dopisz wyraz, w którym zachodzi wymiana **rz – r**.

Kto sam kłamie, drugim nie wierzy. W piętę mierzył, w nos uderzył. Czego panowie nawarzą, tym się poddani poparzą. Znać ptaka po pierzu. Gdy się niebo chmurzy, spodziewaj się burzy.

- 477.** Przepisz podane związki wyrazowe i uzupełnij literami **rz – ż**; zapisz wyrazy wymienione.

wa..yć zupę	ka..ę winnych	wa..yć mąkę
ka..ę podać	wie..ę ludziom	wie..a ratuszowa

- 478.** Przepisz i dopisz po jednym rzeczowniku, którego pisownię uzasadniają podane niżej wyrazy. Podkreśl wymieniałe się litery.

łodyga, pieniądz, druh, miazga, przeobrazić, śnieg

- 479.** Przepisz wyrazy, dopisz do nich rzeczowniki, w których wymienia się **ch – h**.

puch, mech, mnich, strych, loch, dach, gmach, strach, piach

- 480.** Objasnij pisownię następujących wyrazów:

wieczera, otworzyć, uważać, obrażony, podróżny, trwożyć, śnieżny, przybrzeżny, drużynowy, mrożonka, potężny, wyżej

KSZTAŁCENIE JĘZYKOWE

Dokładny opis zwierzęcia

- 481.** Przeczytaj. Jak opisuje autorka kota?

Przybłąkał się do nas jakoś krótko przed Bożym Narodzeniem. Był w fatalnym stanie: skudłona, poplątana sierść, załzawione oczy, zapadnięte boki, słowem – obraz nędzy i rozpaczy.

...Kaszał, kichał, ślał się na nogach i nie można było wyrzucić go na mróz.

Gdy go wyszczotkowałam, okazało się, że jest nieprzeciętnie urodziwy i dziwny... Łebek miał szeroki, pyzaty, obrośnięty imponującymi bokobrodami, szeroko rozstawione uszy, nienaturalnie puszysty ogon. Cały był żółto-brunatny, pręgowany, z czarnym pasem wzdłuż grzbietu. I do tego biała mordka, biały duży śliniak pod brodą, na przednich nogach białe skarpetki.

(E. Burakowska)

482. a) Przeczytaj opis kotów podany w encyklopedii.

Koty –zrządudrapieżnych,około40gatunków,budowamuskularna, okrągła głowa, palchochodne, kończyny przednie 5-palczaste, tylne – 4-palczaste z wysuwalnymi pazurami, zwykle o długim ogonie. Należą tu lew, tygrys, lampart, kot stepowy, kot domowy.

b) Porównaj opis kota z poprzedniego ćwiczenia. Jakie to są style?

c) Gdzie spotkasz się z podobnymi tekstami?

483. Przeczytaj tekst. Opowiedz, czy masz w domu jakieś zwierzątko. Przedstaw nam dokładnie opis swego czworonożnego przyjaciela. Opowiedz, jak o niego dbasz.

OPIS KOTKA

Pewnego dnia na klatce schodowej znalazłam małego, prze-
rażliwie miauczącego kotka. Wzięłam go do domu i uprosiłam
mamę, żeby został z nami. Mój kotek jest szarobury. Na ciem-
nym tle biegną jaśniejsze pręgi. Porusza
się chwiejnie i niepewnie. Czasami łap-
ki rozjeżdżają mu się na boki i kotek łądu-
je brzuszkiem na podłodze. Kiedy miauczy,
śmiesznie rozdziawia różowy pyszczek. Jego
nosek też jest różowy. Kocie oczy mają nie-
bieski kolor. U szczytu główki, ale nie-
co po bokach, znajdują się trójkątne uszka.

Najchętniej bawi się małą piłeczką lub
papierkiem, który ciągnie na sznurku.

Kotek sprawia kłopoty, ale daje mi też wiele radości. Myślę,
że z czasem się ustatkuje i nauczy porządku.

§ 30. TWORZENIE WYRAZÓW

484. Od podanych wyrazów utwórz przymiotniki. Zapisz je.

Wzór: Sambor – samborski.

maj, szkło, Polak, Kijów, Lwów, cukier, książka, rysunek

485. Jak powstały następujące wyrazy?

Wzór: zjeść – jeść.

prześliczny, uszyty, zrobiony, przepisany, wydruk, wschód,
zaróżowieć, odpisać, wymyślić, zaczekać

Nowe wyrazy zasadniczo tworzymy za pomocą przedrostków i przyrostków. Przedrostki i przyrostki nadają wyrazom nowe znaczenie lub nowy odcień znaczeniowy.

486. Utwórz przymiotniki od następujących wyrażen.

Wzór: przed szkołą – przedszkolny.

nad brzegiem, za kulisami, po południu,
przed wieczorem, nad Dnieprem, za Bugiem

487. Od podanych nazw krajów utwórz nazwy ich mieszkańców.

Chiny –

Brazylia –

Portugalia –

Japonia –

Austria –

Ameryka –

?! Za pomocą czego utworzyłeś nowe wyrazy? Jaką literą je napisałeś?

488. Utwórz nowe wyrazy-rzeczowniki rodzaju żeńskiego.

lekarz, ogrodnik, malarz, dyrektor,
nauczyciel, sąsiad, kierownik, sekretarz

489. Od podanych czasowników utwórz rzeczowniki nazywające czynności.

Wzór: młócić – młocka.

kopać, słuchać, leżeć, pić, ryc, myć, powtórzyć, rysować, orać

490. Utwórz rzeczowniki zdrobniałe od następujących wyrazów.

pies, kura, noga, stół, łóżko, ręka, palec, nos, oko, ucho,
wiadro, miotła, pokój, miasto, ulica, dzień, słońce, chmura

491. Znajdź wyrazy zdrobniałe, podkreśl je, jak one powstały?

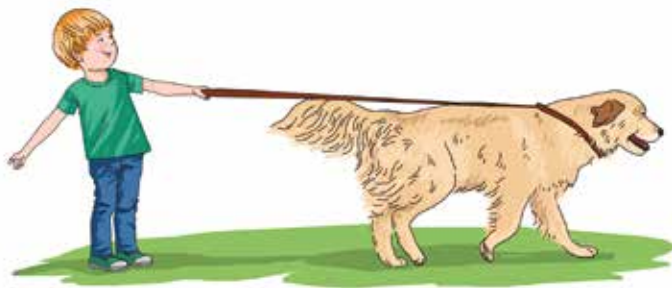
Ta zielona brzózka
nad wodą się schyla,
zobaczyła w rzeczce
żółtego motylka.

Posiedź na gałązkach,
motylku, choć troszkę,
będzie miała brzózka
przy sukience broszkę.

(A. Przemyska)

492. Napisz krótkie opowiadanie, używając wyrazów zdrobniałych o swym czworonożnym przyjacielu lub o ulubionym zwierzątku. Opisz je.

§ 31. PISOWNIA PRZEDROSTKÓW ROZ-, BEZ-, Z-, S-, Ś-

493. Przeczytaj wyrazy w I i II kolumnie. Czy widzisz różnice w ich wymowie? A w pisowni?

I
rozbudowa
rozkład
rozmiar
bezbронny
bezdomny

II
rozkwit
rozchód
roztwór
bezpieczny
bezpodstawny

W przedrostkach **roz-**, **bez-** zawsze piszemy **z** bez względu na wymowę, np. *rozdarty, rozpostarty, bezsenny, bezrobotny*.

- 494.** Przepisz podane wyrażenia i dopisz pokrewne im przymiotniki z ramki. Podkreśl przedrostek w przymiotnikach i ustnie uzasadnij jego pisownię.

bezcelowy, bezideowy, bezskuteczny, bezwstydy, bezsenny,
bezcenny, bezdźwięczny, bezdomny, bezbronny, bezsilny,
bezpański, bezdenny, bezgraniczny, bezlitosny, bezimienny

bez celu, bez ceny, bez broni, bez skutku, bez pana, bez dna,
bez dźwięku, bez idei, bez granic, bez wstydu, bez domu,
bez snu, bez siły, bez litości, bez imienia

- 495.** Przepisz podane niżej wyrazy. W wy kropkowane miejsce wpisz odpowiednią literę.

ro..dzielnie, be..ruch, be..sens, ro..dźwięk, ro..droże, be..ide-
owy, ro..bitek, be..chmurne, be..pieczny, be..podstawny, ro..wią-
zanie, ro..darcie

- 496.** Przepisz, dopisując do podanych rzeczowników odpowiednie przymiotniki tak, aby utworzyć znane wyrażenie.

Wzór: bez granic – bezgraniczna rozpacz.

bezwstydu – bez... postępowanie	bez idei – bez... człowiek
bez ustanku – bez... ruch	bez dna – bez... głupota
bez skutku – bez... starania	bezdźwięku – bez... spółgłoska
bez broni – bez... jeniec	bez imienia – bez... bohater
bez ceny – bez... skarb	bez litości – bez... słowa
bez celu – bez... droga	bez kary – bez... czyn

- 497.** Przepisz podane zdania, uzupełniając je odpowiednimi przysłówkami spośród następujących:

rozsądnie, bezpiecznie, rozdzielnie, bezkarnie, bezprawnie

Grześ postąpił ..., rezygnując z wyjazdu.

Przy boku ojca czuł się

„Nie” z czasownikami w zasadzie piszemy

Twój czyn nie może ująć

Wykorzystałeś ... kartę telefoniczną kolegi.

498. Przeczytaj podane wyrazy. Jaka spółgłoska występuje po przedrostku? Postaraj się zrobić wniosek, kiedy piszemy przedrostki **z-**, **s-**, **ś-**?

zwolnić	skleić	ściszyć
zdrożyć	schodzić	ściągnąć
zmarnować	stopić	ścierpieć
zrobić	skroić	ścierać
zdziwić	sprawić	ściemnić

Przedrostek **z-** piszemy przed literami oznaczającymi spółgłoski dźwięczne, a także przed **s**, **ś**, **sz**, **h**.

Przedrostek **s-** piszemy przed literami oznaczającymi spółgłoski bezdźwięczne oprócz **s**, **ś**, **sz**, **c**, **h**.

Przedrostek **ś-** piszemy przed **ć** (**ci**).

499. Dopisz do podanych wyrazów przedrostki **z-**, **s-**, **ś-**. Wytłumacz ich pisownię.

-rywać, -wieźć, -badać, -gryzota, -targany, -kurczony, -paść, -frunąć, -czesać, -ciąć, -ciszony, -cieśnić, -sypać, -szyty, -sunąć, -szarzyć

500. Podaj 10 wyrazów z przedrostkiem **z-** przed dźwięcznymi spółgłoskami oraz 10 wyrazów przed bezdźwięcznymi.

501. Przepisz podane rzeczowniki, dopisując odpowiednio dobrane czasowniki w formie osobowej spośród podanych w ramce. Podkreśl przedrostek **ś-**.

ścigać, ściąć, ścisnąć, ściągnąć, ściszyć, ścierać

... winnego	... buty	... drzewo
... głośniki	... rękę	... tablicę

502. Przepisz podane zwroty. Podkreśl wyrazy z przedrostkiem **s-**, **z-**. Z wyróżnionymi zwrotami ułóż zdania.

składać hołd, skroić suknię, spisać na straty, schodzić z drogi, spędzać czas, spalać na węgiel, nie spuszczać z oka, spaść z księżycą, skupić myśli, sprowadzić pomoc, złamać opór, zgubić ślad, zgłosić wniosek, zmarszczyć czoło, zgrzytać zębami, zbijać baki, zbudować most, zdawać się na czyjaś łaskę, zmarznąć na kość

503. Dopisz do podanych niżej wyrazów odpowiednie przedrostki **z-**, **s-**.

..heblować, ..hardzieć, ..syłać, ..burzyć, powodować, ..krzy-
czeć, ..ciąć, ..ciągnąć, ..sinieć, ..płoszyć, ..filmować, ..toczyć, ..cisk,
..ciszać

504. a) Przeczytaj podane niżej zdania wybrane z noweli Henryka Sienkiewicza „Latarnik”. Zwróć uwagę na pisownię wyróżnionych wyrazów. Wytlumacz ich pisownię. b) Postaraj się streścić poniższy tekst, wykorzystując wyróżnione wyrazy.

Stary **zżył** się z wieżą, z latarnią, z urwiskiem, z ławicami piasku i samotnią.

Skawiński, **zszedłszy** w godzinę później z wieży, **spozstrzegł**, że oprócz zwykłego ładunku jest jeszcze jedna paczka więcej. **Rozciekawiony** starzec przeciął płótno i ujrzał książki: wziął jedną do ręki, **spojrzał** i położył na powrót... Wśród jego samotności była to dla niego jakaś nadzwyczajność.

Nadbrzeżne fale zaledwie bełkotały z cicha, **rozplywając się** łagodnie po piaskach. Nagle wśród tego spokoju natury **rozległ się** drżący głos starego: „Litwo, Ojczyzno moja!..”

W piersi coś urwało się i szło na kształt fali od serca wyżej i wyżej, tłumiąc głos, **ściskając** za gardło. Wezbrana fala prze-
rwała tamę woli. We łkaniu, jakie nim wstrząsnęło, nie było bólu, ale tylko nagle **rozbudzona** niezmierna miłość.

Nadchodziła godzina, w której karmił mewy resztkami żywności, więc kilka z nich zleciało z wierzchu latarni aż do niego.

Wyplakawszy się, miał teraz w twarzy jakiś spokój i **rozpromienienie**, a oczy jego były jakby natchnione. Oddał **bezwied-**
nie całą swoją żywność ptakom.

O tej porze już zwykle jego latarnia **rozświecała** ciemności morskie.

Obrazy przesuwają się przed jego oczyma szybko i trochę **bezładnie**. Wkrótce świtanie wschód ubieli.

KSZTAŁCENIE JĘZYKOWE

Opis przedmiotów w stylu naukowym i artystycznym

505. Przeczytaj dwa opisy rośliny. W którym przedstawiony jest stosunek autora do tej rośliny? Jakiego w tym celu używa wyrazy? W którym opisie jest dokładna charakterystyka rośliny? Który z tych opisów jest artystyczny, a który naukowy?

1) Wonna lipo czarnoleska
Gęsto niebem przetykana,
Pyszna w gwarze i królewska.
(J. Liebert)

2) Lipa – długowieczne drzewo, liście sercowate – piłkowane lub całobrzegie, kwiaty żółtawe lub białawe wonne; owoc – orzeszek. Drewno lipy jest miękkie, żółtobiałe, stosowane do wyrobu instrumentów muzycznych.

?! Zwróć uwagę! Opisy te różnią się.

Opis naukowy

Co to za przedmiot?

Jak wygląda?

Z czego się składa?

Jakie jest jego przeznaczenie?

Opis artystyczny

Ogólne wrażenie, szczegóły,
które potwierdzają stosunek
do opisanego przedmiotu.

506. Obejrzyj rysunek drzewa. Opisz jego piękno, staraj się wykorzystać wyrazy, które to podkreślają.

507. Opisz jakiś przedmiot z twojego mieszkania (stół, regał, szafę itp.), zwróć uwagę na to, do czego on służy.

508. Opisz roślinę, którą masz w domu. Postaraj się zrobić to w stylu artystycznym.

- 509.** Przeczytaj teksty. Który z nich jest opisem artystycznym, a który znajdziesz w podręczniku. Dlaczego?

ROCZNICA

Trzeci Maja radością wiosenną
wszystkich ludzi dziś w Polsce powitał,
Sztandarami biało-czerwonymi
umaiła się Rzeczpospolita.

Umaiły się też pierwszym kwieciami
łąki, pola i w ogrodach drzewa,
Maj się pieśnią zwycięskiej wiosny
zgodnym chórem z ludzi rozśpiewał. (...)

(St. Aleksandrzak)

KONSTYTUCJA 3 MAJA

Na Zamku Królewskim odbywają się okryte tajemnicą zebrania. Przygotowywano tam bardzo ważne projekty reform, które miały wzmocnić Polskę.

3 maja 1791 roku wniesiono przed sejmem projekt Konstytucji. Król otoczył wojskiem Zamek, a na placu zamkowym lud Warszawy oczekiwał z niepokojem wyników obrad. Sejm uchwalił Konstytucję, która przeszła do historii pod nazwą Konstytucji 3 Maja. Była to pierwsza Konstytucja w Europie a druga na świecie.

- 510.** Opisz flagę i herb Ukrainy i Polski.

- 511.** Zaprojektuj sztandar dziecięcy, który mógłby się pojawić na spotkaniu dotyczącym praw dziecka

§ 32. PISOWNIA PRZYROSTKÓW -CKI, -DZKI, -SKI

- 512.** Porównaj pisownię następujących przymiotników. Zaznacz w nich przyrostki.

ludzie – ludzki

gromada – gromadzki

sąsiad – sąsiedzki

Karpaty – karpacki

Turek – turecki

Greki – grecki

Zakończenie **-dzki** piszemy w przymiotnikach, których temat wyrazu podstawowego kończy się na: **d, dz, dź, dź**, np. *wojewoda – wojewódzki, Sieradz – sieradzki*.

Zakończenie **-cki** piszemy w innych przymiotnikach zgodnie z wymową, np. *studencki, krawiecki, łowiecki*.

Zakończenie **-ski** piszemy zawsze zgodnie z wymową, np. *niski, śliski, paryski*.

- 513.** a) Przepisz podane wyrazy w trzech grupach: w pierwszej przymiotniki zakończone na **-ski**, w drugiej – na **-dzki**, w trzeciej na **-cki**.

Niski, szlachecki, genewski, ludzki, grząski, francuski, tkacki, śląski, szwedzki, warszawski, wąski, sąsiedzki, lwowski, kupiecki, drohobycki, męski, wojewódzki, śliski, krawiecki, gromadzki, prostacki, inwalidzki.

- b) Zwróć uwagę na pisownię przymiotników, które powstały od nazw własnych.

- 514.** a) Przepisz podane nazwy polskich parków narodowych w dwóch grupach: w pierwszej zakończone na **-ski**, w drugiej na **-dzki**.

Parki: Tatrzański, Karkonoski, Pieniński, Świętokrzyski, Kampinoski, Białowieski, Wołyński, Bieszczadzki.

- b) Dlaczego te przymiotniki piszemy wielką literą?

- 515.** Uzasadnij pisownię podanych wyrazów, dobierając wyraz pokrewny.

Wzór: gromadzki – bo gromada.

grodzki, wojewódzki, sąsiedzki, łódzki, szwedzki,
grunwaldzki, inwalidzki

- 516.** Przepisz podane niżej wyrazy i uzupełnij je literami: **c, dz, s**.

gre..ki,	śli..ki,	szwe..ki,
rzeszow..ki,	ukraiń..ki,	ture..ki,
karpa..ki,	wło..ki,	krako..ki,
gro..ki,	królew..ki,	kiele..ki,
koza..ki,	wą..ki,	sambor..ki,
ni..ki,	szko..ki,	mości..ki

517. Przepisz podane nazwy geograficzne, uzupełniając je brakującymi zakończeniami.

Półwysep Apenin.., Puszcza Kampino.., Morze Bałty.., Zagłębie Czerwonogra.., województwo przemyskie.., lody grenland..

518. Przeczytaj podany tekst. Wypisz wyróżnione przymiotniki w mianowniku liczby pojedynczej w trzech grupach: w pierwszej – z zakończeniami **-ski, -ska, -skie**; w drugiej – z zakończeniami **-cki, -cka, -ckie**; w trzeciej – z zakończeniami **-dzki, -dzka, -dzkie**.

Poeta ten wyrósł z piaszczystej, **nadwiślańskiej** gleby, z gleby **mazowieckiej**. Władysław Broniewski od pierwszych dni, miesięcy i lat dzieciństwa, przez całą młodość górną i chmurną do ostatnich godzin **ludzkiego** życia karmił oczy urokami **płockiego** krajobrazu – urodą najbardziej drogiej jego sercu, najbardziej jego myślom **uwodzicielskiej** ziemi Mazowsza. Bogato wyposażony przez naturę w talent **literacki** manifestował swoje żarliwe uczucia patriotyczne w urzekających, sugestywnych obrazach **poetyckich** tego obszaru Polski, który był krajem jego lat dziecinnych i młodzieńczych. W okresie **warszawskim** stale wracał myślą do pejzaży **mazowieckich**, do białodrzewi **nadwiślańskich** topól, do wzgórza, gdzie rozprzestrzenił się **królewski** Płock. Tęsknił do **sąsiedzkich** lasów, do prastarych dębów, do wierzb, z którymi nie mógł rozstać się w swoich wypowiedziach codziennych i **poetyckich**.

b) Zwróć uwagę na tekst, zatytułuj go. Streść go dokładnie, pomyśl o uczuciach poety na podstawie tekstu, nazwij je. Jaki to styl?

519. Wymień kilka znanych ci zespołów muzycznych. Jaką muzykę lubisz? Czy słuchasz radio? Czy chodzisz do teatru? Jakie spektakle obejrzałeś? Czy byłeś kiedyś w operze? Jakie masz pasje (hobby)?

§ 33. WYRAZY ZŁOŻONE

520. Jak się nazywają figury geometryczne, które mają: trzy kąty; wszystkie kąty proste; wiele boków.

W wyrazach **trójkąt**, **prostokąt**, **wielobok** znajdujemy dwa rdzenie.

Wyrazy, które mają dwa rdzenie, nazywamy **wyrazami złożonymi** w odróżnieniu od wyrazów, które mają tylko jeden rdzeń.

Niektóre rdzenie w wyrazach złożonych łączą się głoskami **i**, **o**, **y**, np. *czworobok*, *liczykrupa*; inne wyrazy złożone mają rdzenie połączone bezpośrednio, np. *rzeczpospolita*.

521. Wypisz wyrazy złożone, podkreśl w nich obydwa rdzenie.

parowóz, samochód, listopad, Waligóra, Wyrwidąb,
zawalidroga, niebieski, bladoniebieski, hulajnoga,
wiara, wiarygodność, lekki, lekkomyślność

522. Z podanych wyrazów ułóż wyrazy złożone.

wielka, staw, mgnienie, godny, pięć,
ważyć, set, lekce, Krasny, oka, czci

523. Podkreśl rdzenie w wyrazach, wytłumacz ich znaczenie. Z 3 dowolnymi wyrazami ułóż zdania.

wodzirej, czarnoksiężnik, chwalipięta,
pędziwiatr, cudzysłów, wydrwigrosz

524. Do podanych wyrazów dołącz człony **-dziej** lub **-czyńca**.

dobro.., czaro.., zło.., koło..

525. Dopisz wyrazy złożone odpowiadające następującym znaczeniom:

statek napędzany parą –
zwierzę z rogiem na nosie –
kwiat przebijający śnieg –
wór przeznaczony do spania –
pójście za mąż –
wstąpienie do nieba –.

§ 34. ZNACZENIE WYRAZÓW

526. Przeczytaj. Czy rozumiesz znaczenie każdego wyrazu?

KONIEC WAKACJI

Patrz, jesień. Każda trawka dźwiga ciężkie kosze
Pełne ziarna półmisy, przysadziste stoły,
Szeleszczące bukiety, żeglujące spichrze*,
Na powietrzu błękitnym warczące stodoły. A my?..
(A. Kamieńska)

* Spichrz, spichlerz – budynek przeznaczony do przechowywania zboża.

Nasz język składa się z wyrazów. Nie znając wyrazów, nie rozumiejąc ich znaczenia, nie można znać języka. Wszystkie wyrazy używane w danym języku stanowią jego **słownictwo**, inaczej **leksykę**.

W specjalnych słownikach znajdziemy znaczenie wyrazów. Umieszczone są one według alfabetu. Podane są tam również wiadomości o gramatycznych właściwościach wyrazu oraz przykłady jego użycia, np. Milenium *n VI*; *lm M.* ~nia, *D.* ~niów „tysięczna rocznica istnienia czegoś; tysiąclecie”: Obchodzić milenium państwa polskiego (z łac.).

Na znaczenie wyrazu składa się jego treść i zakres.

Treścią nazywamy zespół cech na podstawie, których potrafimy określić co ten wyraz znaczy.

Zakresem nazywamy ogół przedmiotów określanych tym samym wyrazem. Np. *Mebel* zakres wyrazu *ławka*.

Między treścią wyrazu, a zakresem zachodzi ścisły związek; im bardziej ogólna jest nazwa (uboga treść), tym zakres jest szerszy.

527. Zapisz grupy wyrazów o takich znaczeniach:

- 1) nazwy kolorów;
- 2) nazwy środków transportu;
- 3) nazwy gatunków sportu.

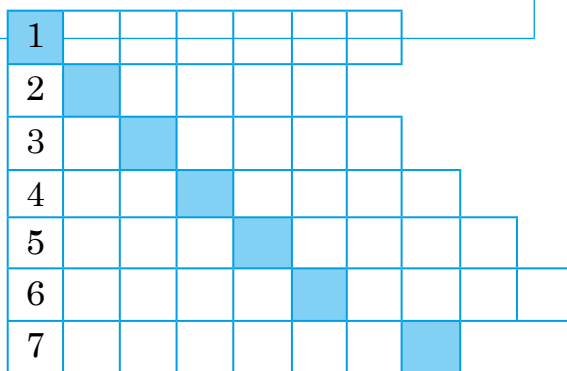
528. Napisz notatkę opartą na własnym doświadczeniu na jeden z podanych tematów.

Mój kolega (Moja koleżanka). Jeden dzień z mego życia. Moja klasa.

529. W krzyżówkach na podstawie znaczeń odgadujemy wyrazy. Spróbuj rozwiązać krzyżówkę. Wpisz do krutek krzyżówki wyrazy z ramki według podanych niżej znaczeń, a następnie przepisz zdanie i uzupełnij je wyrazem odczytanym z pogrubionych krutek krzyżówki.

kompleks, kompania, komplement, komfort, kompromis, komtur, komunał

1. Wygoda.
 2. W państwie krzyżackim – przełożony okręgu zwanego Komturią.
 3. Zdanie lub powiedzenie zawierające ogólniki.
 4. Oddział wojska.
 5. Wzajemne ustępowstwo.
 6. Grzecznościowa pochwała.
 7. Ogół, zespół przedmiotów uzupełniających się wzajemnie, tworzących całość.
- Zimny lub gorący okład stosowany w celach leczniczych – to...

§ 35. Wyrazy jednoznaczne i wieloznaczne

530. Co przedstawia rysunek z lewej strony? Podaj znaczenie wyrazów oznaczających te przedmioty. Co przedstawia rysunek z prawej strony? Ile znaczeń mają te wyrazy?

Większość wyrazów w języku polskim ma kilka znaczeń.

Wyrazy wieloznaczne – to wyrazy o kilku znaczeniach.

Wyrazy o jednym znaczeniu nazywamy **wyrazami jednoznacznymi**.

Słowniki podają wszystkie znaczenia wyrazów. Ze słowników dowiadujemy się, czy wyraz jest jednoznaczny, czy wieloznaczny.

Np. **banknot** *m IV, D. -u, Mc. ~ocie; lm M. -y* „pieniądz papierowy”: banknot pięćsetzłotowy, dwukolorowy. Zwitek banknotów. Płacić banknotami.

bania *ż l., DCMc. ~ni; lm. D. bań a. ~ni*: 1) „pękaty, wydęty, kulisty przedmiot, najczęściej szklane naczynie, kopuła itp.”. Szklana bania. Bania cerkwi. Głowę miał jak banię.

2) „bardzo duże naczynie do przechowywania i przenoszenia płynów: duża bańka”: Bania mleka, nafty. Bania z mlekiem, z naftą. Bania na mleko, do mleka.

3) pot. „dynia”: Bania marynowana. Pestki bani a. z bani. Zupa z bani.

?! Który z przytoczonych wyżej wyrazów jest jednoznaczny, a który wieloznaczny?

Ile znaczeń ma wyraz *bania*?

Jak w słownikach zaznaczona jest wieloznaczność wyrazów?

531. Wesole zgadywanka. Pomyśl i odpowiedz.

- 1) Jakim grzebieniem nie można się uczesać?
- 2) Kto ma dużo igieł, a nie szyje?
- 3) Jakim guzikiem można zadzwonić?
- 4) Jaka czwórka jeździ ulicą?
- 5) Jakie lody nie są słodkie?

532. Ułóż zdania z wyrazami wieloznacznymi:

głowa, ziemia, lecieć, płynąć

533. Napisz opowiadanie „Jesienny spacer”. Użyj podane wyrazy w różnych znaczeniach.

droga, złoto, lecieć, padać, szeptać

534. Przepisz. Znajdź wyrazy wieloznaczne, wytłumacz ustnie ich znaczenie.

Jasia świetnie pływała i potrafiła nauczyć innych. Na egzaminie szło mu ciężko, pływał z trudem. Wielkanocna babka wymaga dużo pracy. Z tą babką spotkał się na rogu. Na wakacje jechał do dziadka i babki. O szarej godzinie lubił słuchać opowiadań babci. Był to zwykły szary człowiek. W Uzbekistanie na krzakach bawełny pojawiły się białe kulki. Bardzo cenimy sobie bieliznę z bawełny.

§ 36. DOSŁOWNE I PRZENOŚNE ZNACZENIE WYRAZÓW

535. Spójrz na rysunki. Pod którym rysunkiem umieścisz słowa:

Nadciągała burza. Burza rozpętała się po powrocie do domu.

Słowo **burza** w znaczeniu przenośnym zostało użyte w drugim zwrocie. Jest to bowiem wyraz wieloznaczny.

Wyrazy wieloznaczne mogą być użyte w znaczeniu przenośnym. **Przenośnią** nazywamy takie połączenie wyrazów, które zmienia ich znaczenie. W poezji jest to zazwyczaj połączenie wyrazów niezwykle, zaskakujące, niespotykane w codziennym języku.

W słownikach są podane tłumaczenia nie tylko dosłownych, lecz także przenośnych znaczeń wyrazów.

Np.: **bicz** *m II*, *D.* -a; *lm M.* -e, *D.* -ów „rzemień lub skręcony sznur przytwierdzony do trzonka, służący do chłostania; bat”, *Δ med.* Bicz szkocki „zabieg leczniczy polegający na zlewaniu ciała strumieniem wody pod ciśnieniem”; Bicz boży „zdarzenie zwykle złe, narzędzie kary”.

- 536.** Praca w parach. Przeczytaj połączenia wyrazów. Wypisz połączenia z wyrazami użytymi w znaczeniu dosłownym w jednej kolumnie, a w drugiej – w znaczeniu przenośnym.

Promień słońca. Promień nadziei. Klucz do wiedzy. Klucz do drzwi.

Oko ludzkie. Oko dnia. Oczko w pierścionku. Oczko w głowie. Ognisko soczewki. Ognisko leśne. Głowa rodziny. Głowa kapusty.

Żelazna ręka. Żelazne okowy. Ciężkie życie. Ciężki krok. Uciekający czas. Uciekający zając. Składać papiery. Składać życzenia.

Rosnąć w dumę. Rosnąć w lesie. Lecą ptaki. Leci czas.

b) Po wykonaniu porównajcie swoje ćwiczenia.

- 537.** Przepisz. Uzupełnij zdania czasownikami w znaczeniu przenośnym z ramki.

rosnąć, iść, szemrać, zasypiać, zbliżać się,
zbudzić się

Wokół Lwowa ... nowe osiedla. Żółkną lasy, ... jesień. Cicho ... spadające liście. Przyroda powoli czas zimowego snu. A na wiosnę znowu wszystko ... do nowego życia.

- 538.** Do każdego przymiotnika dopisz najpierw rzeczownik, z którym go używa się w znaczeniu dosłownym, a potem rzeczownik w znaczeniu przenośnym.

Wzór: wielki – wielkie miasto, wielki poeta.

złoty, ciepły, jasny, ostry, głęboki, lekki, trudny, ciężki, kwaśny

- 539.** Do każdego z podanych czasowników dopisz rzeczownik, z którym go się używa w znaczeniu dosłownym, a potem rzeczownik, z którym go używa się w znaczeniu przenośnym.

Wzór: płynie rzeka, płynie śpiew.

kwitnie, idzie, leci, śpiewa, milczy, biegnie

- 540.** Powiedz, na jakiej podstawie powstały wyrażenia. Ułóż z nimi zdania.

kwaśna mina, sokoli wzrok, słodki uśmiech, kamienne serce

541. Wskaż przenośnie w wierszu.

Już maluje jesień
parzenice klonom.
Rzuca ziarna deszczu
wróblom i gawronom.

Wkłada sennym góróm
szarych mgieł kaptury,
szyje serdak haftowany
z granatowej chmury.

(D. Gellner)

542. Wesoła zgadywanka. Pomyśl i odpowiedz.

Co płynie bez wody?
Co bije bez kija?
Co płacze bez łez?
Co dmucha bez płuc?
Co leci bez skrzydeł?
Co mruga bez oczu?

§ 37. HOMONIMY

543. Przeczytaj zdania. Zwróć uwagę na wyróżnione wyrazy.

Mazurek wielkanocny – to rodzaj słodkiego ciasta, które przygotowuje się na Wielkanoc. Kujawiaki, oberki, **mazurki** – to polskie tańce.

544. Obrazki podpowiedzą ci, o jaki wyraz chodzi. Nazwij go.

Wyrazy o jednakowym brzmieniu, lecz o różnych znaczeniach nazywają się **homonimami**.

Np. *Zamek – z piasku*
Zamek – od kurtki

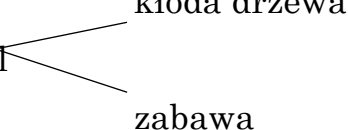
Pilot – od telewizora
Pilot – kierowca samolotu

545. W podanych zdaniach znajdź homonimy. Podkreśl je, ustnie wytłumacz ich znaczenie.

Jego konikiem są komputery i gry komputerowe. Na łące pa-
sły się koniki. Nieurodajne role stały odłogiem. Chciałabym za-
grać w teatrze rolę Królowej Śnieżki. Na boisku rozgorzała się
między futbolistami walka o piłkę. Piłka była zbyt tępa, by ją
można było użyć.

546. Praca w parach. Układamy zdania z wyrazami: *rząd, bal, granat, mina, tusz*: a) w znaczeniu dosłownym; b) w znaczeniu przenośnym.

547. W tekście znajdź homonimy, wypisz je, zaznacz znaczenia według wzoru.

Wzór: bal

Zobacz, papa na dachu! Ten muł mnie złości. Na górskiej wy-
cieczce odpoczywaliśmy na hali. Zbyszek dojrzał już do 6. klasy.

§ 38. SYNONIMY

548. Przeczytaj zdania, zwróć uwagę na wyróżnione wyrazy. Co one ozna-
czają?

Wjechaliśmy do miasta dużą arterią. Po zatrzymaniu się we-
szliśmy na piękny bulwar nad rzeką. Trochę szukaliśmy ulicę,
gdzie mieszkali nasi przyjaciele. Minęliśmy kilka krętych zauł-
ków, nim trafiliśmy na miejsce.

Wyróżnione wyrazy – to **synonimy**. Są to wyrazy, które
mają różne brzmienie, lecz podobne lub takie same znaczenie.

549. Spośród podanych wyrazów dobierz synonimy do wyrazów:

odważny, błękitny, olbrzymi
niebieski, męzny, duży, lazurowy, bohaterski,
niebieskawy, ogromny, kolosalny, siny, gigantyczny

550. Spośród podanych wyrazów wybierz synonimy i zapisz osobno każdą grupę.

bój, bajoro, obstąpić, bójka, bitka, grzęzawisko, walka,
moczary, otoczyć, bagno, bitwa, mokradła, bijatyka, obskoczyć

551. Z podanymi synonimami ułóż zdania.

spacer, przechadzka, wędrówka, wycieczka

Synonimy mimo zbliżonego znaczenia mają odrębne zabarwienie znaczeniowe.

Na przykład wyrazy **las**, **gaj**, **dąbrowa**, **bór**, **puszcza**. Wszystkie oznaczają teren porośły drzewami. Ale różnią się zabarwieniem znaczeniowym. **Las** – to wszelki teren zadrzewiony, a **dąbrowa** – to niewielki las ek dębowy.

Synonimy różnią się zabarwieniem znaczeniowym, od którego zależy ich użycie.

552. Ułóż następujące synonimy w grupy. Jakie między nimi zachodzą różnice znaczeniowe?

ładny, chcieć, chodzić, wałęsać się, piękny,
pożądać, potrzebować, łazić, cudowny

553. Uporządkuj podane synonimy według rosnącej intensywności znaczeniowej:

ciepły, skwarny, gorący, upalny
dobrobyt, bogactwo, dostatek, zamożność
żalić się, biadolić, skarżyć się
płakać, lamentować, łkać, szlochać

554. Dobierz synonimy do wyrazów. Zastanów się: czy synonimy wzbogacają twój język?

Dobry człowiek. Dobry obiad. Dobry urodzaj. Dobre słowo.

- 555.** Spośród podanych wyrazów bliskoznacznych dobierz najtrafniejsze do określenia cech fizycznych człowieka. W tym celu połącz niżej podane rzeczowniki z odpowiednimi przymiotnikami.

postać, mężczyzna, oczy, twarz, plecy, głos, wzrost

otyły, gruby, pełny, tłusty, piwny, brązowy, brunatny
pociągły, długi, wydłużony, podłużny
szeroki, barczysty, duży, znaczny
szczupły, cienki, chudy, wiotki
stary, wiekowy, sędziwy, zestarzały
metalowy, metaliczny

- 556.** Praca w parach. Spróbujcie w dialogu użyć grzecznościowe formy dotyczące prośby i podziękowania (w bibliotece, w sklepie, w muzeum).

Prośby: Proszę cię..., bądź tak dobry..., czy mogę Cię (Pana, Panią) poprosić..., czy to Ciebie..., jeżeli ci nie ciężko... .

Podziękowania: Dziękuję..., jestem bardzo, nadzwyczaj wdzięczny..., to bardzo miło z Twojej strony..., szczerze dzięki... .

§ 39. ANTONIMY

- 557.** Przeczytaj przysłowia. Zwróć uwagę na wyróżnione wyrazy.

Po pracy miły odpoczynek. Póty dzban wodę nosi, póki się ucho nie urwie. Jakie życie, taka śmierć. Jaka dziura, taka łata.

Antonimy – to wyrazy o znaczeniu przeciwnym. Antonimy są wśród rzeczowników, przymiotników, czasowników, przysłówków.

- 558.** Przeczytaj przysłowia i wskaż w nich antonimy.

Jakie częstowanie, takie dziękowanie. Gdzie były ludne miasta, dziś puste pola. Jaki dzwon, taki dźwięk. Nastął dzień, noc zapadła. Ciszę przerwał grzmot. Ciemne niebo zamieniło się w jasne morze świtu. Zgoda buduje, niezgoda rujnuje. Mądry słuchał, głupi gadał.

559. Dobierz antonimy do podanych wyrazów.

- a) dziś, zawsze, dużo, rano;
- b) zacząć, rozpruć, kochać, budować;
- c) siła, miłość, hałas, dom;
- d) dobry, skąpy, grzeczny, ciepły

560. Wypisz antonimy oznaczające: a) czas, b) kolor, c) rozmiar.

dziś – jutro, duży – mały, jasny – ciemny, rano – wieczorem,
w zimie – w lecie, biały – czarny, szeroki – wąski

561. Porozmawiaj z rodzicami, bliskimi, innymi dorosłymi, jak wyglądała dawniej twoja ulica (osiedle). Napisz krótkie wypracowanie na temat „Moja ulica (osiedle) dawniej i dziś”. Użyj w nim jak najwięcej antonimów.

562. Dobierz antonimy do wyróżnionych wyrazów wieloznacznych.

Czarna farba. Czarne paznokcie. Czarne czasy.
Gruba książka. Gruby człowiek. Gruby błąd.
Trudny wiersz. Trudne życie.
Czyste buty. Czyste sumienie.
Lekka zima. Lekki wiersz. Lekki szmer.

563. Do podanych rzeczowników dopisz antonimy.

radość, dobro, mądrość, pracowitość, spokój, wierność, naturalność

KSZTAŁCENIE JĘZYKOWE

Rozważanie na podstawie własnego doświadczenia

564. a) Przeczytaj tekst. Określ jego temat i główną myśl. Jaki to styl wypowiedzi? Znajdź w tekście tezę, argumenty, wniosek. Zwróć uwagę na środki spójności w tekście.

Błękitna planeta Ziemia jest naszym wspaniałym domem. Jeżeli popatrzyć na nią z kosmosu, wydaje się perłą świecą w czarnej otchłani wszechświata. A jeżeli przypatrzeć się pilnie, zobaczymy o wiele więcej. Wysokie góry, ubrane w śnieżną sza-

tę, szmaragdowa zielen wielkich równin, błękitne wstęgi rzek, głębokie wąwozy, czerwone piaski pustyni, bezkrajny błękit Oceanu Światowego – oto obraz naszego domu – planety Ziemia.

(wg „Geografii”)

b) Przetłumacz tekst na język ukraiński.

565. Na podstawie własnego doświadczenia napisz tekst z elementami rozważania na jeden z tematów: „Jaki sport lubię i dlaczego?”, „Jakiego rodzaju książki czytam i dlaczego?”, „Jak lubię odpoczywać? Dlaczego?”

566. Przeczytaj. Odpowiedz ustnie na pytanie, czy lubisz szkołę, dlaczego? Uzasadnij powiedzenie: „Szkoła – to drugi dom”.

Szkoła to miejsce szczególne. W młodości ludzie spędzają w niej, nie licząc snu, ponad jedną czwartą swojego czasu. Szkoła często gości we wspomnieniach ludzi dorosłych. I na ogół są to wspomnienia dobre. Każda szkoła ma swoją historię. Długą, sięgającą ponad stu lat, czasem kilkudziesięcioletnią, a czasem bardzo krótką liczącą zaledwie kilka lat. Warto poznać historię swojej szkoły, bo każdy z nas jest przez kilka lat jej współtwórcą.

567. a) Przeczytaj notatkę z historii szkoły.

Średnia Szkoła Nr 10 we Lwowie dawno im. Marii Magdaleny, mieści się obecnie przy ul. Czuprynki 1 (przed II wojną światową nosiła nazwę – Potockiego, a po wojnie – ul. Puszkina). Jest to jedna z najstarszych szkół we Lwowie – liczy 196 lat, zbliża się do pięknego jubileuszu: w roku 2016 obchodzić będzie swoje 200-lecie. Istniała w spokoju do czasów II wojny światowej. A potem: „... Minęły słoneczne, skwarne wakacje 1939 r. Dziwny to był czas. Nadchodząca jesień leniwie snuła nitki babiego lata... Pierwszego września dzieci nie poszły do szkoły. Zdradziecko padły pierwsze bomby niemieckie na polskie miasta i wioski”...

Wojna też nałożyła swoje piętno na historii szkoły. W ostatnich latach wojny funkcjonował tu szpital wojskowy. W latach 1946–1947 znowu wróciły do szkoły dzieci. Były czasy trudne, chłodne głodne. Ale z czasem zmieniało się oblicze “dziesiątki”.

(Na podstawie książki „Jubileusz szkoły” opracowanie i redakcja R.Czekajowski, T.Kulikowicz-Dutkiewicz, Lwów 1996)

b) Do jakiej szkoły uczęszczali twoi bliscy, rodzina, znajomi? Może opowiedzą ci o swoich szkolnych latach, postaraj się to zapisać.

568. Napisz krótkie wypracowanie oparte na własnym doświadczeniu „Moja szkoła”.

§ 40. SŁOWNIKI

Słowniki na lekcjach języka polskiego są ważną pomocą dydaktyczną.

Słownik jest to rodzaj publikacji zawierający zbiór wyrazów, zwykle w układzie alfabetycznym, objaśnionym pod względem znaczeniowym, często zilustrowanych przykładem użycia.

Do czego służą słowniki? To zależy od ich rodzaju, np. **Podręczny słownik języka polskiego**, oprac. Elżbieta Sobol, Wydawnictwo Naukowe PWN. Słownik ten jest adresowany przede wszystkim do młodzieży. Jest to słownik ogólny, w którym można znaleźć znaczenia poszczególnych wyrazów. Zawiera on około 30 tys. haseł ułożonych w porządku alfabetycznym.

Jak zbudowany jest artykuł hasłowy?

hasło – **artykuł hasłowy**

alarm *m IV, D. -u*. **1.** „wezwanie do działania, do gotowości; znak, sygnał, zawiadomienie o grożącym niebezpieczeństwie”: Fałszywy **a.** Ogłosić, odwołać **a.** *Δ fraz.* Bić, dzwonić, krzyczeć, trąbić itp. Na **a.** „dawać znać o grożącym niebezpieczeństwie”. **2.** „niepokój, poruszenie; popłoch, panika” **3.** „okres trwania nalo-tu nieprzyjacielskiego ogłoszony przez obronę przeciwlotniczą”.

Artykuł hasłowy jest to hasło i jego objaśnienie. Na objaśnienia składają się: a) informacja gramatyczna: *m* – rodz. męski, *IV* – grupa IV (trzeba zajrzeć do słownika, żeby zobaczyć, jakie rzeczowniki rodzaju męskiego stanowią grupę IV), *D. -u*

w dopełniaczu rzeczownik ten przybiera końcówkę -u; b) znaczenie wyrazu (tu zostały podane trzy znaczenia rzeczownika **alarm**, co znaczy, że jest to wyraz wieloznaczny).

Czasami obok hasła pojawia się **kwalifikator**, tj. wyraz, za pomocą którego objaśnia się, do jakiej odmiany słownictwa należy dany wyraz, np.

hasło	kwalifikatory	
↓	↓	
albowiem	<i>przestarz.</i>	<i>książk.</i>

Kwalifikatory te należy odczytać następująco: *przestarz.* – wyraz przestarzały; *książk.* – wyraz książkowy.

W każdym słowniku na początku znajduje się wstęp, w którym znajdziecie wszystkie wskazówki, jak korzystać ze słownika.

Słownik ortograficzny – jest publikacją o charakterze normatywnym, obejmujący zbiór wyrazów danego języka z poprawnym zapisem ortograficznym poszczególnych znaków językowych, ułożonych w porządku alfabetycznym.

Istnieje kilka słowników ortograficznych języka polskiego.

Wyrazy odmieniające się przez przypadki (rzeczowniki, przymiotniki) podane są w formie mianownika liczby pojedynczej, a czasowniki – w bezokoliczniku.

Ukośna kreska dzieląca części niektórych wyrazów wskazuje, w którym miejscu należy je podzielić przy przenoszeniu w wypadkach wątpliwych, np. po/chwała, roz/powszechniać.

Słowniki ortograficzne zawierają również wiadomości dotyczące najważniejszych zasad pisowni i interpunkcji.

Stosunkowo częste zmiany w przepisach ortograficznych powodują, że wątpliwości ortograficzne mają nie tylko uczniowie, ale i ludzie dorośli, wykształceni. Z tego więc względu ze słownika ortograficznego powinien korzystać każdy piszący.

Słownik wyrazów bliskoznacznych inaczej słownik synonimów albo słownik synonimiczny. Obejmuje zestaw wyrazów danego języka bliskich znaczeniowo, różniących się jednak

brzmieniem, ugrupowanych w ciągi synonimiczne alfabetycznie lub rzeczowo, np. *obawa, bojaźń, strach, lęk*.

W szkolnej bibliotece znajdziesz sporo słowników specjalistycznych i encyklopedii. Są to „**Słownik pisarzy polskich**”, „**Słownik historii Polski**”, „**Słownik poprawnej polszczyzny**”, „**Słownik kultury antycznej**”, „**Słownik geograficzny**” itp. Wszystkie te wydania pomagają w zdobyciu wiedzy i umiejętności.

569. Zapisz w kolejności alfabetycznej podane wyrazy. Sprawdź w słowniku ortograficznym, czy napisałeś te wyrazy we właściwej kolejności.

kmieć, dumać, duma, chłonny, chłonność,
brunetka, brunet, chłodnia, kłębek, kłąb, drzewo,
drzemka, chłop, brulion, kłacz, chłonać,
drzewko, drzewce, kłębowisko, brunatny

570. Co oznacza kreska ukośna dzieląca niektóre wyrazy w słowniku? Sprawdź w słowniku ortograficznym, jak należy oddzielić przy przenoszeniu następujące wyrazy. Zapisz je.

dostąpić, doskok, nawlec, natrysk, autor,
pauza, miękki, willa, panna, ogród

571. Dopisz pokrewne przymiotniki do podanych wyrazów. Sprawdź ich pisownię w słowniku ortograficznym i na podstawie „Zasad pisowni polskiej interpunkcji” sformułuj ogólną zasadę ortograficzną.

Szwed –	inwalida –	rybak –	Turek –
sąsiad –	Łódź –	Łuck –	gotyk –

572. Przepisz podane zdania, uzupełniając wyrazy brakującymi literami. Sprawdź w słowniku ortograficznym pisownię tych wyrazów.

Kapitan dowodził k..panią. Do prac polowych używamy dziś traktor..w i k..bajnów. Lubię k..poty i k..fitury. Kupiłem w sklepie k..serwy rybne. Schowałem tale..e do kred..su.

573. Znajdź w słowniku ogólnym hasła następujących wyrazów, zapisz ich znaczenie.

abażur, dziennik

- 574.** Zapisz formę bezokolicznika podanych czasowników. Sprawdź, w jakiej formie te wyrazy występują w słowniku.

gwizdzą, marzymy, plótl, nieśliśmy, wiózł

- 575.** Aby uniknąć powtórzeń w tekstach, warto używać wyrazów bliskoznacznych (synonimów), czyli słów o takim samym lub podobnym znaczeniu. Zapoznaj się (w bibliotece) ze słownikiem wyrazów bliskoznacznych. Wypisz trzy dowolne wyrazy z ciągiem synonimów.

Na przykład:

Pisarz – literat, autor, twórca.

Duży – wielki, wysoki, ogromny.

Cieszyć się – radować się, weselić się, bawić się.

- 576.** Korzystając ze słownika wyrazów bliskoznacznych, dopisz wyrazy o podobnym znaczeniu.

dom, droga, iść, robić, bardzo

- 577.** Za pomocą wyrazów bliskoznacznych odredaguj podane zdania, usuwając powtórzenia wyrazów pokrewnych. Szukaj pomocy w słowniku.

Rozważ poważnie to, co ci proponuje ten poważny człowiek. Ułożyliśmy plan działania, który ma na celu przeciwdziałać niszczeniu szkolnych ławek. Nasz przewodniczący samorządu sprawnie kieruje wszystkimi sprawami szkolnymi. Musisz koniecznie wywiązać się z naszych zobowiązań na rzecz ochrony przyrody. Mama powiedziała, że zaskoczyło ją to, że tak nagle podskoczyły ceny zeszytów.

- 578.** Wybierz się do szkolnej biblioteki i obejrzyj słowniki, które tam się znajdują. Podsumuj swoje wiadomości z leksyki, ustnie dokończ wypowiedzi.

1. W czasie nauki o leksyce dowiedziałem/łam się wiele nowego. Na przykład...
2. Najłatwiej było w pracy z rodzajem...
3. Swoje wiadomości z tego tematu ocenilbym/łabym na...

§ 41. RZECZOWNIK. CECHY GRAMATYCZNE RZECZOWNIKA

579. O rzeczowniku już uczyłeś się w młodszych klasach. Przypomnij sobie tę wiedzę, odpowiadając na pytania.

Z jakich osób składa się twoja klasa?
 Co masz w szufladzie twojego biurka?
 Co posadziłbyś na swojej grządce?
 Jakie zwierzęta lubisz?
 Jakich zjawisk w przyrodzie nie lubisz?
 Tolek lubi czytanie. A ty?
 Agnieszka ceni u innych solidność. A ty?

Wymień: nazwy osób; nazwy rzeczy; nazwy zwierząt; nazwy roślin; nazwy zjawisk atmosferycznych; nazwy czynności; nazwy cech.

?! Na jakie pytania odpowiada rzeczownik?

Rzeczownik – to część mowy, która nazywa osoby (rycerz), zwierzęta (żółw), rośliny (brzoza), rzeczy (stół), zjawiska (tęcza), pojęcia (piękno), czynności (granie) i cechy (śmiałość). Odpowiada na pytania: *kto? co?*

580. Podkreśl w tekście rzeczowniki.

Na tapczanie siedzi leń,
 Nic nie robi cały dzień.
 „Przepraszam! A tranu nie piłem?
 A uszu dzisiaj nie myłem?
 A nie urwałem guzika?
 A nie pokazałem języka?
 A nie chodziłem się strzyc?
 To wszystko nazywa się nic?”
 Na tapczanie siedzi leń,
 Nic nie robi cały dzień.

(J. Brzechwa „Leń”)

581. W ciągu liter ukryły się różne wyrazy. Odszukaj i zapisz jak najwięcej rzeczowników.

PRZESADZAMYŚLENIENATURALNAJLEPIEJEŻELI

582. Przerysuj tabelę, do każdej rubryki wpisz samodzielnie 2–3 rzeczowniki.

odzież	narzędzia pracy	sprzęty	środki lokomocji	pożywienie

583. Z każdej grupy rzeczowników wykreśl wyraz, który nie pasuje do pozostałych. Dopisz do każdej grupy rzeczowników odpowiedni wyraz z ramki.

rzeczy, rośliny, zjawiska, zwierzęta, pojęcia, osoby

- a) hiena, żuraw, marzec, węgorz, słowik –
- b) miłość, fortepian, wrażliwość, prawda, chwała –
- c) burza, mgła, zorza, żonkile, huragan –
- d) nożyce, szklanka, kozuch, kura, śrubka –
- e) biurko, reporter, Łucja, rzeźbiarz, góralka –
- f) hiacynt, brzoza, chrzan, księżyc, ogórek –

584. Na podstawie rysunku napisz opowiadanie „Lekcja polskiego”.

585. Wypisz z ćwiczenia wyróżnione rzeczowniki. Określ ich liczbę, rodzaj i przypadek.

Na stołach leżały rozmaite **książki**. Dzisiaj odbywał się kiermasz **książek**. Każdy chciał wybrać dla siebie jakąś ciekawą **książkę**. Znani pisarze składali swoje autografy na **książkach**. Do tych stoisk ustawiały się kolejki po ich **książki**.

Rzeczownik jest odmienną częścią mowy. Odmienia się przez przypadki i przez liczby. Każdy rzeczownik ma tylko jeden rodzaj (rzeczowniki nie odmieniają się przez rodzaje).

Np. *Długopis, strach* – rodzaj męski.

Melodia, radość – rodzaj żeński.

Wiosło, powitanie – rodzaj nijaki.

586. Z pokoju przedstawionego na rysunku wybierz sześć rzeczy i wpisz ich nazwy w odpowiednie rubryki.

rzeczowniki rodzaju męskiego:

rzeczowniki rodzaju żeńskiego:

rzeczowniki rodzaju nijakiego:

§ 41. ROLA RZECZOWNIKA W ZDANIU. WOŁACZ

587. Przeczytaj i przepisz tekst. Postaw pytania do wyróżnionych rzeczowników. Jakże to są człony zdania?

Usiadł **liść** na **gałązce**,
zielen zaciska w piąstce,
otwiera **dłonie** i z **dłoni**
lato rozwija zielone.

Usiadł **listek** na **drzewie**,
kiedy odlecieć – nie wie.
Piórka żółte nastroszył,
bo **jesień** **podmucha** go płoszy.

(J. Ratajczak „Liść”)

Rzeczownik w zdaniu najczęściej jest podmiotem. Odpowiada wtedy na pytania: **kto?** lub **co?**

Np. *Szumi **wiatr**. Rozpętała się burza.*

Rzeczownik może w zdaniu być również drugorzędnym członem: dopełnieniem, okolicznikiem lub przydawką.

Np. *Zeszyt **Janinki** jest czysty. Zastępuje na **pochwałę nauczyciela**. Na **półce** zajmuje honorowe **miejsce**.*

588. Przepisz, stawiając odpowiednie znaki przestankowe.

Drodzy Rodzice Dzisiaj odbędzie się dla was koncert specjalny. Dziewczynki ustawcie krzesła rzędami. Dekorujemy odświeżenie klasę chłopaki.

?! Jak oddzielamy wołacz od reszty zdania? W jakim przypadku może stać wołacz? Jakie znaki przestankowe stawiamy przy wołaczu? Czy wołacz może być członem zdania?

589. a) Znajdź rzeczowniki, które są drugorzędnymi członami zdania.

Nadeszły święta Bożego Narodzenia. Od wczesnego ranka w domu gwar i krzątanie. Dzień wigilii jest dniem szczególnym. Mama i babcia królują w kuchni. Stamtąd dolatują smakowite zapachy, od których aż kręci się w głowie. A my w pokoju ubieramy drzewko. Jeszcze tyle spraw do załatwienia!

b) Dobierz wyrazy bliskoznaczne do wyrazów: *gwar*, *drzewko*.

c) Dopisz opowiadanie o święcie w twoim domu.

590. Ułóż zdania z podmiotami: **ogród, kwiaty, klomb, słońce, drzewa**. Może uda ci się ułożyć krótkie opowiadanie. Jakiego użyjesz stylu?

591. Przepisz. Znajdź rzeczowniki, określ ich rolę w zdaniu. Znajdź synonimy w wierszu.

POMYŚL

Pomyśl czy przyszło ci kiedy do głowy
że błękit jest czasem siny czasem granatowy
bywa jak lazur lub jak kraska modry
cieszą się święci w niebie
na dole pies z pieskiem
że nawet niebo nie bywa niebieskie.

(J. Twardowski)

- 592.** a) Uzupełnij powiedzenie odpowiednimi rzeczownikami. Jakimi członami zdania uzupełniłeś zdania? Pomogą ci wyrazy z ramki.

kucharka, pies, drzewo, reguła, zamiary, przybytek

Dobrymi ... piekło jest wybrukowane. Im dalej w las, tym więcej Wyjątek potwierdza Od ... głowa nie boli. Nie dla ... kielbasa. Gdzie ... sześć, tam nie ma co jeść.

b) Praca w parach. Ustnie wytłumacz jedno z przysłów.

- 593.** Przeczytaj. Znajdź wyrazy i grupy wyrazów, które nazywają tego, do kogo zwraca się mówiący. Jak nazywają się te wyrazy?

Przyjacielu, podaj mi rękę. Na szczycie, dzieci, uważnie oglądajcie okolice. Na południu, drodzy uczniowie, wznoszą się nowobudowy miasta.

§ 43. RZECZOWNIKI ŻYWOTNE I NIEŻYWOTNE. RZECZOWNIKI OSOBOWE I NIEOSOBOWE

- 594.** a) Do każdej grupy rzeczowników dopisz po dwa wyrazy z ramki.

kłódka, bawół, Chińczyk, pszenica

rzeczowniki żywotne: kolejarz, biedronka, Magda, jastrząb, krasnoludek, ... rzeczowniki nieżywotne: krzyk, pelargonja, słownik, boisko, tenisówki, ...

b) Uzupełnij zdania.

Rzeczowniki ... są nazwami ludzi i zwierząt.

Rzeczowniki ... są nazwami przedmiotów.

- 595.** Przyjrzyj się rysunkowi i zapisz kilka rzeczowników żywotnych i kilka nieżywotnych.

Rzeczowniki żywotne są nazwami osób i zwierząt, odpowiadają na pytanie **kto?**: *szewc, uczeń, kot, pies, krowa*.

Wszystkie inne – to **rzeczowniki nieżywotne**, odpowiadają na pytanie **co?**: *trawa, las, wstyd, rzeka*.

- 596.** Przeczytaj wiersz J. Brzechwy „Skarżypyta”. W pierwszej kolumnie wpisz rzeczowniki żywotne, w drugiej – nieżywotne.

SKARŻYPYTA

– Piotruś nie był dzisiaj w szkole, Antek zrobił dziurę w stole, Wanda obrus poplamiała, Zosia szyi nie umyła,	Jurek zgubił klucz, a Wacek Zjadł ze stołu cały placek. – Któż się ciebie o to pyta? – Nikt. Ja jestem skarżypyta.
---	---

- 597.** Określ przypadek i rodzaj każdego z podanych rzeczowników. Podkreśl rzeczowniki żywotne.

zawołałem (*kogo? co?*) rybaka –
szukałem (*kogo? czego?*) rybaka –
obserwują (*kogo? co?*) tygrysa –
boi się (*kogo? czego?*) tygrysa –
zauważyła (*kogo? co?*) szybowiec –
nie widać (*kogo? czego?*) szybowca –

Rzeczowniki żywotne rodzaju męskiego w liczbie pojedynczej mają przeważnie te same formy w bierniku i dopełniaczu.

Np.: zobaczyłem *lwa* B., nie dostrzegł *lwa* D.

- 598.** Wpisz odpowiednie pytania i określ przypadek wyróżnionych rzeczowników.

Dzisiaj w teatrze wielka afera,
nigdzie nie można znaleźć suflera. (...?...?)
Wściekł się, gdy ujrzał nagle suflera, (...?...?)
co nie pracował, lecz grał w pokera.
Tego aktora nikt tu nie ceni, (...?...?)
pracować nie chce, zawsze się leni.
Ogromnie cenię sobie aktora, (...?...?)
który tak świetnie zagrał potwora.

599. Określ przypadek i rodzaj każdego z podanych rzeczowników. Podkreśl rzeczowniki nieżywotne.

(*kto? co?*) autobus nadjechał ...
czekały na (*kogo? co?*) autobus ...
(*kto? co?*) mecz trwa ...
wygrali (*kogo? co?*) mecz ...
(*kto? co?*) bramkarz upadł ...
potrafił (*kogo? co?*) bramkarza ...

Rzeczowniki nieżywotne rodzaju męskiego w liczbie pojedynczej mają przeważnie takie same formy w bierniku i mianowniku. Np.: *naprawiają **most** B., **most** runął M.*

600. Wpisz odpowiednie pytania i określ przypadek wyróżnionych rzeczowników.

Kostium był piękny, ale za mały, (...?...?)
gdy aktor wzdychał, to szwy pękały.
Śpiewaczka wdziała kostium nowiutki, (...?...?)
suknię, kapelusz i zgrabne butki.
Spektakl się zaczął, ożyła scena, (...?...?)
a reżysera dręczy migrena. (...?...?)
Oglądał spektakl ten z przyjemnością, (...?...?)
siedząc w fotelu z wielką godnością.

601. Podkreśl rzeczowniki osobowe, czyli te, które nazywają osoby.

fryzjerka, drzewo, żeglarz, most, kołnierz, wąż, gospodyni,
klasa, konferencja, koszykarz, olimpiada, sportowcy

Rzeczowniki osobowe nazywają osoby: *nauczyciel, prezes, robotnica, maszynista, szofer.*

Rzeczowniki męskoosobowe oznaczają osoby płci męskiej: *marynarz, Jan, uczeń.*

Rzeczowniki niemęskoosobowe – to wszystkie rzeczowniki rodzaju żeńskiego i nijakiego oraz te rzeczowniki rodzaju męskiego, które nie oznaczają osób płci męskiej: *córka, dziecko, okno, krzesło, młotek.*

- 602.** Określ przypadek i liczbę każdego z podanych rzeczowników. Podkreśl rzeczowniki osobowe rodzaju męskiego.

wygońmy (kogo? co?) nudziarzy ...
nie lubię (kogo? czego?) nudziarzy ...
powitali (kogo? co?) sportowców ...
wysłuchali (kogo? co?) sportowców ...
widziałem (kogo? co?) neony ...
(kto? co?) neony świecą ...

- 603.** Zapisz trzy dowolne rzeczowniki osobowe rodzaju męskiego, ułóż z nimi zdania.

Rzeczowniki osobowe rodzaju męskiego mają w liczbie mnogiej takie same formy w bierniku i w dopełniaczu.

*Zatrudnili **muzyków** B. Brakowało **muzyków** D.*

Pozostałe rzeczowniki mają w liczbie mnogiej takie same formy w bierniku i w mianowniku.

*Np. rozwinęli **żagle** B., **żagle** łopotały M.,
podziwiała **tancerki** B., **tancerki** ćwiczą M.*

- 604.** Określ przypadek i liczbę wyróżnionych rzeczowników.

KĄCIK MODY

Prezentujemy dziś propozycję młodego, świetnie zapowiadającego się

się **projektanta** mody Jacka Igiełki. Projektuje on **stroje** zarówno dla **chłopców**, jak i dla **dziewcząt**. Ten obszerny **sweter** świetnie nadaje się i do szkoły, i na wycieczki. Na pewno warto mieć choć jeden taki **sweter**.

Oto widzimy elegancki **strój** galowy. Tak ubrany **chłopak** wygląda jak stuprocentowy mężczyzna.

Teraz spójrzmy na proponowane przez **projektanta** bezpretensjonalne letnie **sukienki**. **Sukienki** te na pewno będą przebojem nadchodzącego lata.

Ten **strój** został zaprojektowany z myślą o **dziewczętach**, które lubią chodzić na dyskotekę. Jeśli chcesz zachwycić chłopów, załóż bluzeczkę bez rękawów oraz modną spódniczkę.

605. Praca w parach. Ułóżcie po dwa zdania z każdym z rzeczowników, tak aby rzeczownik ten wystąpił w obu podanych formach.

lekarz (D. lp., B. lp.)	zastrzyk (M. lp., B. lp.)
kwiat (M. lm., B. lm.)	pacjent (D. lp., B. lp.)
aptekarz (D. lm., B. lm.)	pielęgniarka (M. lm., B. lm.)

Wzór: Nikt nie lubi chodzić do lekarza (D. lp.).
Natychmiast wezwijcie lekarza. (B. lp.).

606. Napisz, czy podane rzeczowniki są żywotne czy nieżywotne, osobowe czy nieosobowe.

telewizor, spiker, Edyta, film, pszczołka, ul

§ 44. IMIONA WŁASNE I POSPOLITE

607. Do podanych rzeczowników dopisz nazwy własne.

Wzór: miasto – Lwów, Kijów ...
rzeka – ... góra – ...
dziewczynka – ... chłopak – ...
ulica – ... tytuł książki – ...
pies – ...

Wśród rzeczowników rozróżniamy **imiona własne** i **pospolite**. Rzeczowniki będące imionami własnymi, nazwiskami osób, nazwami geograficznymi, nazwami państw, urzędów, zakładów, instytucji i organizacji, tytułami pism, książek itp. nazywamy **imionami własnymi**, np. *Taras Szewченко, Gwiazda Polar-na, Europa, Liga Ochrony Przyrody*.

Imiona pospolite – to rzeczowniki nie będące imionami własnymi, nazwiskami, nazwami państw, urzędów itp., np. *szkoła, ulica, noc, ławka*.

608. Ułóż nazwy trzech kontynentów, trzech państw i trzech miast przez odpowiednie przestawienie sylab w poziomych rzędach. Wpisz je do zeszytu i utwórz od każdego z nich przymiotnik. Pisownię przymiotników sprawdź w słowniku ortograficznym.

fry	A	ka
Ro	pa	Eu
stra	Au	lia

ków	Kra	
Sza	War	wa
cha	nów	Cie

tu	Por	ga	lia
lan	Ho	dia	
ska	Pol		

609. Podaj przykłady imion własnych.

części świata – morza –
państwa – planety –

610. Wpisz do tabeli imiona własne i pospolite z wiersza.

Imiona własne	Imiona pospolite

KAŻDY POJMIE...

Każdy pojmie słowo to sam
i domyśli się, co ono znaczy,
choć w każdym kraju zabrzmie inaczej.
Gdy ktoś powie w Warszawie: mama,
w Moskwie mu odpowiedzą: „mamasza”,
a w Paryżu szepną: „maman”.
I czy „madre” Włoch mały powie,
czy też Niemiec odezwie się „Mutti”,
zabrzmią słowa jak dwie bliskie nuty.
W Afryce, Azji, Europie
każda dziewczynka i chłopiec
swoją mamę dojrzą w tym słowie.

(T. Kubiak)

611. Przeczytaj poniższy artykuł oraz wiersz.

I) Ojciec, matka, mąż, żona, córka – to rodzina, spojona wię-

zami miłości i troski. Rodzina to nasz pierwszy świat. Wśród ludzi bliskich uczymy się trudnej sztuki życia i kochania. Potem zakładamy własną rodzinę i przekazujemy tę lekcję dalej. Ale zawsze pamiętamy swojego ojca, swoją matkę, siostrę czy też brata.

II) "SPOTKANIE Z MATKĄ" (*fragment*)

„Ona mi pierwsza pokazała księżyc
i pierwszy śnieg na świerkach,
i pierwszy deszcz.

Byłem wtedy mały jak muszelka,
a czarna suknia matki szumiała jak Morze Czarne” [...].

(*K.I. Gałczyński*)

a) Jaką rolę odegrała w życiu poety matka?

b) Jakie uczucia wyraża ten wiersz? Opisz swoją matkę.

612. a) Przeczytaj wiersz.

“OJCIEC W BIBLIOTECIE”

Wysokie czoło, a nad nim zwichrzone
Włosy, na które słońce z okna pada.
I ojciec jasną ma z puchu koronę,
Gdy wielką księgę przed sobą rozkłada.

Szata wzorzysta jak na czarodzieju,
Zaklęcia głosem przyciszonym mruczy.
Jakie są dziwne, co w księdze się dzieją,
Dowie się, kogo Bóg czarów nauczy.

(*Cz. Miłosz*)

b) Zwróć uwagę na opis ojca. Które elementy są realne, a które fantastyczne?

c) W jakiej sytuacji opisuje poeta ojca?

d) Poszukaj zdjęcie ojca, porównaj je z rzeczywistym obrazem swego ojca?

e) Jak układają się twoje stosunki z ojcem?

613. Podaj nazwiska i imiona kilku pisarzy, malarzy, poetów.

614. Przeczytaj tekst. Czy ci się podoba? Uzasadnij swoje zdanie.

Powiedzcie: czy dotykały was kiedyś dłonie bardziej troskliwe, bardziej czułe, bardziej kochające od dłoni waszych rodziców?

Powiedzcie: czy spotkałyście oczy bardziej jaśniejące z waszej

radości i bardziej zalane łzami z powodu waszego niepowodzenia, od oczu waszych rodziców?

Powiedzcie: czy spotykałyście na świecie serca szerzej otwarte dla was od serc waszych rodziców?

Pomóż mi stałą pomocą i czynną pomocą odplacić się rodzicom za dobra, które otrzymałem przez ich trudy i poświęcenia. Rodzicom naszym należy się słuszny odpoczynek, a przecież o nas się troszczą. Daj im, Boże, pogodny wieczór życia i bądź z nimi, aby nie odczuwali samotności. Przedłużaj dni ich życia, dodaj sił i nadziei, aby potykając się potykaniem dobrym, osiągnęli wieczną nagrodę w niebie.

§ 45. UŻYCIE WIELKIEJ LITERY

Wielką literą piszemy:

1. Imiona i nazwiska ludzi, zwierząt, przydomki i przezwiska, np. *Julian Tuwim*, *Adam Mickiewicz*, *Azor*, *Chrobry*.

2. Pierwszy wyraz w tytułach książek (pieśni, wierszy, dzieł sztuki); w tytułach czasopism piszemy wszystkie wyrazy wielką literą. Tytuły ujmujemy w cudzysłów, np. *„Cudowna podróż”*, *„Hołd Pruski”*, *„Dziennik Kijowski”*.

3. Nazwy geograficzne (nazwy kontynentów, krajów, gór, rzek, mórz, jezior, miast, wiosek itd.), np. *Europa*, *Polska*, *Tybet*, *Peltew*, *Morze Bałtyckie*, *Ocean Spokojny*, *Bajkał*, *Lwów*.

4. Nazwy mieszkańców części świata, krajów, np. *Azjata, Polak, Ukrainiec*.

5. Nazwy planet i gwiazd, np. *Droga Mleczna, Wielka Niedźwiedzica, Mars*.

6. Nazwy świąt i okresów świątecznych, np. *Popielec, Boże Narodzenie, Dzień Matki, Święto Niepodległości*.

7. Nazwy dzielnic, placów, ulic, budowli, parków i zabytków, np. *Rynek, Lewandówka, Sukiennice, Czajkowskiego, Ogród Saski*.

8. Nazwy urzędów, władz, instytucji, szkół, towarzystw, organizacji, np. *Ministerstwo Oświaty, Szkoła im. Marii Konopnickiej, Uniwersytet Lwowski im. Iwana Franki, Organizacja Narodów Zjednoczonych, Rada Najwyższa*.

9. Nazwy orderów i odznaczeń, np. *Złoty Krzyż Zasługi, Virtuti Militari, Za Odwagę*.

Uwaga! Nazwy dni, miesiące, mieszkańców miast, członków organizacji, gatunków zwierząt lub roślin, okręgów administracyjnych, nazwy tańców oraz przymiotniki utworzone od imienia własnego miejscowości lub osoby pisze się małą literą, np. *maj, lwowianin, dog, malinówka, obwód doniecki, mazur, powstanie śląskie*.

615. Przepisz podane zdania i uzupełnij wyrazy wielkimi lub małymi literami.

Państwo ..olskie leży w ..uropie. Niektórzy ..łosi dobrze znają język ..rancuski. Stolicą ..krainy jest ..ijów, leży on nad ..nieprem. Każdy ..arszawianin albo ..aryżanin kocha swoje miasto. Półwysep ..rabski zamieszkują ..rabowie, w ..fryce mieszka dużo ..urzynów, a w ..meryce wielu ..ndian.

616. Przepisz podane nazwy i uzupełnij małymi lub wielkimi literami:

..ustralia, ..ustralijczyk, ..australijski kangur,
..ułgaria, ..ułgarka, pomidory ..ułgarskie,
..owicz, ..owiczanka (mieszkanka ..owicza), wycinanki ..owicie
..kraina, ..kraińskie piosenki, ..krainka

617. Konkurs. W podanych zdaniach odszukajcie i wpiszcie do zeszytu ukryte nazwy.

kontynentów i państw:

Wzór: Ania zjadła ananasa. – Azja.

Gdzie te kamery każe pan ustawić?

Synku, baw się trochę ciszej.

Przynieś Uli rakietę do tenisa.

Magda przyrządza frykasy.

rzek:

Kazio drapie się po głowie.

Ten szybkowar taki tani?

Smaczny bób ugotowała mama.

Co mówi sławna aktorka?

Kupiłem używany samochód.

miast:

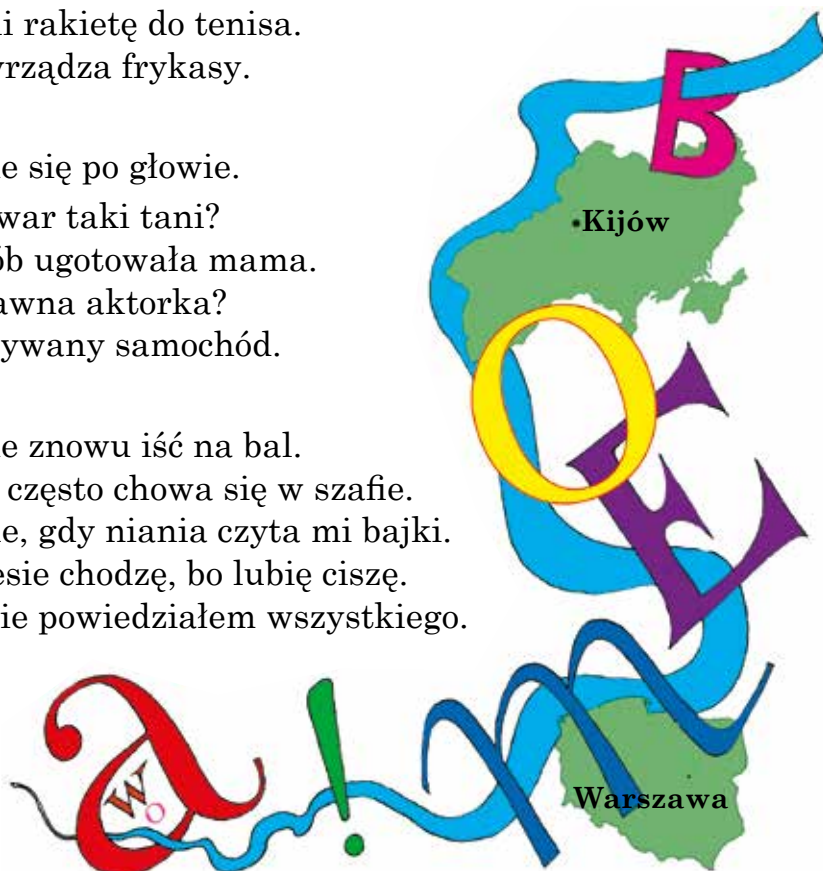
Ewa pragnie znowu iść na bal.

Mały Jacek często chowa się w szafie.

Lubię chwile, gdy niania czyta mi bajki.

Często po lesie chodzę, bo lubię ciszę.

Jeszcze ci nie powiedziałem wszystkiego.

618. Uzupełnij zdanie wielkimi lub małymi literami.

(m)..arco (p)..olo był jednym z pierwszych (e)..uropejczyków, którzy dotarli do (ch)..in. W podróż wyruszył w 1271 roku. W trakcie wędrówki odwiedził wiele krajów (d)..alekiego (w)..scho-du. Był między innymi w (p)..ersji, (i)..ndiach i na (s)..umatrze. Do swego rodzinnego miasta, (w)..enecji, powrócił dopiero po 24 latach. Spisana przez niego relacja z podróży po największym

(k)..ontynencie (ś)..wiata wzbudziła duże zainteresowanie w całej (e)..uopie.

619. Przepisz podane wyrażenia. Zamień, gdzie trzeba, małą literę w nawiasie na wielką.

..ans(h) ..ristian(ch) ..ndersen(a): „...tokrotka(s)”
..udwik(l) ..erzy(j) ..ern(k): „...erdynand(f) ..spaniały(w)”
..an(j) ..rzechwa(b): „...edmiomilowe(s) ..uty(b)”

620. Wypisz z podanego niżej tekstu wyróżnione wyrazy – w jednej grupie pisane wielką literą, w drugiej pisane małą literą. Ustnie uzasadnij ich użycie. Zatyłuj tekst.

Wszystkie dzieci na całym świecie chętnie uczestniczą w zabawach. Chłocy z Malazji najczęściej bawią się bambusowymi tyczkami. Gra w klasy jest bardzo popularna w Stanach Zjednoczonych. Kamerun, leżący w Afryce Środkowej, jest krainą gorącą i jego mieszkańcy nie mogą narzekać na chłód. Korzystają z tego małe dzieci z plemienia Daba i bawią się w pobliżu domów całkiem nago. A oto dziewczynka szwedzka ugania się za kołem, natomiast amerykański chłopiec bawi się na słońcu z własnym cieniem.

Chłocy polscy bardzo chętnie bawią się w Indian, zwykle nadają sobie przydomki Raczy Jeleń lub Sokole Oko.

621. Odpowiedz na pytania.

Co odkrył Kolumb? Kto „wstrzymał Słońce i ruszył Ziemię”? Gdzie znajduje się góra Olimp? Co nazywamy „Czarnym Łądem”? Na jakim kontynencie leży Szwecja?

622. Uzupełnij tytuły książek wielką lub małą literą.

(t, w, t) „...ajemnicza ..yprawa ..omka”;
(p, o) „...rzygody ..dyseusza”;
(p, t, s) „...rzygody ..omka ..awyera”;
(u, s) „...czniowie ..partakusa”;
(w, z, d) „...akacjeuchami”.

623. Odgadnij zagadki. O jaką literę chodzi – wielką czy małą?

Żali się litera, że nie ma uznania,
bo ona nigdy nie zaczyna zdania!
Czasami niektórzy mówią na mnie duża,
lecz wszystkie słowniki bardzo to oburza.

KSZTAŁCENIE JĘZYKOWE

List. Jak napisać list?

624. Przyjrzyj się listowi. Zwróć szczególną uwagę na informacje podane w nawiasach, a następnie powiedz, jak powinien wyglądać prawidłowo napisany list. Skorzystaj z podanego słownictwa.

w prawym górnym rogu, na środku, od akapitu;
na końcu po napisaniu całości

Truskawiec, 3 X 2004

(miejscowość, data)

Kochana Rodzino!

(nagłówek – zwrot grzecznościowy)

Dziękuję Wam za listy. Ogromnie się ucieszyłam, czytając, że radzicie sobie beze mnie.

(wstęp – zdania wprowadzające, pozdrowienia, cel listu)

Czuję się coraz lepiej, a zabiegi już mnie tak nie męczą. Nie mogę doczekać się spotkania z Wami. Zarezerwowałam pokoje dla Was niedaleko mego sanatorium, wykupiłam posiłki w barze i obmyśliłam plany wspólnych wędrowek po okolicy. A jest co zwiedzać i podziwiać. Sami się zresztą przekonacie. Bardzo za Wami tęsknię.

(rozwinięcie – informacja, którą chciało się przekazać)

Pozdrawiam Was wszystkich i całuję!

(formuła kończąca list, np. pozdrowienie, zwrot grzecznościowy)

Mama *(podpis)*

PS Nie zapomnijcie o płaszczech przeciwdeszczowych, bo tu często pada.

(dopisek – informacje, które przypomniały się po napisaniu listu).

625. a) Na podstawie udzielonych informacji napisz list do wybranej osoby, w którym przekażesz swoje wrażenia (z wycieczki, po obejrzeniu przedstawienia, po przeczytaniu książki).

b) W jakim stylu piszemy listy?

626. a) Przeczytaj list twojej koleżanki i powiedz:

- 1) jakie są w nim elementy, które powinny znaleźć się w każdym liście;
- 2) co jest treścią listu;
- 3) jakie zwroty grzecznościowe są użyte i jak są napisane?

Lwów, 3.02.2004

Kochana Tereniu!

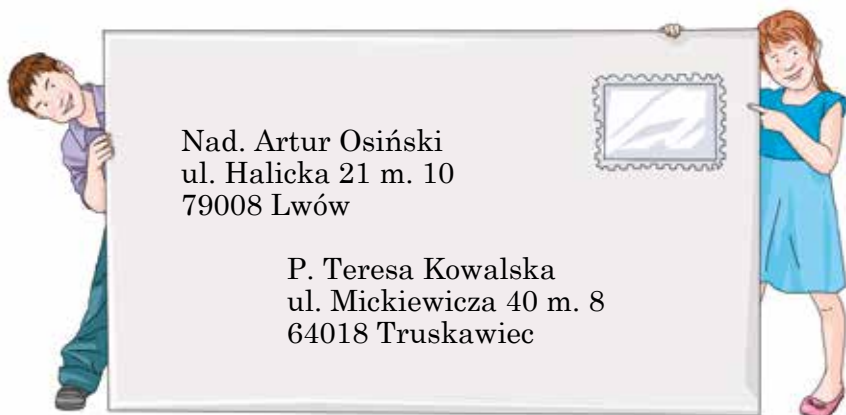
Dziękuję Ci za piękne widokówki i zdjęcia. Przypomni mi czas, który spędziłam z Tobą. Jestem teraz w nowej szkole, ale nie mam takiej przyjaciółki.

Są tu piękne teatry. Gdyby Ci Rodzice pozwolili, mogłabyś przyjechać do nas. Pokażę Ci swoją szkołę, pójdziemy razem do teatru, do muzeum. Pokażę Ci moje piękne miasto.

Na tym kończę, całuję Ciebie. Pozdrawiam serdecznie Twoich Rodziców.

Halinka

627. Napisz list do koleżanki lub kolegi o wydarzeniach w twojej klasie lub w twojej szkole. Popatrz, jak należy adresować list.

628. Przepisz wyrazy. W razie potrzeby postaw cudzysłów, wyjaśnij pisownię wielkiej litery.

gazeta Przegląd Sportowy, Gazeta Lwowska, Dzień Dziecka, Zasłużony dla Kultury Polskiej, W pustyni i w puszczy, Bitwa pod Racławicami, Rada Miejska, Władysław Warneńczyk, pomnik Adama Mickiewicza, okręt Taras Szewczenko, Wielka Niedźwiedzica, Uniwersytet Jagielloński, Wielkanoc.

629. Przetłumacz na język ukraiński.

Jeden z najdawniejszych rysunków geograficznych znaleziono w 70. latach XX wieku w czerkaskim obwodzie na Ukrainie. Rysunek wyrzeźbiono na tle mamuta. Przedstawia on górę, drzewa i rzekę, nad którą znajdują się cztery budowle. Uczeń twierdzi, że jest to jedna z najdawniejszych map ułożona przez naszych przodków 15 tys. lat temu.

(wg "Geografii")

§ 46. RODZAJ RZECZOWNIKÓW

Każdy rzeczownik ma tylko jeden rodzaj: *zeszyt, piórnik* – **rodzaj męski**; *ławka, klasa* – **rodzaj żeński**; *pióro, śniadanie* – **rodzaj nijaki**.

630. Wypisz z tekstu rzeczowniki, które są nazwami kosmetyków. Utwórz formę M. lp. Określ rodzaj każdego z tych rzeczowników.

Kosmetyki nie są wynalazkiem współczesnym. Już w starożytnym Egipcie używano różu, pudru i szminki do warg. Brwi i rzęsy czerniono tuszem. Na powieki nakładano zielone cienie. Paznokcie barwiono na kolor czerwony i złoty. Malowali się również mężczyźni. W powszechnym użyciu były również wonne olejki i rozmaite pachnidła.

Istnieje grupa rzeczowników, których rodzaj gramatyczny jest zależny od rodzaju naturalnego, np. ta **beksa** (Krzysia) – rodzaj żeński; ten **beksa** (Marek) – rodzaj męski;
biedny **sierota** – rodzaj męski;
biedna **sierota** – rodzaj żeński.

- 631.** a) Spośród wyrazów wybierz rzeczowniki rodzaju żeńskiego, męskiego, nijakiego. Zapisz je w trzech grupach.

SAMOCWAŁA

Samochwała w kącie stała
I tak wciąż opowiadała:
– Zdolna jestem niesłychanie,
Najpiękniejsze mam ubranie,
Moja buzia tryska zdrowiem,
Jak coś powiem, to już powiem,
Jak odpowiem, to roztropnie,
W szkole mam najlepsze stopnie,
Śpiewam lepiej niż w operze,
Świetnie jeżdżę na rowerze,
Znakomicie muchy łapię.
Wiem, gdzie Wisła jest na mapie,
Jestem mądra, jestem zgrabna,
Wiotka, słodka i powabna,
A w dodatku, daję słowo,
Mam rodzinę wyjątkową:
Tato mój do pieca sięga,
Moja mama – taka tęga,
Moja siostra – taka mała,
A ja jestem – samochwała!

(J. Brzechwa)

- b) Wyjaśnij, kto to jest samochwała.

- 632.** Ułóż kilka zdań, wykorzystaj podane rzeczowniki współnorodziejowe, używając ich zarówno w rodzaju męskim jak i żeńskim.

gapa, maruda, niedołęga, wiercipięta, gaduła, niezdara

- 633.** Do rzeczowników rodzaju męskiego dobierz odpowiednie rzeczowniki rodzaju żeńskiego, zapisz je parami.

gospodarz, pianista, lekarz, dyrektor, prezes, wilk, kolega,
dziennikarz, krawiec, nauczyciel, woźny, technik, orzeł

634. Odmień przez przypadki w liczbie pojedynczej i mnogiej rzeczownik wspólnorodzajowy „gadula”.

635. a) W związku z częstymi błędami dotyczącymi rodzajów rzeczownika zapamiętaj:

TEN

rožen
podkoszulek
por
kafelek
ogórek

TA

kontrola
pomarańcza
pieczarka
gerbera
strucla

b) Użyj w zdaniach 5 z podanych wyżej rzeczowników.

636. Wśród podanych rzeczowników znajdź grupy synonimów. W nawiasach zapisz rodzaj każdego rzeczownika.

Wzór: rys (m.), cecha (ż.), zamię (n.).

chwała, cześć, góra, kij, szacunek, laga, patyk, wzgórze,
pagórek, laska, poważanie, wzniesienie, tyka

637. Określ rodzaj podanych rzeczowników:

zupa, tysiąc, klasa, cel, artysta, niedziela,
rzecz, centrum, list, słońce, gospodyni,
piskłę, telegram, liceum, tydzień, godzina, Meksyk,

§ 47. LICZBA RZECZOWNIKÓW

638. Przeczytaj fragment wiersza Marii Konopnickiej „Wolny najmita”. Wypisz wyróżnione wyrazy, obok napisz, w jakiej liczbie zostały one użyte.

Wąską ścieżyną, co wije się wstęgą
Między półkami jęczmienia i żyta,
Szedł blady, nędzną odziany siermięgą,
Wolny najmita.

Rok ten był ciężki: ulewa smagała
Srebrnym swym biczem wiosenne zasiewy
I ziemia we łzach zaledwie wydała
Słomę a plewy.

Rzeczownik występuje w liczbie pojedynczej lub mnogiej. **Liczby pojedynczej** używamy, kiedy mówimy o jednej osobie, zwierzęciu lub przedmiocie (np. *mama, kraj, jabłko*), **liczby mnogiej** używamy, kiedy mówimy o dwu lub więcej osobach czy przedmiotach (np. *kraje, jabłka, kartki*).

W języku polskim są rzeczowniki używane wyłącznie w liczbie pojedynczej. Są to:

- a) imiona osób, np. *Jan Matejko, Fryderyk Chopin*;
- b) większość nazw geograficznych, np. *Europa, Kaukaz, Wiedeń*;
- c) rzeczowniki takie, jak np. *benzyna, starość*.

Niektórych rzeczowników używamy wyłącznie w liczbie mnogiej, chociaż oznaczają one tylko jeden przedmiot, np. *spodnie, widły*.

Są rzeczowniki, które zmieniając liczby, zmieniają znaczenie, np. *posilek – posiłki* (wojsko stojące w odwodzie).

- 639.** Od następujących rzeczowników utwórz mianownik liczby mnogiej. Ułóż w liczbie mnogiej z tym rzeczownikiem zdania.

brat, koleżanka, pisarz, wiersz, deszcz

- 640.** W jakiej liczbie używamy następujące rzeczowniki: *nożyce, obcęgi, grabie, widły, sanki, okulary, spodnie*? Czy posiadają one liczbę pojedynczą?

- 641.** Zapisz rzeczowniki, które mają tylko liczbę pojedynczą. Dopisz po 2–3 rzeczowniki oznaczające: 1) nazwy ugrupowań ludzi; 2) nazwy materiałów i substancji; 3) nazwy czynności. Wykorzystaj wyrazy:

benzyna, gips, węgiel, nafta, nauczycielstwo, chłopstwo,
inteligencja, szycie, czytanie, pisanie, drukowanie

1) młodzież, ludzkość, ...

2) masło, mleko, ...

3) leżenie, śpiewanie, ...

§ 48. RZECZOWNIK W ZWIĄZKU Z PRZYMOTNIKIEM

- 642.** a) Wypisz rzeczowniki wraz z przymiotnikami, które z nimi się łączą. Obok napisz liczbę, rodzaj i przypadek.

Płynie, wije się rzeczka
Jak błyszcząca wstążeczka,
Tu się srebrzy, tam ginie,
A tam znowu wypłynie.
Woda w rzeczce przejrzysta,
Zimna, bystra i czysta,
Biegąc mruczy i szumi,
Ale kto ją zrozumie?

(J. Tuwim)

- b) Czy rzeczownik zgadza się z przymiotnikiem w liczbie, rodzaju i przypadku?

Liczba, rodzaj, przypadek przymiotnika zawsze zależy od przypadku, liczby i rodzaju rzeczownika.

Np. *obcy nauczyciel* – M., lp., r.m.

obcy nauczyciele – M., lm., forma męskoosobowa.

- 643.** Znajdź przymiotniki i określone przez nie rzeczowniki. Podaj przypadek, liczbę i rodzaj rzeczowników i przymiotników.

Zziajani, głodni i przerażeni chłopcy biegli długo bez słowa. Pędzili bezdrożem, okolica bowiem była pusta i bezludna. Za nimi biegł strach, niewidzialny i niesłyszalny, ale czasem czuli zimne mrowie na plecach, jakby lodowaty jego oddech.

(wg K. Makuszyńskiego „O dwóch takich, co ukradli księżyc”).

- 644.** Przepisz podane zdania, uzupełniając je rzeczownikami w odpowiednim przypadku. Określ przypadek każdego z tych rzeczowników.

Dobrze rozwiązałem Jeszcze nie rozwiązałem Ufam ..., którzy dotrzymują słowo. Często marzę o Kierowcy powinni przestrzegać ... drogowych.

- 645.** Jaką formę powinny mieć znajdujące się w nawiasach przymiotniki? Uzasadnij swoją propozycję.

Skoro słońce zegnało znad moczarów (siwa) mgły, jak pasterz spędza (ciężki) i (leniwy) krowy z pastwiska, znowu wstąpiła w nich odwaga. Ujrzeni, że przebyli noc w (zapadłe) dziurze, na jakiejś kępie. Węże znikły, dokoła nie było żadnej (żywe) istoty. Wydostali się szybko z (wstrętne) legowiska na (sucha) ziemia.

(wg K. Makuszyńskiego „O dwóch takich, co ukradli księżyc”)

- 646.** Jakimi innymi przymiotnikami można zastąpić wyraz *fajny*, którego nadużyła w swej wypowiedzi jeden/na z twoich kolegów (koleżanek)? Nadaj tym przymiotnikom odpowiednie formy.

Byłem wczoraj na fajnym filmie o dinozaurach. Fajne to były zwierzaki i żyły w fajnych czasach, kiedy nie trzeba było chodzić do szkoły. I wiesz, te dinozaury fajne takie ruchy robiły, ale tak w ogóle, to one nikomu nie szkodziły, nie były drapieżne.

- 647.** Połącz w zdania grupy składniowe z prawej strony z grupami z lewej. Powiedz, jakimi przypadkami rzeczowników rządzą występujące w tych zdaniach czasowniki.

Andrzej adresuje	Halinkę opowieściami
Jędrrek bawi	list do babci
Kot goni	Maćka niezdara
Kasia nazwała	mysz
Staś uczy się	z Jarkiem o miejsce
Maciek współzawodniczy	geografii w reprezentacji szkoły

- 648.** Uzupełnij podane zdania odpowiednimi formami czasowników z ramki.

kupić, nie przyjać, podarować, uprawiać, zaśpiewać, zdemolować

Krzysiek ... Marcie na urodziny książkę.

Kasia ... od Maćka prezentu.

Jacek ... w sklepie sól, cukier i mąkę.

Teresa ... na szkolnym koncercie piosenkę.

Iwona ... biegi i skoki.

Chuligani ... trybuny i płytę boiska.

649. Popraw błędy w podanych zdaniach. Uzasadnij tę zmianę.

Całą zimę uczyłem się trudną sztukę liczenia ułamków. Andrzej jeździł trzykołowego wózka rowerowego, czyli riksą. Pracę pisałem wieczne pióro, obraz malowałem pędzel. Na Boże Narodzenie urządziliśmy szopka. Profesor skończył czytać i zamknął gruba książka. Na kartonie namalowaliśmy drzewy, ogrodu, domu.

650. Zamieszczone w nawiasach rzeczowniki zostały użyte w niewłaściwych przypadkach. Popraw to. Uzasadnij tę zmianę.

Jaśko przytroczony do kulbaki tracił chwilami (przytomności). Teraz odetchnął nieco. W uszach słyszał jeszcze, jak świszczowało (powietrze), tętniły (kopytami) końskie. Tatar zepchnął (chłopiec) nagle z konia. Wtedy zobaczył innych (Tatarzy). Wokół płonęły (ognisko), przy nich uwijały się dzikie (postaciami).

(wg A. Nosalskiego „Przyjazd Króla Jegomości”)

651. W każdej z podanych grup wyrazów podkreśl przymiotniki. Odgadnij nazwy rzeczy, których określeniami są podkreślone przymiotniki. Zapisz te nazwy.

a) płasko, orzechowy, urodzinowy, złamać, pyszny, wysoko, wielki;

b) ciepło, zimne, gorycz, słodkie, waniliowe, puch, cierpliwość, owocowe;

c) twarda, miękko, prostokątna, kwadrat, apetyczna, kawa, deserowa.

652. a) Dla każdej pary rzeczowników wybierz pasujący przymiotnik i dopisz go w odpowiedniej formie. Podkreśl związki, w których przymiotniki zostały użyte w znaczeniu przenośnym.

kamienny, wilczy, krokodyli, tęgi

1. ... schody	2. ... łązy	3. ... mróz	4. ... skowyt
... serce	... zęby	... zapaśnik	... apetyt

b) Wyjaśnij znaczenie utworzonych związków.

KSZTAŁCENIE JĘZYKOWE
Opowiadanie o wydarzeniu. Esej

- 653.** a) Przeczytaj tekst. Określ jego temat i główną myśl. b) Przypomnij sobie, co to jest opowiadanie. Czy ten tekst można nazwać opowiadaniem?

MARVIN I MEWA

Gdy dotarłem do połowy drogi, zauważyłem, że do wyspy jest dużo dalej, niż kiedykolwiek przypuszczałem. Zacząłem już odczuwać ciężar wiosła. (...)

Nie, chyba nie dam rady. Wiatr był jak nieprzenikniony mur. Łódź, znoszona przez fale, zaczynała się kolebać. Zacisnąłem zęby i przełknąłem grudkę strachu. (...)

Pracowałem z całej siły wiosłami, by dotrzeć do wyspy, która zbliżała się powoli. Cały krajobraz stał się groźny. Nad lądem toczył się słaby huk burzy. (...) Woda przelewała się przez burtę. Ramiona zaczęły mi ciążyć jak napięte liny, bolały mnie mięśnie i poczułem się strasznie osamotniony. Przez całą wieczność chyba ani nic nie widziałem, ani nic nie myślałem. Aż wpadłem w gęste szuwały. (...) utknąłem wśród przybrzeżnych kamieni i łódź zaczęła przechylać się na boki. Nagle zjawił się na brzegu chłopak w niebieskiej koszuli. Stał i przypatrywał mi się.

– Halo! – zawołałem. – Pomóż mi! Nie mogę dostać się na ląd. Stał dalej bez ruchu i patrzył.

– Hej! Chodź mi pomóc! Wszedł do wody i brodząc, dotarł do łódki. Chwycił za burtę i wyciągnął łódź na brzeg, jak gdyby była łupinką orzecha. Gdy odwrócił się do mnie, zobaczyłem, że twarz jego jest całkiem nieruchoma. Oczy rozstawione miał szeroko, skórę na policzkach napiętą. W jego wyglądzie było coś komicznego.

*Winslow Homer Breezing Up
(A Fair Wind), 1876*

– Już jesteś na lądzie.

Głos miał cieńszy i bardziej dziecinny, niż na to wyglądał. Był przecież duży i silnie zbudowany, opalony na brąz. Wydawał się trochę wystraszony. Miał całkiem jasne włosy, górna warga była jakby nieruchoma.

– Serwus. Nazywam się Janek. Mieszkam tam, na Sosnowym Cyplu. Był taki wiatr, że nie miałem siły dopłynąć z powrotem.

– Ja jestem Marvin.

– Marvin? Jakie dziwne imię. Staliśmy naprzeciw siebie jak na jakimś przyjęciu.

– To moje imię. Marvin. Mamusia mi je nadała. (...)

– Gdzie mieszkasz?

– W domu. Przyjechałeś pobawić się ze mną?

Stał nieco pochylony do przodu, ramiona zwisały mu po bokach. Był co najmniej o głowę wyższy ode mnie. Miał może dwadzieścia lat. (...) Na twarz upadło mi kilka kropli deszczu.

Wiatr szarpał olchy i kładł szuwary w kołyszące się fale. Słychać było głucho grzmoty: przychodziły raz po raz, przetaczały się z nagłymi przerwami gdzieś pośród chmur na północy.

Bo Carpelan (fragment książki Łuk, tłum. Z. Łanowski)

?! Odpowiedz na pytania:

1. Jakie wydarzenie jest przedstawione w tekście?
2. Od czego zaczyna się to opowiadanie?
3. Jaki moment można nazwać kulminacyjnym?
4. Czym zakończyły się opisane wydarzenia?

Zwróć uwagę!

W opowiadaniu przedstawione jest wydarzenie z życia bohaterów. Można w tym opowiadaniu wyróżnić trzy części: wstęp (zawiazanie akcji), kulminacją i zakończenie.

654. Przeczytaj tematy wypracowań. Które z nich można zbudować według schematu: wstęp, kulminacja, zakończenie.

Na morzu. Wycieczka do muzeum. Przygoda w lesie. Może liczyć na przyjaciela.

Esej (fr. *essai*) – próba, szkic – niewielki utwór o dowolnej budowie, w którym autor wyraża swoje wrażenia, refleksje.

Forma może być dowolna, można formułować sporne myśli, można wykorzystywać środki stylistyczne. Esej jest podobny do opowiadania, który dotyczy ważnych, ciekawych zagadnień.

655. a) Przeczytaj eseje.

Wakacje – to wspaniała rzecz! Spotkałam się po raz pierwszy ze stolicą Polski. Byłam na Międzynarodowym Sympozjum Literackim poświęconym pamięci naszego Rodaka – Z. Herberta. Dzień ostatni był dniem szaleńczo nerwowym, w tym dniu miały być ogłoszone nazwiska laureatów. Ze zdenerwowania niczego nie słyszałam, jak przez gęstą mgłę dotarły słowa komisji, która ogłaszała laureatów. Radość moja była ogromna! Moje koleżanki i ja otrzymałyśmy nagrody: dyplomy oraz prezenty. Serce moje z radości śpiewało, gdy wracałam do Lwowa.

Wyjechaliśmy ze Lwowa wczesnym rankiem. Siedziałem przy oknie autobusu i raptem zobaczyłam cud: Słoneczniki! Ile ich tu! Wszystkie wpatrzone w wschodzące słońce. Bezkresna przestrzeń złocistych kwiatów. Czasem pochylały główki pod podmuchem wiatru, czasem zaczerwieniły przy drodze jaskrawy mak.

Ten widok na zawsze pozostał w mojej pamięci.

b) Który z tych esejów ci się spodobał? Napisz krótki esej w dowolnej formie na jeden z tematów: "Mój ogródek", "Droga do szkoły".

§ 49. ODMIANA RZECZOWNIKÓW

656. Określ przypadek i liczbę rzeczowników wyróżnionych. Postaw odpowiednie pytania.

Dobry **syn** pomaga matce.

Prośba **syna** wzruszyła ojca.

Ojciec pomagał **synowi**.

Wśród powracających ojciec ujrzał **syna**.

Wyruszyliśmy na wycieczkę z **synem**.

Stary człowiek długo opowiadał o swoim **synu**.

Czekam na ciebie, **synu**!

W klasach poprzednich poznaliśmy przypadki, przez które odmienia się rzeczownik. Odmianę przez przypadki i liczby nazywamy **deklinacją**.

M. – kto? co?

D. – kogo? czego?

C. – komu? czemu?

B. – kogo? co?

N. – kim? czym?

Mc. – o kim? o czym?

W. – (o)

W deklinacji rzeczowników wyróżniamy **deklinację męską, żeńską i nijaką**.

Deklinacja męska – to odmiana rzeczowników rodzaju męskiego zakończonych w mianowniku lp. na spółgłoskę twardą, miękką lub stwardniałą oraz rzeczowników zdrobniałych na **-o**, np. *chłop, dąb, koń, wąż, wujcio, Kazio*.

Deklinacja żeńska – to odmiana przez przypadki i liczby właściwe rzeczownikom rodzaju żeńskiego, zakończonym w mianowniku lp. na **-a, -i** oraz na spółgłoskę miękką lub stwardniałą, np. *praca, gospodyni, lódź, rzecz*.

Deklinacja nijaka – to odmiana właściwa rzeczownikom rodzaju nijakiego zakończonym w mianowniku lp. na: **-o, -e, -ę**, np. *okno, imię, pole*.

Przykłady deklinacji rzeczowników rodzaju męskiego:

Przy- padek	Liczba pojedyncza						Zesta- wienie końców- wek
M.	piec	chłop	pan	stół	liść	Kazio	–*, -o
D.	pieca	chłopa	pana	stołu	liścia	Kazia	-a, -u
C.	piecowi	chłopu	panu	stolowi	liściowi	Kaziowi	-owi, -u
B.	piec	chłopa	pana	stół	liść	Kazia	–, -a
N.	piecem	chłopem	panem	stołem	liściem	Kaziem	-em
Mc.	piecu	chłopie	panu	stole	liściu	Kaziu	-u, -e
W.	piecu	chłopie	panie	stole	liściu	Kaziu	-u, -e

Przy- pa- dek	Liczba mnoga						Zestawie- nie koń- cówek
M.	piece	chłopi	panowie	stoły	liście	Kaziowie	-e, -i, -y, -owie
D.	pieców	chłopów	panów	stołów	liści	Kaziów	-ów, -i
C.	piecom	chłopom	panom	stołom	liściom	Kaziom	-om
B.	piece	chłopów	panów	stoły	liście	Kaziów	-e, -ów, -y -ami, -mi
N.	piecami	chłopami	panami	stołami	liśćmi	Kaziami	-ach
Mc.	piecach	chłopach	panach	stołach	liściach	Kaziach	-e, -i, -y,
W.	piece	chłopi	panowie	stoły	liście	Kaziowie	-owie

* Kreska oznacza brak końcówki.

Przykłady deklinacji rzeczowników rodzaju żeńskiego:

Przy- pa- dek	Liczba pojedyncza					Zestawie- nie koń- cówek
M.	matka	praca	gospodyni	kość	mysz	-a, -i, –
D.	matki	pracy	gospodyni	kości	myszy	-i, -y
C.	matce	pracy	gospodyni	kości	myszy	-e, -i, -y
B.	matkę	pracę	gospodynię	kość	mysz	-ę, –
N.	matką	pracą	gospodynią	kością	myszą	-ą
Mc.	matce	pracy	gospodyni	kości	myszy	-e, -i, -y
W.	matko	praco	gospodyni	kości	myszy	-o, -i, -y

Przy- pa- dek	Liczba mnoga					Zestawie- nie koń- cówek
M.	matki	prace	gospodynie	kości	myszy	-e, -i, -y
D.	matek	prac	gospodyń	kości	myszy	–, -i, -y
C.	matkom	pracom	gospodyniom	kościom	myszom	-om
B.	matki	prace	gospodynie	kości	myszy	-e, -i, -y
N.	matkami	pracami	gospodyniami	kośćmi	myszami	-ami, -mi
Mc.	matkach	pracach	gospodyniach	kościach	myszach	-ach
W.	matki	prace	gospodynie	kości	myszy	-e, -i, -y

Przykłady deklinacji rzeczowników rodzaju nijakiego:

Przy- pa- dek	Liczba pojedyncza					Zesta- wienie koń- cówek
M.	pióro	jabłko	pole	imię	cielę	-o, -e, -ę
D.	pióra	jabłka	pola	imienia	cielęcica	-a
C.	pióru	jabłku	polu	imieniu	cielęciu	-u
B.	pióro	jabłko	pole	imię	cielę	-o, -e, -ę
N.	piórem	jabłkiem	polem	imieniem	cielęciem	-em
Mc.	piórze	jabłku	polu	imieniu	cielęciu	-e, -u
W.	pióro	jabłko	pole	imię	cielę	-o, -e, -ę

Przy- pa- dek	Liczba mnoga					Zesta- wienie koń- cówek
M.	pióra	jabłka	pola	imiona	cielęta	-a
D.	piór	jabłek	pól	imion	cieląt	–
C.	piórom	jabłkom	polom	imionom	cielętom	-om
B.	pióra	jabłka	pola	imiona	cielęta	-a
N.	piórami	jabłkami	polami	imionami	cielętami	-ami
Mc.	piórach	jabłkach	polach	imionach	cielętach	-ach
W.	pióra	jabłka	pola	imiona	cielęta	-a

657. a) Wskaż rzeczowniki. Określ ich przypadek, liczbę i rodzaj.

b) Do wyrazu *krnąbrny* dobierz synonimy.

WOŁY KRNABRNE

Miłe złego początki, lecz koniec żaloszny.

Nie chciały w jarzmie chodzić woły podczas wiosny.

W jesieni nie wozily zboża do stodoły;

W zimie chleba nie stało, zjadł gospodarz woły.

(I. Krasicki)

Odmieniający się rzeczownik składa się z **tematu** i **końcówki**. Temat w odmianie rzeczownika może się nieco zmieniać. Widać to z zestawienia następujących form:

las	szkoła	dąb	góra	mucha	kot
lesie	szkół	dębu	(o) górze	(o) musze	(o) kocie

Takie wymiany nazywamy **obocznością**.

Powstanie tematu, w których występuje wymiana głosek, to – **tematy** oboczne.

658. a) Przepisz i uzupełnij.

W lasach pojawiły się ostatnio (wilk). Myśliwi urządzili obławę i zabili 3 (wilk). Podczas wycieczki w góry spotkałem 4 (turysta), mieli ze sobą 2 (pies). W czasie wakacji byłem w Karpatach. Było tam dużo (grzyb), zwłaszcza (rydz) i mnóstwo (jagoda). Ususzyliśmy sobie 2 (sznurek) grzybów.

b) Odmień w lp. i lm. rzeczowniki: *grzyb, wilk, jagoda*.

659. Ułóż zdanie z rzeczownikami w podanej formie.

kwiat – Mc. lp., pies – C. lp., kraj – D. lm., blacha – Mc. lp.

660. Oddziel końcówkę od tematu lub zaznacz końcówkę zerową. Wypisz oboczności tematu.

taniec – tańca, spór – sporze, ząb – zębnie,
moda – modzie – mód, kartka – kartki – kartce – kartek

661. Uzupełnij zdania rzeczownikami w odpowiedniej formie. W razie potrzeby zajrzyj do słownika.

Nie kupuj tego (hamak). Ze znudzeniem przyglądał się (mucha). Zapomnij o (zło), które cię wtedy spotkało. Z jednego (przypadek) nie można wyciągnąć takich wniosków. Nie potrafił określić (przypadek) tego rzeczownika. Na tym osiedlu nie ma żadnych (plac) zabaw.

§ 50. WAŻNIEJSZE OSOBLIWOŚCI W ODMIANIE RZECZOWNIKÓW

1. W deklinacji męskiej B. liczby pojedynczej rzeczowników żywotnych jest równy dopełniaczowi, np. widzę *brata, komara*; biernik liczby pojedynczej rzeczowników nieżywotnych jest równy mianownikowi, np. widzę *las, dom*.

Biernik liczby mnogiej rzeczowników osobowych równa się dopełniaczowi, np. widzę *uczniów, kolegów*. Biernik liczby mno-

giej rzeczowników nieosobowych jest równy mianownikowi, np. *widzę konie, psy, stoły*.

2. Rzeczowniki z przyrostkami **-anin** mają następującą odmianę:

M.	mieszczanin	mieszczanie
D.	mieszczanina	mieszczan
C.	mieszczaninowi	mieszczanom
B.	mieszczanina	mieszczan
N.	mieszczaninem	mieszczanami
Mc.	mieszczaninie	mieszczanach
W.	mieszczanie	mieszczanie

Nazwy zakonów oraz nieliczne inne rzeczowniki na **-anin** mają w dopełniaczu liczby mnogiej końcówkę **-ów**, np. *dominikanów, Amerykanów, republikanów*.

Rzeczowniki zakończone w mianowniku liczby pojedynczej na **-a** oraz nazwiska na **-o** mają następującą odmianę:

Liczba pojedyncza

M.	wojewoda	włóczęga	dowódca
D.	wojewody	włóczęgi	dowódcy
C.	wojewodzie	włóczędze	dowódcy
B.	wojewodę	włóczęgę	dowódcę
N.	wojewodą	włóczęgą	dowódcą
Mc.	wojewodzie	włóczędze	dowódcy
W.	wojewodo	włóczęgo	dowódco

M.	Kościuszko	Jagiello
D.	Kościuszki	Jagielly
C.	Kościuszcze	Jagielle
B.	Kościuszkę	Jagiellę
N.	Kościuszką	Jagiellą
Mc.	Kościuszcze	Jagielle
W.	Kościuszko	Jagiello

Liczba mnoga

M.	wojewodowie	włóczęgi	dowódcy
D.	wojewodów	włóczęgów	dowódców
C.	wojewodom	włóczęgom	dowódcom

B.	wojewodów	włóczęgów	dowódców
N.	wojewodami	włóczęgami	dowódcami
Mc.	wojewodach	włóczęgach	dowódcach
W.	wojewodowie	włóczęgi	dowódcy

M.	Kościuszkowie	Jagiellowie
D.	Kościuszków	Jagiellów
C.	Kościuszkom	Jagiellom
B.	Kościuszków	Jagiellów
N.	Kościuszkami	Jagiellami
Mc.	Kościuszkach	Jagiellach
W.	Kościuszkowie	Jagiellowie

	lp.	lm.	lp.	lm.
M.	poeta	poeci	mężczyzna	mężczyźni
D.	poety	poetów	mężczyzny	mężczyzn
C.	poeci	poetom	mężczyźnie	mężczyznom
B.	poetę	poetów	mężczyznę	mężczyzn
N.	poetą	poetami	mężczyzną	mężczyznami
Mc. (o)	poecie	(o) poetach	mężczyźnie	mężczyznach
W.	poeto!	poeci!	mężczyzno!	mężczyźni!

3. Rzeczowniki rodzaju męskiego zakończone na **-a** lub **-o** (po spółgłosce twardej) mają **deklinację mieszaną**; w liczbie pojedynczej odmieniają się, jak rzeczowniki deklinacji żeńskiej, a w liczbie mnogiej mają formy deklinacji męskiej:

	lp.	lm.	lp.	lm.
M.	sędzia	sędziowie	muzeum	muzea
D.	sędziego	sędziów	muzeum	muzeów
C.	sędziem	sędziom	muzeum	muzeom
B.	sędziego	sędziów	muzeum	muzea
N.	sędzią	sędziami	muzeum	muzeami
Mc.	sędzim	sędziach	muzeum	muzeach
W.	sędzio!	sędziowie!	muzeum!	muzea!

Deklinację mieszaną mają:

a) rzeczownik **sędzia**;

4. Rzeczownik **ksiądz** ma następującą odmianę liczby mnogiej: *ksieźa, ksieży, księżom, ksieży, księżmi, księżach, ksieźa*.

Rzeczownik **człowiek** w liczbie mnogiej: *ludzie, ludzi*, itd. Podobnie rzeczownikowi **rok** odpowiada w lm. forma **lata**.

W języku polskim istnieje grupa rzeczowników nieodmiennej. Należą do tej grupy przede wszystkim rzeczowniki pochodzenia obcego, np. *boa, kakao, Kongo, okapi, salami, emu, mango, patio, atelier, graffiti* itp.

herbata, kakao, salami, bekon, Helsinki, Oslo

Nie zamawiałem ..., tylko czekoladę. Prosiłem o pizzę bez ...
Czy w ...nie ma lepszej kawiarni?

663. W następujących zdaniach wstaw rzeczownik *ręka* w odpowiednim przypadku.

Cudze ... wygodne, ale niepożyteczne. Cugle wypadły mu z
Słuchając koncertu, przyglądałem się ... pianisty. Podaj mi
Młody kapitan ujął ster silnymi Żołnierz trzymał w ... karabin.

664. Następujące zdania uzupełnij odpowiednimi formami liczby mnogiej podanych w nawiasie rzeczowników.

Rybacy ponaprawiali porozrywane (oko) sieci. Precz z moich (oko). (Oko) lepiej pamiętają niż (ucho). Mierz dobrze (oko), pracuj dzielnie (ręka). Wszystkie filizanki miały poodtrącane (ucho). We Lwowie jest wiele (muzeum) i liczne (archiwum). Niestety, śliwemu pocie ciągle stała przed (oko) postać zmarłej Urszulki.

665. Uzupełnij aforyzmy odpowiednimi formami liczby mnogiej rzeczownika *przyjaciół*.

... nie należą do was. To wy należycie do (*Agatha Christie*)

... nie są wcale wszyscy krewni i powinowaci, lecz ci, którzy myślą jednakowo o tym, co pożyteczne.

(Demokryt)

Mało jest ludzi, którzy by byli ... twej osoby, więcej jest ... twej fortuny. Ty też nie życz ... za wiele szczęścia, jeśli ich stracić nie chcesz.

(Baltazar Gracian y Morales)

Trochę naszego życia pozostanie zawsze w naszych ..., którzy nas zrozumieli i kochali.

(J. Joubuer)

666. W pierwszej grupie zdań wpisz odpowiednie formy liczby mnogiej rzeczownika *oko*, a w drugiej – rzeczownika *ucho*.

Ten stary sweter ma pełno
Długo patrzył na nią smutnymi
Przypatrywał się wielkim ... pływającym w rosole.
Nie noszę kulczyków, bo nie mam przekłutych
Kup igły z większymi
W domu Asi wszystkie kubki nie mają

667. a) Wpisz odpowiednie formy rzeczownika *oko*, *ucho*.

Puścić coś mimo ...	Świecić ...
Rzucić ...	Mieć klapki na ...
Mieć czegoś powyżej ...	Ściany mają ...

b) Wyjaśnij znaczenie powyższych wyrażeń.

668. Wpisz odpowiednie formy rzeczownika *sędzia*.

Na tym ... można polegać, to profesjonalista. Co za ..., powinien już iść na emeryturę. Kiedyś też byłem ... i znam się na tym. Widziałeś? Ten z dziesiątką powinien dostać od ... czerwoną kartkę. Spójrz na tego ..., jaki przystojny!

669. Uzupełnij podane zdania brakującymi formami rzeczownika *przyjaciel*.

To są moi Nie mam wielu Dam to moim Mam ... w całej szkole. Na tegoroczny obóz pojedę z Ciągłe myślę o moich

670. Wpisz poprawne formy podanych rzeczowników.

Skakanie z mostu na gumowej linie to pomysł pewnego (Amerykanin). W Polsce pierwszy klasztor (dominikanie) powstał w Krakowie w 1223 r. Podział doby na godziny jest dziełem (Egipcjanin).

671. Wpisz odpowiednie formy rzeczowników: *Szewczenko, Fredro, Kościuszko, Franko*.

Poznaliśmy wiele pięknych wierszy (Taras Szewczenko). Ród (Fredro) obfitował w talenty literacki. Przed pomnikiem (Iwan Franko) zebrali się studenci. W Stanach Zjednoczonych czczona jest pamięć (Tadeusz Kościuszko). Polska piłka nożna wiele zawdzięcza (Grzegorz Lato).

672. Uzupełnij podane zdania właściwymi formami wyrazów w nawiasach.

W naszym mieście jest osiem (muzeum). (Sanatorium) w Truskawcu są znane na całym świecie. Chłopcy przyglądali się (akwarium) na wystawie sklepowej. Z przyjemnością słuchali (preludium) Szopena. Gromadzili dane z różnych (obserwatorium) meteorologicznych. Paryż, Rzym i Londyn są ważnymi (centrum) europejskiej kultury.

673. Rzeczowników umieszczonych w nawiasie użyj w odpowiedniej formie liczby mnogiej.

W średniowieczu rycerze-(chrześcijanin) powinni byli brać udział w wyprawach krzyżowych, aby nawracać (poganin). (Rzymianin) w starożytności podbili prawie całą Europę. Oparli im się (Słowianin). Grobowce faraonów – piramidy były dziełem tysięcy (Egipcjanin). Nawet najzwyklejsi (dworzanin) uważali się za coś lepszego niż (mieszczanin) i (włościanin).

674. Rzeczowników w nawiasach użyj w odpowiednim przypadku liczby mnogiej.

Co roku wyjeżdżam na kolonie z młodszymi (bracia). Staram się pomóc swoim (bracia) w nauce. Wychowawca z (uczniowie) zamierza zwiedzić Kijów. Trudno pracuje się z (ludzie) mało obo-

wiązkowymi. Halinka ma trzech (bracia). Często opowiada o swoich (bracia) koleżankom.

675. Przepisz, uzupełniając zdania odpowiednimi formami wyrazu *rok*.

Archeologowie natrafili na szczątki osady ludzkiej sprzed trzech tysięcy W starożytnej Grecji co cztery ... urządzano wielkie igrzyska sportowe zwane olimpiadami. Herbatę przywieźli do Europy w 1610 ... kupcy holenderscy z dalekiej wyspy Jawy.

676. Ułóż i napisz 5 zdań z rzeczownikiem *ludzie* w różnych przypadkach.

677. Przepisz, zmieniając liczbę pojedynczą rzeczownika *dziecko* na liczbę mnogą.

Małe dziecko bawiło się przed szkołą. Tatuś i mama kupują dziecku ciekawe zabawki. Na wycieczkę rodzice wzięli ze sobą dziecko. Pies Reks bawi się z dzieckiem. Matka z dumą opowiadała o swoim zdolnym dziecku.

678. Przepisz, uzupełniając zdania odpowiednimi formami wyrazu *ręka*.

Pamiętaj o myciu ... przed jedzeniem. Nie siadaj do stołu z brudnymi Brudne ... są często przyczyną groźnych chorób zakaźnych.

679. Od podanych wyrazów utwórz za pomocą formantów **-ista, -ysta** rzeczowniki oznaczające zajęcie ludzi.

Wzór: artyleria – artylerzysta.

aktyw, brygada, chór, cymbały, futbol, hokej, tenis,
maszyna, montaż, motocykl, rower, telefon, telegraf

§ 51. ODMIANA RZECZOWNIKÓW RODZAJU ŻEŃSKIEGO NA -JA, -IA, -EA, -ARNIA, -ERNIA, -ALNIA, -ELNIA

Przyjrzyj się podanym wzorom odmiany rzeczowników i porównaj je z odmianą rzeczowników *niedziela i dynia*. Zwróć uwagę na formy dopełniacza liczby mnogiej.

Liczba pojedyncza

M.	alej- a	stacj- a	lini- a	ide- a	drukarni- a
D.	alej- i	stacj- i	lini- i	ide- i	drukarn- i
C.	ale- i	stacj- i	lini- i	ide- i	drukarn- i
B.	alej- ę	stacj- ę	lini- ę	ide- ę	drukarni- ę
N.	alej- ą	stacj- ą	lini- ą	ide- ą	drukarni- ą
Mc.	(w) ale- i	(o) stacj- i	(o) lini- i	(o) ide- i	(w) drukarn- i
W.	alej- o!	stacj- o!	lini- o!	ide- o!	drukarni- o!

Liczba mnoga

M.	alej- e	stacj- e	lini- e	ide- e	drukarni- e
D.	ale- ej	stac- yj	lini- ij	ide- i	drukarn- i
C.	alej- om	stacj- om	lini- om	ide- om	drukarni- om
B.	alej- e	stacj- e	lini- e	ide- e	drukarni- e
N.	alej- ami	stacj- ami	lini- ami	ide- ami	drukarni- ami
Mc.	(w) alej- ach	(o) stacj- ach	(o) lini- ach	(o) ide- ach	(o) drukar- ni- ach

Liczba pojedyncza

M.	niedziel- a	dyni- a
D.	niedziel- i	dyn- i
C.	niedziel- i	dyn- i
B.	niedziel- ę	dyni- ę
N.	niedziel- ą	dyni- ą
Mc.	(o) niedziel- i	(o) dyn- i
W.	niedziel- o!	dyni- o!

Liczba mnoga

niedziel- e	dyni- e
niedziel	dyń
niedziel- om	dyni- om
niedziel- e	dyni- e
niedziel- ami	dyni- ami
(o) niedziel- ach	(o) dyni- ach
niedziel- e!	dyni- e!

W dopełniaczu liczby mnogiej rzeczowniki rodzaju żeńskiego na **-ja**, **-ia**, **-ea**, **-arnia**, **-ernia**, **-alnia**, **-elnia** mają końcówkę **-i**. Np. *lekcji, historii, idei, spółdzielni*.

W rzeczownikach na **-ja**, **-ia** po spółgłoskach (*stacja, komisja*) obok formy z końcówką **-i** występują też formy czystego tematu zakończone na **-yj**, **-ij**. Np. *tych stacji i tych stacyj, komisji i komisyj*. Rzeczowniki na **-ja** po samogłosce tracą w formach dopełniacza, celownika, miejscownika liczby pojedynczej spółgłoskę **j** w temacie: *nadziei, szyi*. W rzeczownikach na **-ea** w żadnym przypadku nie zjawia się w temacie spółgłoska **j**.

680. Dopisz formy dopełniacza liczby mnogiej do następujących rzeczowników.

Wzór: lekcja – tych lekcji, lekcji.

lilia, orchidea, szyja, komisja, pensja, knieja, aria, nadzieja,
zmija, kopalnia, cukiernia, spiżarnia, piekarnia

681. Przepisz podane niżej związki wyrazowe. Dopisz formę dopełniacza liczby pojedynczej.

lwowska telewizja	pachnąca akacja
trudna poezja	krótkie wakacje
zwykła fantazja	mała porcja
liczne komisje	węzłowa stacja
ożywiona dyskusja	dobra orientacja

682. Przepisz podane rzeczowniki w mianowniku lp. i dopisz formę celownika oraz dopełniacza lm.

Wzór: sytuacja – sytuacji, sytuacji.

akcja, tradycja, dyskusja, szyja, okazja, akademia,
opinia, komedia, chemia, zbroja, nadzieja, zawieja

683. Przepisz i uzupełnij zakończenie **-i, -ii, -ji**.

nie otrzymał promocji ...	nie budził sympatii ...
nie był na akademii ...	wyjechał do Norwegii ...
nie zjadłem kolacji ...	słuchał poezji ...
szukałem fotografów ...	nie lubił sensacji ...

684. Przepisz, stawiając w odpowiedniej formie wyrazy ujęte w nawiasy.

W LESIE

Chłopcy szli leśną drogą, która wyprowadziła ich na małą polankę. Dalej las był wycięty. Poręba podobna była do wielkiej (aleja) idącej w głąb lasu. Paweł gestem ręki nakazywał milczenie w (nadzieja), że może zobaczą sarny. Jakoż niebawem ukazała się mała sarenka. Wyciągnęła łebek na długiej (szyja) i poruszała nim chwilę z uwagą i ciekawością. Wreszcie skoczyła w bok i zniknęła w (kniewa).

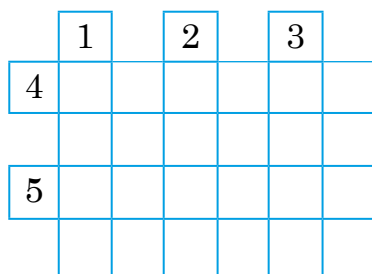
- 685.** Znajdź w magicznych kwadratach 9 wyrazów zakończonych na **-ia**, **-ja**. Zapisz je. Obok każdego dopisz formę dopełniacza lp.

P	A	S	T	A	C	J	A	N
K	Ł	O	D	A	N	I	A	K
M	O	K	N	I	E	J	A	R
Ż	M	I	J	A	S	N	O	P
Z	R	A	Z	G	R	A	J	A
P	O	S	T	A	J	N	I	A
M	O	S	T	O	J	A	K	I
P	U	F	I	L	I	A	N	A
Z	A	K	O	L	A	C	J	A

- 686.** Rozwiąż krzyżówkę z rzeczownikami zakończonymi na **-ia**. Możesz je dobrać z ramki.

Pionowo:

1. Państwo leżące nad Bałtykiem.

2. Długi płaszcz podbity futrem, z szerokim kołnierzem, noszony kiedyś m.in. przez bogatą szlachtę.

3. Biały kwiat, znak czystości i niewinności.

Poziomo:

4. To, z czego zbudowany jest wszechświat.

5. Dzień poprzedzający inny dzień, przeddzień; uroczysta wieczerza 24 XII.

Słowa, które ci pomogą: *materia, lilia, Dania, delia, wigilia.*

- 687.** Ułóż krótkie opowiadanie, używając wyrazów:

cukiernia, piekarnia, kawiarnia, patelnia, spizarnia

KSZTAŁCENIE JĘZYKOWE

Jak opisać obraz?

Opis obrazu to przedstawienie dzieła malarskiego za pomocą słów. Jak sprawić, by czytelnik wyobraził sobie obraz na podstawie opisu?

Jak zacząć?

- Podaj tytuł, autora i czas powstania obrazu.
- Dowiedz się, jaką techniką posłużył się artysta.
- Określ temat obrazu.
- Napisz, czy przedmioty i postacie na obrazie są przedstawione w sposób realistyczny, czyli tak, jak mogłyby wyglądać w rzeczywistości.

Co dalej?

- Przedstaw rozmieszczenie postaci i przedmiotów na obrazie.
- Napisz, jak wyglądają i co robią namalowane postacie lub zwierzęta.
- Określ, czy obraz jest jasny, czy – ciemny.
- Wymień kolory, które przeważają na obrazie.
- Zastanów się, jaki jest nastrój dzieła.

Jak zakończyć?

- Przedstaw swoją opinię na temat obrazu. Czy uważasz dzieło za ciekawe? Odpowiedz, co Cię w nim zainteresowało, a co Ci się nie podobało.

Przydatne słowa

technika: obraz namalowany farbami olejnymi lub pastelami, akwarela, rysunek

tematyka: obraz przedstawia scenę rodzajową, pejzaż, martwą naturę, portret, dzieło o tematyce religijnej, przedmioty i postacie ukazane są w sposób realistyczny

rozmieszczenie postaci i przedmiotów: na pierwszym planie widać, w centrum znajduje się, uwaga widza skupia się na, w głębi, w tle

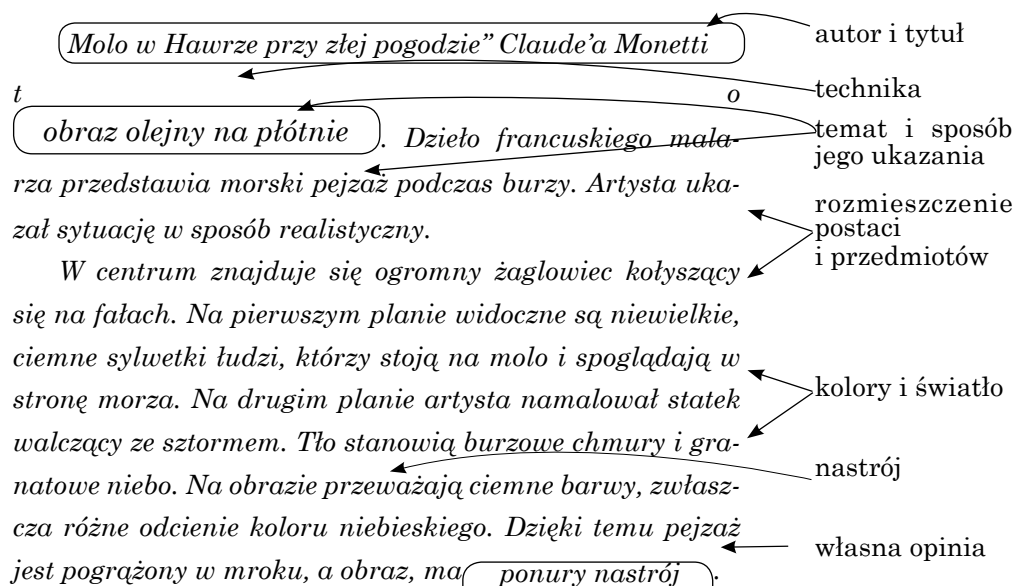
kolorystyka i światło: światło pada na, źródło światła, kolory intensywne, blade, ciepłe, zimne, jasne, wyraziste

nastrój: radosny, mroczny, tajemniczy, ponury, poważny

własna opinia: dzieło malarskie ogląda się z przyjemnością, obraz wzbudza zainteresowanie, obraz wywołuje nieprzyjemne uczucia, budzi niepokój.

Claude'a Monetti
(Molo w Hawrze przy złej pogodzie), 1876

Dzieło przykuwa uwagę odbiorcy, wywołuje uczucie niepokoju. Ten mroczny pejzaż z pewnością na długo pozostanie w mojej pamięci.

§ 52. NAJWAŻNIEJSZE PRZYROSTKI RZECZOWNIKÓW

688. Porównaj rzeczowniki a) i b)? Za pomocą jakich przyrostków powstały? Podkreśl je. Co one oznaczają?

a) nożyę, stolik, kotek, krówka, dziadus

b) psisko, cielsko, palucho, domisko, kocisko

Rzeczowniki zdrobniałe tworzymy za pomocą przyrostków: **-ik, -yk, -ek, -ka, -ko, -uś, -usia, -uszek, -uszek.**

Rzeczowniki zgrubiałe tworzymy za pomocą przyrostków: **-uch, -sko, -isko.**

689. Od podanych rzeczowników utwórz rzeczowniki zdrobniałe.

syn, tata, wnuk, mama, baba, stryj, brat, dzban, kogut, serce, kołnierz, talerz, siostra, palec, twarz, oko, nos, usta, ręka, noga

690. Przeczytaj podane grupy rzeczowników. Co oznaczają wyrazy każdej grupy? Za pomocą jakich przyrostków zostały utworzone?

1) stolarz, tokarz, tancerz; spawacz, badacz; maszynista, masażysta; robotnik, ogrodnik; nauczyciel, kierowca;

2) sypialnia, jadalnia, kopalnia; skocznia, szatnia, gazownia;

3) szydło, mydło, kowadło; wyłącznik; tokarka, obrabiarka

Rzeczowniki tworzymy od różnych części mowy za pomocą przyrostków:

a) od czasowników (*śpiewać – śpiewanie, zamykać – zamykanie, tęsknić – tęsknota*);

b) od przymiotników (*siwy – siwizna, szary – szarość, mądry – mądrość*);

c) od liczebników (*pięć – piątka, pierwszy – pierwszeństwo*);

d) od innych rzeczowników (*gitara – gitarzysta, chłop – chłopina, góral – góralka*)

Przyrostki nadają rzeczownikom nowe znaczenia lub odcienie znaczeniowe, np.

nazwy **osób** tworzą się za pomocą przyrostków:

-arz, -erz, -acz, -ista,

-ysta, -nik, -ciel, -ca;

nazwy **miejsca**: **-nia, -alnia, -ownia;**

nazwy **narzędzi pracy**: **-dło, -nik, -acz, -arka.**

691. Od podanych wyrazów utwórz za pomocą różnych przyrostków rzeczowniki. Wskaż, co oznaczają utworzone rzeczowniki.

- a) prosić, grozić, bić, słuchać, mówić, uczynić, orać, myć;
- b) dobry, chytry, młody, nowy, mądry, głupi;
- c) miasto, hokej, ogród, groch, mak, nauczyciel, pracownik

692. Napisz zdania z podanymi wyrazami, podkreśl przyrostki.

rzeźbiarz, kałamarz, kalendarz, kołnierz, korytarz, żołnierz

693. Przypomnij sobie zasady pisowni przyrostków **-arz**, **-erz**, **-mierz**, **-mistrz**. Od niżej podanych wyrazów utwórz nazwy wykonawców zawodów, zajęć i czynności. Podkreśl przyrostki.

kwestować, łąć, murować, malować, łyżwy, piec, zioło,
pszczola, pisać, rzeźba, kucharzyć, sekretarzować,
taksówka, żniwa, apteka, toczyć, pieśń, gospodarzyć

694. Przeczytaj podane wyrazy. Czy zauważyłeś różnicę w wymowie przyrostków **-ctwo** i **-dztwo**? Zapisz wyrazy, od których zostały one utworzone.

świadectwo sąsiedztwo górnictwo dowództwo

695. Porównaj pary wyrazów, jaki przyrostek piszemy w II kolumnie?

ubogi – ubóstwo

szewc – szewstwo

mężny – męstwo

znawca – znawstwo

zwyciężyć – zwycięstwo

ryby łowić – rybołóstwo

Przyrostki **-dztwo** i **-ctwo** jednakowo brzmią. Przyrostek **-dztwo** piszemy w rzeczownikach, których temat kończy się na **d**, **dź** lub **dż** (*śledztwo* bo *śledzić*). W innych wypadkach zgodnie z wymową piszemy **-ctwo**. W przyrostku **-stwo** piszemy zawsze **s** (nie **z**). Jeśli w temacie jest **w**, to przed przyrostkiem **-stwo** piszemy **w**.

Wyjątki: *lenistwo, mistrzostwo, myślistwo, królestwo.*

696. Przepisz zdania, uzupełniając zakończeniami **-stwo** lub **-wstwo**.

Myśli.. i ryboło.. są przyjemnym wypoczynkiem. Do najgorszych ludzkich wad należy leni.. i marnotra... Chłopczyk wyka-

zał prawdziwe mistrzo.. w narciar... Wyspy arktyczne to istne króle.. mnóstwa ptaków.

697. Przepisz podane niżej wyrazy i dopisz do każdego z nich po jednym pokrewnym wyrazie z ramki.

bogaty, szlachta, kupiec, krawiec, tkacz, krętacz, rolnik, biedak, górnik, lotnik, robak, próżniak

bogactwo, szlachectwo, krawiectwo, kupiectwo, krętactwo, rolnictwo, tkactwo, górnictwo, lotnictwo, biedactwo, próżniactwo, robactwo

698. Wypisz z podanych niżej zdań rzeczowniki z zakończeniem **-stwo** i uzasadnij ustnie ich pisownię.

Niedbalstwo jest przyczyną przykrych skutków. Cechowało ją niezdolne gadulstwo. Wychodzenie bez czapki na mróz to istne szaleństwo. Ze sportów wodnych najbardziej podoba mi się żeglarsstwo. Kronikarstwo było powszechnie znane w średniowieczu. Malarstwo – to najpopularniejsza dziedzina sztuki.

699. Przepisz podane niżej znaczenia i dopisz odpowiadające im rzeczowniki z ramki. Podkreśl w rzeczownikach zakończenie **-stwo**. Uzasadnij występowanie litery **w** przed zakończeniem **-stwo**.

rybołówstwo, językoznawstwo, przyrodoznawstwo,
towaroznawstwo, marnotrawstwo,
gleboznawstwo, wychowawstwo

ryby łowić, towary znać, język znać, na marne trawić,
przyrodę znać, glebę znać, wychowawca

700. Zapisz rzeczowniki odpowiadające podanym niżej znaczeniom.

ziemia należąca do księcia – k...
ziemia należąca do hrabiego – h...
ziemia należąca do króla – k...
kraj – p...
zagrożenie – n...
niechęć do pracy – l...
nauka zajmująca się językiem – j...

§ 53. PISOWNIA RZECZOWNIKÓW ZAKOŃCZONYCH NA -UN, -UNKA, -UNEK

- 701.** a) Porównaj podane czasowniki i utworzone od nich rzeczowniki. Zwróć uwagę na wyróżnione litery.

opiekować się – opiekun

ładować – ładunek

piastować – piastunka

pakować – pakunek

- b) Jaką literę piszemy w czasownikach, a jaką w rzeczownikach?

W rzeczownikach zakończonych na **-un**, **-unka**, **-unek** zawsze piszemy **u**.

- 702.** Za pomocą przyrostków **-un**, **-unka**, **-unek** utwórz rzeczowniki od podanych czasowników. Podkreśl przyrostki.

opiekować się, zwiastować, rysować, kierować, ratować

- 703.** Przepisz i uzupełnij wyrazy literami **ó** lub **u**.

Nasza opiekunka nie może się nami opiekować, gdyż często chor..**je**. Pozw..**l**, że zapłacę ten rach..**nek**. Dyżurny oddział zami..**ł** podw..**r**ze i przygotował poczęst..**nek** dla gości. Cały ład..**nek** spadł z wozu i pogni..**ł** kwiaty na grządce. Żywię do ciebie wielki szac..**nek**.

- 704.** Uzupełnij podane niżej zdania rzeczownikami wybranymi spośród następujących:

stosunek, ratunek, warunek, kierunek, podarunek

Podróżni zmienili ... wędrowki.

Pospieszyłem na ... koledze.

Mój ... do rodziców jest serdeczny.

Otrzymałem piękny ... od przyjaciół.

Twój ... spełnię bez wahania.

- 705.** a) Z podanych niżej zdań wypisz rzeczowniki z przyrostkami **-un**, **-unka**. Podkreśl przyrostki.

Janusz Korczak to przede wszystkim wspaniały opiekun dzieci. Piastunka Adama Mickiewicza często opowiadała mu baśnie i legendy. Nisko krążące nad ziemią jaskółki są zwiastunkami deszczu. Zwiastunem wiosny jest bocian.

b) Do wyrazu *piastunka* dobierz synonimy.

§ 54. PISOWNIA **NIE** Z RZECZOWNIKIEM

706. Przeczytaj. Zwróć uwagę na to, jak są napisane wyróżnione wyrazy.

Nieczułość dziecka bardzo martwiła rodziców. **Niepogoda** prześladowała nas. **Niedbalstwo** i **niechlujstwo** – to wady ludzkie.

Winę ponosi **nie dziecko**, lecz rodzice. **Nie prawda**, lecz kłamstwo do tego doprowadziło.

Partykułę **nie** z rzeczownikiem piszemy łącznie, np. *nieuczciwość, niedokładność*.

Jeżeli wyraz **nie** wyraża przeciwstawienie, wtedy rzeczownik z **nie** piszemy rozdzielnie, np.: *nie pokój, a wojna; nie porządek, a bałagan*.

707. Do podanych rzeczowników dopisz **nie**, ułóż z nimi zdania.

prawda, uwaga, zdolność, szczęście, przyjaciel

708. Ułóż zdania z podanymi wyrazami, pisząc je raz łącznie, raz oddzielnie.

niepogoda, nieprawda, niewdzięczność

709. Przepisz podane rzeczowniki i uzupełnij je przeczeniem **nie**.

...hałasowanie	...jadanie
...chodzenie	...porozumienie
...zaśmianie	...zapisywanie
...przygotowanie	...ściągnięcie
...przychodzenie	...zakłócanie

710. Przepisz podane niżej wyrażenia i zwroty. Wpisz zamiast kropek przeczenie **nie**.

Nie rozumiałem ...przyjaciół.
Nie było to takie ...szczęście.
U niego stwierdzono ...dobór witamin.
Wielu ludzi godzi się z ...pogodą.
Groziło nam ...bezpieczeństwo.
Nie wolno tolerować ...posłuszeństwa.
W mieszkaniu panował ...porządek.
Mecz skończył się ...powodzeniem.
Janek jadł śniadanie z ...chęcią.

711. Przepisz następujące zdania, stawiając w miejsca kropek odpowiednią pisowni **nie**.

Po długiej, ciężkiej (...)woli naród wreszcie odzyskał (...)podległość. Wojna przynosi (...)wolność i (...)szczęście, lecz nędzę, łzy, głód. Pozbawione posiłków wojska poddały się na łaskę i (...)łaskę (...)przyjaciela. Tyś mi (...)przyjacielem byłeś, ale wrogiem. Tu będzie (...)pokój, a kuchnia.

712. Przetłumacz tekst na język polski. Podkreśl w nim rzeczowniki. Ustnie określ styl tekstu.

Хто бував на Україні? Хто знає Україну? Хто бував і знає, той нехай згадає, а хто не бував і не знає, той нехай собі уявить, що там скрізь білі хати у вишневих садах, і весною... весною там дуже гарно, як усі садочки зацвітуть і усі соловейки защебечуть. Скільки соловейків тоді щебече – і злічити, здається, не можна!

...А щебетання гриміло й розкочувалося до самого світу – так-таки і не дали соловейки спати до ранку божого.

(Марко Вовчок, уривок з казки "Кармалюк")

SPIS TREŚCI

WSTĘP	4
Kształcenie językowe. Ogólne wiadomości o komunikacji językowej i języku	5
§ 1. Tekst. Powtórzenie wiadomości o tekście	8
§ 2. Części mowy	12
§ 3. Zdanie. Połączenia wyrazowe. Główne i zależne wyrazy	27
§ 4. Wypowiedzenie. Zdanie. Równoważnik zdania.....	30
§ 6. Rodzaje zdań ze względu na cel wypowiedzi.....	36
Kształcenie językowe. Tekst, jego zasadnicze cechy	41
§ 7. Główne i drugorzędne człony zdania. Zdania rozwinięte i nierozwinięte. Myślnik między podmiotem i orzeczeniem	46
§ 8. Szyk wyrazów w zdaniu pojedynczym.....	58
§ 9. Zdania z jednorodnymi członami	60
Kształcenie językowe. Komunikacja językowa. Typy wypowiedzi.....	65
§ 10. Wołacz.....	68
§ 11. Zdania pojedyncze i złożone. Znaki przestankowe w zdaniu złożonym	70
§ 12. Mowa niezależna. Znaki przestankowe w mowie niezależnej.....	76
§ 13. Dialog	80
Kształcenie językowe. Opowiadanie na podstawie własnego doświadczenia	85
§ 14. Powstawanie dźwięków.....	87
FONETYKA I ORTOGRAFIA	87
Kształcenie językowe. Praca z brulionem.....	88
§ 15. Alfabet.....	90
§ 16. Samogłoski i spółgłoski twarde i miękkie.....	91
§ 17 . Spółgłoski twarde i miękkie	93
Kształcenie językowe. Przekazanie treści tekstu o stylu naukowym	95
§ 18. Spółgłoski dźwięczne i bezdźwięczne	97

§ 19. Głoski nosowe. Wymowa i pisownia.....	101
Kształcenie językowe. Ustna odpowiedź na temat związany z językiem	106
§ 20. Sylaba. Dzielenie wyrazów przy przenoszeniu.....	107
§ 21. Akcent.....	109
Kształcenie językowe. Recenzja książki (opowiadania). Recenzja (ustna) na odpowiedź kolegi (koleżanki)	113
§ 22. Zasady pisowni ó–u	116
§ 23. Pisownia rz–ż	122
Kształcenie językowe. Streszczenie tekstu z elementami opisu przedmiotu	127
§ 24. Pisownia j–i.....	130
§ 25. Pisownia h–ch	133
Kształcenie językowe. Streszczenie tekstu o charakterze opowiadania z elementami opisu.....	135
§ 26. Budowa wyrazów i słowotwórstwo	137
SŁOWOTWÓRSTWO	137
§ 27. Rdzeń. Rodzina wyrazów	139
§ 28. Przyrostek.....	140
Kształcenie językowe. Budowa tekstu o charakterze rozważania. Przekazanie treści opowiadania z elementami rozważania	142
§ 29. Przedrostek	143
§ 30. Wymiana głosek w rdzeniu.....	145
Kształcenie językowe. Dokładny opis zwierzęcia.....	146
§ 30. Tworzenie wyrazów	148
§ 31. Pisownia przedrostków roz-, bez-, z-, s-, ś-.....	149
Kształcenie językowe. Opis przedmiotów w stylu naukowym i artystycznym.....	153
§ 32. Pisownia przyrostków -cki, -dzki, -ski	154
§ 33. Wyrazy złożone	157
§ 34. Znaczenie wyrazów	158
SŁOWNICTWO	158
§ 36. Dosłowne i przenośne znaczenie wyrazów	161
§ 37. Homonimy	163

§ 38. Synonimy	164
§ 39. Antonimy	165
Kształcenie językowe. Rozważanie na podstawie własnego doświadczenia	166
§ 40. Słowniki	168
§ 41. Rzeczownik. Cechy gramatyczne rzeczownika	172
MORFOLOGIA. CZĘŚCI MOWY	172
§ 41. Rola rzeczownika w zdaniu. Wołacz	174
§ 43. Rzeczowniki żywotne i nieżywotne. Rzeczowniki osobowe i nieosobowe	176
§ 44. Imiona własne i pospolite	180
§ 45. Użycie wielkiej litery	183
Kształcenie językowe. List. Jak napisać list?	186
§ 46. Rodzaj rzeczowników	188
§ 47. Liczba rzeczowników	190
§ 48. Rzeczownik w związku z przymiotnikiem	191
Kształcenie językowe. Opowiadanie o wydarzeniu. Esej	193
§ 49. Odmiana rzeczowników	196
§ 50. Ważniejsze osobliwości w odmianie rzeczowników	199
§ 51. Odmiana rzeczowników rodzaju żeńskiego na -ja, -ia, -ea, -arnia, -ernia, -alnia, -elnia	205
Kształcenie językowe. Jak opisać obraz?	208
§ 52. Najważniejsze przyrostki rzeczowników	209
§ 53. Pisownia rzeczowników zakończonych na -un, -unka, -unek	213
§ 54. Pisownia <i>nie</i> z rzeczownikiem	214

Навчальне видання

**ІВАНОВА Марія Станіславівна
ІВАНОВА-ХМЕЛЬ Тереса Миколаївна**

ПОЛЬСЬКА МОВА

**Підручник для 5 класу
з навчанням польською мовою
закладів загальної середньої освіти**

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам
«Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»

Польською мовою

Редакторка *Ольга Бойцун*
Художній редактор *Ігор Шутурма*

В оформленні підручника на сторінках
9, 10, 18, 31, 33, 35, 43, 44, 48, 63, 64, 65, 66, 70, 71, 75,
78, 82, 96, 115, 122, 152, 156, 197
використано фотографії з колекцій вільних зображень електронних ресурсів

Формат 70×100/16. Ум. друк. арк. 18,144.
Обл.-вид. арк. 17,50. Тираж пр. Зам. № .

Державне підприємство
„Всеукраїнське спеціалізоване видавництво „Світ”
79008 м. Львів, вул. Галицька, 21
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4826 від 31.12.2014
www.svit.gov.ua
e-mail: office@svit.gov.ua
svit_vydav@ukr.net